

Alexandria

PERIODIEKE UITGAVE
NIEUWE REEKS, XIII. — 1947

koninklijke
geschied-en-oudheid-
kundige kring van de
antwerpsche kempen

TAXANDRIA

KONINKLIJKE GESCHIED- EN OUDHEIDKUNDIGE KRING DER ANTWERPSCHE KEMPEN

Geschiedenis, Oudheidkunde, Kunst, Folklore, Heemkunde.

- 1° Gedenkschriften van den Kring.
 - 2° Kempisch Museum Taxandria, Mermansstraat 21.
Alle dagen open van 10-12 u. — van 14-17 u., behalve Zaterdag. Kosteloos Zondag en Donderdag.
 - 3° Stadsarchief — Bibliotheek — Foto Instituut — Toerisme.
Provincie Antwerpen. (TPA). Steentje Groote Markt 17.
Alle dagen open van 9-12 u.
-

BESTUUR

Kanunnik J. E. Jansen O. Prem. Voorzitter.

K. van Nyen, Beerse. Ondervoorzitter.

Adres voor correspondentie en beheer : Beekstraat, 5.

E. H. J. Nuyts, Secretaris.

R. Peeters, Schatbewaarder.

Adres voor geldelijke aangelegenheden : Otterstraat, 3. —
Postchecknummer 4128.31 « Taxandria », Geschied- en Oudheidkundige Kring, Turnhout.

LEDEN : A. van Bael-Ceulemans, Baron R. de Borrekens, Vorselaar, J. Caron, G. de Geeter, J. van den Hove d'Ertsenryck, E. van Hemeldonck, Vosselaar, J. Simons, F. Devel, Fr. Boone.

Maatschappelijke zetel, Steentje, Groote Markt, 17.

TAXANDRIA

PERIODIEKE UITGAVE ◆ NIEUWE REEKS, XIII. — 1947

**GEDENKSCHRIFTEN VAN DEN
KONINKLIJKEN GESCHIED- EN
OUDHEIDKUNDIGEN KRING VAN
DE ANTWERPSCHE KEMPEN**

Drukk. G. Crols-Verwilt Begijnenstraat 64 Turnhout.

EEN HEILIG KEMPENAAR

Pater Cornelis Jan VAN DEN AKKERVEKEN S.J.

door

Kanunnik J. E. JANSEN O. PREM.

Archivaris der stad Turnhout

Jezus-Christus is mijn leven
en de dood is mij een gewin.

PHIL. L. 21

1845-1945

Aan het roemrijk Sint-Jozefcollege
te Turnhout,
ter gelegenheid

van zijn honderdjarig bestaan,
zij deze levensbeschrijving
van een zijner voortreffelijkste Kempische studenten en leeraren.
dankbaar en eerbiedig,
door een oud-student
opgedragen.

VOORWOORD

Hoe staan op onze dagen kranten en tijdschriften vol lofspraak over kunstenaars, letterkundigen, sportmannen, tooneelspelers, filmsterren, over hun werk en bijval ! 't Is de geliefkoosde lectuur van de moderne wereldlingen.

Waar blijven de opwekkende levensbeschrijvingen van onze vooraanstaande Kempenaren, gloriën van de streek, nuttige wezens in de samenleving, toonbeelden van werkzaamheid en zelfopoffering, helden van de beschaving ? Hoe torenhoog verheffen zij zich boven alle klatergoud, kunstmatige droombeelden, spierendemonstratie, verwijfde zinnelijkheid, oogverblindende voorstellingen !

Vallen de verhalen van onze verdienstvolle Kempenaren minder in den smaak van het groot publiek, gelukkiglijk bestaat er nog een élite, die ze begrijpt, bemint en waardeert. Wij hebben de eer voor zulk een groep lezers te schrijven, voor de leden van den Koninklijken Geschied- en Oudheidkundigen Kring der Antwerpsche Kempen « Taxandria », voor de vrienden van het St Jozefcollege, voor de brave inwoners van het dorp Poppel, voor elk welgeaard Kempenaar.

Zij zullen in de levensbeschrijving van den E. P. Van den Akkerveken de hoogstaande figuur van een talentvollen, zelfopofferenden, ootmoedigen Kempischen Jezuiet ontdekken. De bijzonderste gelofte van het Gezelschap Jezus, de gehoorzaamheid, beleefde hij in de stiptste nauwkeurigheid, met aanstonds bereid te zijn het ambt te aanvaarden dat zijn oversten hem opdroegen, *ad omne opus bonum paratus*. Hij was tevens een man van de wetenschap, van de daad, een slachtoffer van de naastenliefde, een mensch van de eeuwigheid, een heilige ¹⁾.

Men spreekt dikwijls van een gouden hart. Welnu in den boezem van dezen Kempischen Pater voelen wij er een kloppen gloeiend van liefde voor God en den naaste, zijn enig ideaal. Hij stortte er de warmte van uit, in allen eenvoud en oprechtheid, op allen waarmede hij in betrekking kwam. Zijn handelingen waren logisch en consequent, volgens het levensdoel dat hij betrachtte. 't Is een voorbeeld voor de jeugd. 't Is ook een eer voor het St.-Jozefcollege, voor de Kempen, en niet min voor het dorp Poppel, dat fier mag gaan over zijn weldoenden eerbiedwaardigen medeburger, gelijk de naburige gemeente Weelde over den heiligen Nicolaas Poppelius.

In ons verhaal verzinnen wij niets, overdrijven niet; wij laten enkel de feiten, naar oorspronkelijke gegevens, spreken. Deze bronnen bestaan vooral uit de briefwisseling van den Z. E. Pater met zijn moeder en oom, met zijn pastoor, overgeschreven in den « Geheimen boek », HS. in folio, ter pastorij van Poppel berustend, en uit de correspondentie en documentatie der Z. E. P. Jezuiten te Brussel.

Wij bieden aan den Z. E. H. Pastoor Boogaarts en aan den Z. E. P. Schoeters S. J. de uitdrukking onzer hartelijkste dankbetuiging voor hun kostelijke mededeelingen.

1) Overeenkomstig het decreet van Paus Urbanus VIII, hebben wij, wanneer wij in betrekking met den Z. E. P. Van den Akkerveken, de woorden heiligheid, heilige enz. gebruiken, geenszins het inzicht de besluiten van de H. Kerk te voorkomen.

BIBLIOGRAPHIE

Besson Mgr., Van Venckenray W. J. Frederik Franciscus Xaverius de Merode, minister en aalmoezenier van Pius IX. Gent, Vander Schelden, 1890.

Compte rendu des fêtes jubilaires du Collège St Joseph à Turnhout. Turnhout, J. Splichal, 1895.

Franco J. J. — Onclair, A. Les croisés de Saint-Pierre. Bruxelles, Goemaere, 1872 ; 2 d.

Huguet R. P. Vie intime et édifiante de Pie IX le bien aimé. Tournai, V. Casterman, 1878

Jansen J. E. Turnhout in het verleden en het heden. Turnhout, J. Splichal, 1905 ; d. II.

Idem. Turnhout en de Kempen. Turnhout, N. V. Brepols, 1946.

Idem. Bibliographie der Antwerpsche Kempen. Turnhout, Crols, 1943 ; d. II, Kanton Arendonk : Poppel.

Mevius (Bon de). Histoire de l'invasion des Etats Pontificaux en 1867. Paris, V. Palmé, 1875.

Palmares. Plechtige Prijsuitdeeling 13 Oogst 1846, 16 Oogst 1849, 13 Oogst 1850. Turnhout, Glenisson en Van Genechten, 1846, 1849, 1850.

Poncelet A. La Compagnie de Jesus en Belgique. Bruxelles. Ch. Bulens, 1907.

Schoeters K. Pieter Jan De Nef ; in : Bode van het H. Hart Alken, 1941 ; October-November.

Souvenir jubilaire du Collège St Joseph à Turnhout, 1845-1895. Turnhout, J. Splichal, [1895].

Van Mierlo Dr J. De dienaar Gods, Adolf Petit S. J. Alken, Bode H. Hart, [1931].

Van Veerdegem A. De laatste Kruisridders. Geschiedenis der Pauselijke Zouaven. Brugge, Houdemont, 1914.

Verschuere A. F. 't Godsdienstig en Maatschappelijk Turnhout. Turnhout, J. Splichal, 1911 ; d. I, bl. 186.

Idem. Eenige voorname mannen der Kempen. Turnhout. Jacobs-Brosens, 1911 ; P. De Nef.

Verstraeten A. M. Leven van den Hoogerwaarden Pater Petrus Beekx. Antwerpen, Van Os-De Wolf, 1889.

POPPEL

Wanneer wij de landkaart van de provincie Antwerpen aanschouwen, zien wij bij haar grensscheiding met Holland drie groote punten naar het Noorden opschieten. Hierin liggen, ge-

lijk topjes van een kroon, drie weelderige dorpen : Esschen, Meerle, Poppel. Dit laatste werd de bakermat van den hoogst verdienstelijken Jezuiet dien wij huldigen.

Deel uitmakend van het kanton Arendonk en het arrondissement Turnhout, telt de landbouwgemeente Poppel, besproeid door de Aa, met de gehuchten Aarle, Hulsel, Maarle en Overbroek, een uitgestrektheid van 2149 hektaren, en is bewoond door 1750 inwoners.

Wij stappen er van uit Turnhout heen langs Ravels en Weelde. In de lange straat van Weelde ontwaren we in de verte, te midden eener groote eenzaamheid van bosschen, heiden en kreupelhout, den peervormigen, schuin hangenden toren van de parochiekerk. Op eens, na 16 kilometers afgelegd te hebben, staan wij er voor. Het dorp vertoont vele landelijke huizen, die 't Kempisch merkteeken nog dragen ; wij merken tevens aan vensters en deuren dat wij de Noord-Brabantsche streek naderen. Drie huizen, buiten de kerk, munten uit : het nieuw gemeentehuis, ten einde van de plaats, de groote landbouwuitbating van den Boerenbond, ten oosten, en in de nabijheid van Gods tempel, de oude pastorie met haar sierlijke ingangsdeur. Zuid-west strekt zich « de Schrieken » uit, het voornaamste landgoed van de gemeente.

De oudheid van Poppel klimt op tot de eerste tijden van de beschaving der Kempen. Publo luidde zijn oude naam. De parochie met haar succursale in Ravels was afhankelijk van het Kapittel van S. Servaas te Maastricht. Dit instituut schonk in 1211 zijn geestelijk rechtsgebied aan de Norbertijner-adij van Tongerlo. De Witheeren bezorgden er den geestelijken dienst tot in 1823. Tusschen de pastoors neemt de reguliere kanunnik Jozef Rivius — geboren te Leuven 8 Nov. 1607, † 23 Oct. 1666, Provisor, pastoor van Drunen, prior (Biographie nationale, XIX, 1906, 1^e afl.) — een eereplaats in, van 1656 tot 1665, als ijverig herder, schrijver en vooraanstaand man, die in 1662 voorgesteld werd om prelaat van Tongerlo te worden. Poppel stond in den beginne onder het kerkelijk rechtsgebied van het bisdom Luik, dekenij Hilvarenbeek ; sinds de XVIe eeuw onder dit van Antwerpen, dekenij Breda ; en in de XIXe eeuw onder Mechelen, dekenij Turnhout. De parochiekerk werd den H. Valentinus toegewijd ; zij groeide uit tot een bedevaartplaats van den H. Willibrordus. Nevens haar verheft zich een ander oud bidoord, de kapel van Roovert, door de bevolking en pastoor Rivius prachtig hersteld. Een heiligschennende diefstal in de XVIIIe eeuw gaf haar een zekere vermaardheid.

Op burgerlijk gebied behoorde de gemeente sinds 1648 aan het land van Turnhout. Door het verdrag van Munster werd

deze heerlijkheid aan de Nederlandsche vorstin Amalia van Solms toegewezen. Deze prinses trad alsdan op als leenvrouwe van Poppel en van verscheidene andere dorpen in den omtrek.

In deze periode hadden de Roomsche-Katholieken van Noord-Brabant vreeselijk onder het Hollandsch stadhouderschap te lijden. Zij werden vervolgd en hun kerken gesloten. De vrome geloovigen van Goirle en Tilburg richtten noodposten op te Poppel, ten gehuchte Steenvoort, en kwamen er zich des Zondags van hun godsdienstige verplichtingen kwijten.

Tot meerdere opheldering van deze levensbeschrijving laten wij de namen volgen van de pastoors, waarmede P. Van den Akkerveken in betrekking kwam: Joannes Franciscus Van Roey, 1820, † 1834, die hem doopte; Adrianus Aerts, van Rijsbergen, 1834-1843, deed afstand en werd Dominikaan te Nijmegen; Joannes Henricus De Winter, van Turnhout, 1843, † 25 November 1860, zijn groote leidsman; Carolus, Franciscus, Guilielmus Cools, van Berlaar, kapellaan te Poppel sedert 31 December 1834, pastoor aldaar den 19 December 1860. † 1 October 1887, zijn bijzondere vriend. De huidige pastoor Z.E.H. J. H. M. Boogaerts, geboren te Turnhout den 22 April 1882, te Poppel benoemd den 11 Mei 1932, is hun waardige opvolger. *Ad multos annos!*

LEVENSGANG

Ten jare 1832 stond te Poppel in de Look, wijk D n° 50, op den weg naar Aarle, een groote oude boerenstede. Te midden weiden en velden, nabij heide en bosch, prijkte schilderachtig de baksteenoude lange voorgevel van woonhuis en stal, bekroond met een strooien dak; daarnevens de hoog getopte schuur met lage witgekalkte leenen wanden.

Daar huisden en zwoegden op het land, in Gods vrije natuur, in eigen gewin, Jan Baptist Van den Akkerveken, oud 30 jaar, en zijn huisvrouw, Joanna Cornelia Van Vessem, oud 33 jaar, heiden ter plaatse geboren²⁾. Den 10 April 1832 schonk deze

2) Geboorte n° 12. van den akkerveken Cornelis joannes, 10 april. in den jare een duysent acht hondert twee en dertig, den tiende van de maand april, ten tien uren voormiddag. is voor mij jan baptista j Biemans borgemeester beambten van den burgerlijken stand der gemeente poppel. distrikt turnhout, provincie antwerpen gekompareert jan baptista van den akkerveken oud dertig jaren landbouwer gebooren en woonende te poppel. den welken ons vertoont heeft een kint zijnde van het mannelijk geslacht. gebooren te poppel heden ten zeven voormiddag. van hem verklaarder en

het leven aan een zoontje. Het werd nog denzelfden dag, gelijk het de gewoonte was, gedoopt in de parochiekerk door pastoor J. F. van Rocy en ontving den naam Cornelis Joannes. Jan Baptist Van den Akkerveken, broeder van den vader, en Maria Hendrika, in plaats van tante Jozefa Noten, hielden het over de doopvont, als peter en meter.

De hemel zegende, het jaar daarop, den 17 April 1833, het huisgezin met een tweede zoontje, bij de kerstening Adrianus Vincentius geheeten.

De ouders waren in den dorpskring bekend als treffelijke welingezetenen, die slechts leefden voor hun werk en huisgezin. Zij gebruikten maar drie wegen : den weg, of « het paaike » zooals men te Poppel zegde, naar den molen, het veld en de kerk. Helaas, de beproeving stoorde weldra hun geluk. Terwijl moeder over haar twee spruitjes waakte, stierf vader, den 12 November 1833.

't Was een harde slag in dien vereenigden haard, maar moeder was diepgeloovig. De kristelijke weduwe betrouwde op den hemel en wist dat God de zijnen nooit verlaat. In de Kempen, hoe stoer de boer er uiterlijk ook uitziet, huist in hem een gevoelig hart. De familiegeest heerscht er sterk onder de menschen. Komt er een ongeval, de eene helpt liefdadig den andere uit den nood. Een treffend voorbeeld hebben we hier voor de hand. De broeder van de beproefde weduwe, Jan Baptist Van Vessem, verstandig en godsdienstig jonkman, oud 34 jaar, had medelijden met zijn zuster. Hij bood zijn diensten aan en kwam bij haar inwonen. Baptist zag de twee kinderkeus voor zijn zoontjes aan, en bestuurdde verder de stede als ware het de zijne. De aanzienlijke landbouwuithbating kon nu voortgaan gelijk eer tijds.

Te midden van dit voorbeeldig gezin vorderde de kleine

van joanna Cornelia van vessem zijn huysvrouw oud drij en dertig jaren geboren en woonende te poppel, aan het welk hij verklaard heeft te willen geven de voornamen van *Cornelis joannes*, de voornoemde verklaring en vertooning gedaen in de tegenwoordigheyd van jan baptista van vessem oud een en dertig jaren landbouwer oom van het kint, en michiel huybrechts oud vier en twintig jaren landbouwer woonende heyde te poppel, en den vader en de getuygen hebben met ons den tegenwoordigen akte van geboorte geteekent, naer dat den selven hun was voorgelezen, uytgenomen den vader verklaard niet te konnen schrijven

handteeken X van jan baptista van den ackerveken

J. B. van Vessem

M. Huybrechts

J. Biemans

(Burgerlijke Stand. Poppel)

Cornelis Joannes in jaren en in wijsheid. Werkzaamheid en religiositeit waren met hem vergroeid. Hij zag niets anders. Pastoor De Winter en kapelaan Cools bezochten dikwijls de boerenwoning als vrienden van den huize. Zij kregen erg zin in Nelliske, vlug van geest, en aanleg toonend voor vele deugden. In de dorpschool primeerde de kleine boven zijn kameraadjes. Korts voor zijn eerste communie mocht hij de H. Mis dienen. Hij knielde met diepen eerbied neder aan het altaar en bad God om ook pastoor te mogen worden.

Zijn klaarziende herder werd het gewaar. Wanneer Nelliske voor de eerste maal het Engelenbrood had ontvangen en den leeftijd van twaalf jaar ging bereiken, dacht pastoor De Winter er aan, zijn beschermeling naar het college van P. De Nef te Turnhout te zenden. Hij zelf was in deze Kempische stad geboren, had er de lessen van het Instituut gevolgd en wist welke verzorgde opvoeding men daar genoot. Het duurde niet lang of de goede herder ging naar moeder, sprak over de hoedanigheden van haar zoontje en vroeg om den verstandigen knaap naar 't college te sturen. Hoe ingenomen zij ook was met de lof-
tuigingen van den priester, het viel haar hard van den lieveling te scheiden. Zij aarzelde ecnigszins haar toestemming te geven, daar vader nu dood zijnde, de jongeling best op de stede kon gebruikt worden. De pastoor liet niet af, hield voor dat Nelliske, zulk wel aangelegd kereltje, beter op een hemelsch veld dan op een aardsch veld kon werken, en wist eindelijk de moeder te overreden. In haar christelijk gemoed bracht de weduwe een nieuw sacrifice en zeide ja. Nelliske ging latijn studeeren te Turnhout.

ST.-JOZEF COLLEGE

Het was het laatste jaar van het beroemd Instituut P. De Nef te Turnhout, waar geestelijken het onderwijs gaven onder het bestuur van den meester. De verdienstelijke man, groot vaderlander en groot christen, oud-lid van het Nationaal Congres, volksvertegenwoordiger, arrondissementscommissaris, had onder het Hollandsch regiem zijn gesticht tot hoogen bloei opgevoerd en na de Belgische Onafhankelijkheid in dien staat behouden. Zoodra de Paters Jezuïeten wederom het land waren binnengekomen in 1832, had hij het hun willen overlaten. Het gelukte niet. P. De Nef stierf gelaten in den wil des Heeren in den nacht van 12-13 November 1844 in zijn huis van de Herentalsstraat, op den hoek van de Deken Adamstraat Zuid.

Zijn eenige dochter Maria zette de onderhandelingen voort. Na veel moeilijkheden bereikte zij het doel dat haar vader zich

had gesteld. De Jezuïeten kwamen naar Turnhout, namen het Instituut over en openden hun eerste leergangen den 7 October 1845. Pater Pieter Jozef de Vos ³⁾ werd de eerste rector. Twintig jaar zal hij met onversaagden moed aan het hoofd staan en er den 7 Maart 1874 sterven. De eerwaarde Paters Janssens, Pettens, Dyckmans, waren zijn eerste medebroeders professoren.

Het St.-Jozefcollege nam de gebouwen van het verlaten Sepulchrienen klooster der Herentalsstraat in 1849 over. Men bouwde er nieuwe vertrekken. De Paters bevroonden de verbeteringen met het oprichten van een groote kerk in 1860 toegewijd aan hun heiligen patroon en ingezegend door Mgr W. Steins S. J. apost. vicaris van Calcutta. Daar kwamen de laatste leerlingen van het gesticht P. De Nef en veel anderen hun studiën voortzetten of beginnen; ze waren ten getalle van 116. Het college was weldra hetgeen de school van De Nef geweest was in haar schoonsten bloeitijd: een kweekschool van ijverige priesters, kloosterlingen en missionarissen, van weldenkende en werkende katholieke leeken.

Cornelis Van den Akkerveken volgde met grooten bijval de humaniora. De jeugdige student won van den beginne eerste prijzen en accessits bij de plechtige prijsuitdeeling van het jaar. Het summum bereikte hij in de Rhetorica. Met de prijsuitdeeling van 13 Oogst 1850 zien wij hem in den Palmares bekroond: 1^e prijs van uitmuntendheid, godsdienst, Latijnsche redevoeringen, Latijnsche verzen, Grieksch opstel en vertaling, Fransche redevoeringen, examens, geschiedenis; physica en 1^e accessit in vlijt en Vlaamsche redevoering. Zijn grootste mededingers waren: Cornelis Sandeling van Wouw, Frans Van den Acker van Beersel, Hendrik Verstraeten van Nimegen, en Leopold Buys, August Diels, Jaak Casteleyns, Karel Verwilt, Jan-Frans Hendrickx, allen van Turnhout.

Hij leerde er ook de Paters Jezuïeten kennen en voelde veel voor hun Gezelschap van Jezus. Daar zou hij immers een ideaal kunnen nastreven, de neigingen zijner ziel uitwerken, zich offeren, beter zijn zaligheid verzekeren en vurig werken aan het heil van zijn evennaaste. Na afloop van de roepingsretraite, besloot hij Jezuïet te worden, meldde zich op 10 Juli 1850 bij den Z. E. P. Provinciaal aan en werd aangenomen.

Doch nu viel nog de instemming van zijn moeder en oom te

3) Geboren te St Cornelis Hooreheke 25 Dec. 1807, treedt het klooster binnen 20 Oct. 1829, wordt priester 25 Mei 1839, spreekt zijn laatste geloften uit 2 Februari 1841, rector van St Jozefcollege benoemd 22 Sept. 1845. sterft aldaar 7 Maart 1874.

verkrijgen. Hij vreesde moeilijkheden, wilde het hun niet rechtstreeks vragen en gelaste zijn eerwaarden pastoor met deze kiesche zaak. De jonge rederijker schreef dan uit Turnhout, den 14 Juli, een langen brief aan zijn vertrouwvollen herder. Hierin treffen wij de schitterende gevoelens van zijn hart aan en toont hij zich een gewickst diplomaat om het verlangde doel te bereiken. 't Is een schrijven van hoger gehalte als dat van een gewoon student, een model van specialen brievenstijl. Na den eerwaarden pastoor bij zijn patroonfeest gelukgewenscht en bedankt te hebben, voor al het goede van hem verkregen, begint hij zijn fijne pleidooi als volgt :

« Gedoog thans Eerwaarde Heer dat ik de vrijheid neme u te verzoeken van bij de weldaden welke gij mij bewezen hebt nog een laatste weldaad te voegen ; gij weet het, ik ben tot het einde mijner studiën gekomen, en moet bij gevolg eenen levensstaat gaan verkiezen, en dat binnen weinige weken. Tot welken staat zal ik mij begeven ? Welken levensloop zal ik intreden ? Welk doelwit moet ik in dien keus voor oogen hebben ? Gij voorkomt mijn antwoord, / : vraag : / gij zegt : gij moet u hier in schikken volgens de aanbiddelijke raadsbesluiten van God, en dien levens staat verkiezen, in welken gij denkt dat gij God het beste zult kunnen dienen, en het beste uwe zaligheid zult kunnen bewerken, dit is het eenige doelwit. In dien keus, zegt gij, mag men niet zien naar tijdelijke voordeelen, hier in moet men niet zijne ouders of familie maar zijne eigene conscientie te rade gaan. Ja, Zeer Eerwcerde Heer, dit is zoo, ik ben van het zelve gevoelen, hierom heb ik al de levenslasten diep overwogen, en God gebeden om mij Zijnen wil te doen kennen. God heeft mij ook verhoord. Hij heeft mij bekend gemaakt dat ik bestemd ben niet om in de wereld te leven, niet om Hem als sculieren priester te dienen, maar om Hem in het kloosterleven te verheerlijken. Ik heb aanstonds den goddelijken wil gehoorzaamd, en wanneer op 10 dezer maand den Zeer Eerw. Pater Provinciaal der Jesuiten te Turnhout was, heb ik mij bij hem begeven om door hem in dit klooster aangenomen te worden. Hij heeft in mij den wil Gods herkend, en heeft mij dus geweerdigd aan te nemen onder het getal zijner kloosterlingen. Doch, Zeer Eerw. Heer, om tot dit doel te geraken heb ik uwe hulp en bijstand noodig. Ik vrees grootelijks dat mijne moeder en mijnen oom daarin niet zullen bewilligen, en vervolgens zich tegen den wil Gods te zullen stellen, en mij zullen verplichten mij naar het seminarie te begeven. Gij weet hoe zeer de ouders dikwijls hunne kinderen willen beletten als zij zich in een klooster aan God willen gaan toewijden ; doch gij weet ook hoe slecht de ouders doen met zich tegen den wil van God te stellen ;

zij maken hunne kinderen alzoo ongelukkig voor dit leven en dikwijls ook voor de eeuwigheid. Heden Zondag is oom te Turnhout geweest, ik heb hem nergens van gesproken, omdat ik dacht dat gij, Eerw. Heer, beter dan ik zoudt gelukken om mijne moeder en oom te overhalen, en mij de toelating te geven om de wereld te verlaten, en mij in het klooster alleenlijk met de zaligheid der zielen te gaan bezig houden. Immers ik ken uwe voorzichtigheid, ik weet hoezeer gij door uw overleg alle moeilijkheden weet uit den weg te ruimen, ik vertrouw dat gij mij dezen dienst niet zult weigeren. Gelief. bid en smee ik u aan mijn gelukken in dezen oogenblik mede te werken, mijn geluk berust op dit oogenblik in uwe handen. Ik verzoek u met mijne moeder en oom over deze zaak te willen handelen, b.v. eerst met mijne moeder, en zoo haast mogelijk en nog heden er van te spreken. Mijnen oom daarvan kennis gevende, zeg hem eerst, dat ik neiging heb om religieus te worden; daarna dat ik begeerte heb voor het order der Jesuïeten. Daarna als gij hem zult gewonnen hebben, zet hem aan om mij hierin volle vrijheid te geven. Eindelijk, wanneer zij daarin toestemmen, verklaar hun dat ik mij bij den Eerw. Pater Provinciaal heb aangegeven en dat ik ben aangenomen geworden, dat er dus niet meer over is dan hunne toestemming, om mijn geluk te verzekeren. Zeg aan oom dat hij hierom moeder niet mag lastig vallen, want dat moeder bedroefd genoeg zal zijn. Integendeel dat hij haar trooste, en dat zij te zamen de ondoordringbare inzichten van God aanbidden moeten. Zeg hun dat zij zonder mij, zoo zij mij zelfs gezegd hebben, leven kunnen, en vraagt hun wat de rijkdommen tot eeuwigheid haten of helpen. Ik zou die, ja de grootste der aarde, geerne voor de kloosterlijke armoede afstaan. Ik zou u nog vele zaken hiervan moeten schrijven, doch ik vertrouw mij teenemaal op uwe voorzichtigheid en op uw overleg. Ik verzoek u dat gij mij gewerdige Woensdag of Donderdag antwoord te sturen, hoe het tusschen u, moeder en oom is afge-loopen, en of zij hunne toestemming gegeven hebben. Ik verlang de zelve zoo zeer. Wat het inkomen in het klooster aangaat, is maar slechts een weinig lijnwaad medebrengen, geld is er niet stipt van noode. Adieu, zorg voor mij. »

(get.) C. Van den Akkerveken.
Turnhout 14 July 1850. »

De eerwaarde heer pastoor vervulde zijn kiesche taak in moeilijke omstandigheden. Het jaar te voren, den 1 Mei 1849, had het den Heer behaagd het eenige broerke van Cornelis tot den hemel te roepen. Hoe zou nu de geestelijke aan de moeder haar eenig overblijvend kind nog durven ontnemen ! De ontmoet-

ting verliep droevig, maar christelijk. De brave herder liep een eerste weigering op. Hij bleef aanhouden, vertelde uit den brief van Cornelis, deed de groote eer van een priester in de familie te bezitten uitschijnen en bracht den weerstand aan 't wankelen. Moeder en oom dachten na. Eindelijk, de wil des Heeren en 't geluk van hun kind boven hun eigen liefde stellend, stemden de geloovige vrouw en oom met de aanvraag van hun pastoor in ; zij spraken de edelmoedige beslissing uit : dat het zoo weze.

De pastoor ging tevreden den huize uit, bedankte den hemel en liet aanstonds aan zijn jongen parochiaan den uitslag kennen. De brave jongen was uiterst gelukkig ; hij hief een Te Deum van dankbaarheid aan, uit al de krachten van zijn ziel, voor de heilvolle ontknooping.

Kort daarop ging hij naar Poppel bij zijn moeder, oom en pastoor om hen te bedanken, verbleef er eenigen tijd, nam de noodige voorzorgen, zegde vaarwel aan zijn bekenden en vrienden. Na een eenvoudig Kempisch, kinderlijk afscheid van moeder, oom en pastoor, stapte de jongeling wederom den weg naar Turnhout op. Hier maakte hij nog een kort oponthoud in het college en vertrok den 26 September 1850 naar Drongen om er het noviciaat bij de Paters Jezuïeten te beginnen.

C. Van den Akkerveken had nu den ouderdom van 18 jaar bereikt. Zijn afwezigheid was slechts van korten duur. Het volgend jaar zien wij hem reeds eenigen tijd als professor fungeeren.

BIJ DE PATERS JEZUIETEN.

De eerste periode van C. Van den Akkerveken's levensopgang behoort tot het verleden. Een streep is getrokken tusschen hem en de wereld. Drongen, de aloude Premonstratenser-abdij van 1137 in Oost-Vlaanderen, juist zeven eeuwen later, in 1837, tot noviciaat der Jezuïeten ingericht, opende hem haar poorten. Daar, aan de boorden van de Leie, in de lommerige dreeven, in de wit gekalkte panden, onder de bescherming van een beeld van O. L. Vrouw, zal de Kempische jongeling mediteeren, hidden, studeeren en opgaan in de strenge regeltucht van St. Ignatius' geest ; hij bekwaamt er zich tot strijder van het geloof, tot apostel van de Gods-idee en tot leider van de jeugd.

Dit noviciaat voltrok hij « animo hilari et generoso ». Zijn blij en vroom gemoed werd weldra overrompeld door de beproeving. De typhuskoorts kreeg hem te pakken en wel zoo erg dat hij aan den rand van het graf geraakte en slechts als bij wonder ontsnapte.

Na een jaar herhaling van zijn humaniora in de hoogste klas van het juvenaat, zonden de oversten den jongen novice naar het College van Notre-Dame de la Paix te Namen. Hij volgde met vrucht de lessen in de logica en de metaphysica van de geleerde paters filosofen. Van hier uit krijgen wij zijn eersten brief van 8 Augustus 1854 te lezen. Hij weidt er in uit over zijn tevredenheid en goede gezondheid.

De koningin van Samber en Maas behield hem niet lang in haar midden. De oversten riepen den jongen filosoof terug naar Drongen, om er twee jaar den leeraar van de rethorica voor de fratres juvenisten ter zijde te staan, de schoone letteren en de geschiedenis te onderwijzen.

Intusschen, bij al dat voorgaande werk, legde Pater Provinciaal hem nog een andere zending op. De rector van St Jozefcollege te Turnhout, E. P. De Vos, had P. Van Akkerveken gekend als leerling en waardeerde hoog zijn behendigheid, geleerdheid en zelfopoffering. Hij vestigde de aandacht van Pater Provinciaal op het feit dat de jeugdige novice een kostbare schat voor het opkomend college kon worden. Dit voorstel viel in geen doovemans ooren. Voor zooverre de regel en de noodige tijdspanne voor andere studiën het toelieten, zorgde Pater Provinciaal er voor dat Pater Rector tevreden kon zijn. Van na het Noviciaat tot aan zijn vertrek naar Rome in 1867, zal P. Van den Akkerveken met eere en bemind door zijn studenten bij tussehenpoozen den leeraarsstoel van de rethorica in St Jozefcollege beklimmen. Bijambten vielen hem te beurt o.m. dat van leider van de Congregatie voor de groote studenten. Alle lastig werk werd hem toevertrouwd, zonder dat ooit een klacht over zijn lippen rolde. Hij arbeidde er voor drie man, getuigen de « Litterae annae ». Om den gevierden professor langer te behouden, verkreeg Pater Rector dat de leeraar zijn wijsbegeerte afzonderlijk zou voortzetten. Na een schitterend examen, begon P. Van den Akkerveken op dezelfde wijze zijn theologie. Eindelijk ging hij voor een regelmatige studie van de godgeleerdheid naar Leuven. Na zich een half jaar lang met hart en ziel op de gewijde letteren te hebben toegelegd, stond de plicht van gehoorzaamheid hem wederom op den weg. De leeraar van de rethorica, die hem te Turnhout had opgevolgd, moest onverwachts vervangen worden. De theologant van Leuven werd in zijn plaats gesteld. Wanneer de zaken ten goede kwamen, mocht hij opnieuw naar Leuven vertrekken.

Tijdens zijn verblijf te Turnhout was de grootste ontspanning van den professor enkele keeren een wandeling te doen tot Poppel om zijn moeder, oom en pastoor te bezoeken. Alhoewel onthecht van de wereld, bleven toch de handen door God ge-

schapen hem aan deze gewettigde liefde vastnoeren. Had hij het geluk niet ze persoonlijk te ontmoeten, dan schreef hij hun gemoedelijke brieven, waarin hij hun over zijn bezigheden en den staat van zijn gezondheid, die van tijd wankelbaar was, inlichtte en liet nooit na tevens zijn geluk en tevredenheid uit te drukken. Steeds zond hij hun, bij het begin van het jaar, een Nieuwjaarsbrief met eenige beschrijving over zijn toestand en werken, het beste aan zijn geliefden toewenshend.

PRIESTERSCHAP.

Leuven was voor P. Van den Akkerveken van de grootste beteekenis, niet alleenlijk als een centrum van wetenschap, maar hovenal als een plaats van waaruit hij het einddoel van zijn leven zou bereiken en zich tot het priesterschap rechtstreeks voorbereiden.

De ijverige Kempenaar verbleef in de jaren 1862 en 1863 in 't Groot College van Godgeleerdheid der Paters Jezuïeten, en legde zich naarstig toe op het gebed, de studie en liet apostolaat om tot een waardig priester uit te groeien.

Uit een brief van 23 October 1862 naar Poppel gestuurd, leeren wij hoe goed hij het gewoon was en zijn grootste genoegen vond in de studie van de godgeleerdheid. Wij vernemen er ook eenige beschouwingen over zijn apostolaat, die de moeite waard zijn ze hier af te drukken :

« Intusschen heeft de goddelijke Voorzienigheid mij een klein middel verschaft om een weinig te werken voor de zaligheid der zielen. Er bestaat te Leuven een Zondagschool voor arme jongens van de stad en van buiten. Deze Zondagschool is onder de bescherming van Z. E. Kard. Aartsb. van Mechelen, heeft voor Voorzitter Mr Van Boeckel, representant van Leuven en voor schatbewaarder Mr den pastoor van de parochie van Ste Gertrudis. Alle Zondagen van 2 tot 4 ure verzamelen zich omtrent 600 jongelingen van 10 tot 20, ja tot 30 en 40 jaren. Zij worden onderwezen in de christelijke leering gegeven door 5 van onze Paters, en ik heb lezen, schrijven en rekenen, waarvoor zij 15 heeren van de stad voor meesters hebben. Welnu sedert eenige dagen ben ik aan het hoofd dezer zoo schoone instelling geplaatst, hetgeen mij wel is waar eenigen tijd zal vragen, maar waarin zeer veel goed te doen is, gelijk gij gemakkelijk zult begripen. Ik zou zeker liever gehad hebben dat een andere Pater met de algemeene directie ware belast geweest. Maar vermits mijne beminde oversten er anders over beschikt hebben, dat de wil des Heeren geschiede. Ik zal des te meer mijn best moeten doen daar er verleden Zondag een andere

Zondagschool door de liberalen is geopend geworden, die niet veel goeds voor godsdienst en zeden belooft ».

Hoe dichter de groote dag van zijn priesterwijding naderde, hoe meer hij er om bekommerd was. 't Zou het toppunt van zijn wenschen worden. Daarom wilde hij het priesterschap in de treffelijkste waardigheid ontvangen en smeekte gedurig om gebeden. Den 4 April 1863 vroeg hij nog aan moeder en oom : « Gelieft te blijven voortgaan met voor mij te bidden, hoe meer » de tijd nadert, waerop ik het geluk zal hebben priester te » worden, hoe meer ik gevoel hoe groote gratie ik noodig heb » om een weerdig werktuig te worden in de handen van God » voor de zaligheid der zielen. »

Te midden van die geestelijke verwachtingen sloeg God een diepe wonde in het hart van den toekomstigen priester. 't Was een teeken der Voorzienigheid om haar dienaar meer verdiensten, door zijn onderwerping en Godsbetrouwen, te laten winnen. Zijn geliefde moeder, die hij zoo vurig beminde en die met zooveel blijdschap de priesterwijding van haar zoon te gemoet zag, mocht het vervullen van den grooten wensch van haar bestaan niet meer beleven. Ze stierf in December 1863. De getrouwe zoon ontving den harden slag met gelatenheid en verhoopte dat zijn moeder nu in den hemel zijnde hem nog beter zou kunnen helpen. « Ik bid u, schreef hij aan zijn oom, den 31 December 1863, van mij nu bijzonder ter hulp te komen door uwe gebeden, gelijk ik verhoop dat mijn beminde moeder voor mij zal ten beste spreken bij den troon van God. » Zoo handelt een heilig Kempenaar.

Het jaar 1864, het grootste van zijn leven, brak aan. Zijn oversten vertrouwden hem eerst nog een missie toe te Luik. Van daar meldde hij, den 6 April, dat hij morgen Donderdag diaken zal gewijd worden en aanstaanden Zaterdag, 9 April, de laatste wijding ontvangen. Men verwittigde er hem naderhand van, dat de laatste wijding op Zondag 10 April zou plaats hebben.

Inderdaad den 10 April 1864 knielde hij neder voor den Aartsbisschop van Mechelen en ontving in de Metropolitaansche kerk, uit de handen van Z. E. Kardinaal Sterckx, de bijzondere machten die God aan den priester voorbehoudt. Zijn moeder jubelde in den hemel, zijn oom en pastoor dankten God, het Gezelschap van Jezus telde een priester-apostel te meer. Hij zelf kon niet genoeg den Heer loven voor de genade die hem tot eeuwigen Gods-gezant geschapen had.

Na de wijding reisde de vrome leviet 's avonds naar Turnhout af, droeg zijn eerste H. Misoffer op in zijn geliefde St. Jozefcollege en ging hetzelfde nadien vernieuwen te Poppel.

De zonnigste dagen van zijn leven schitterden nu voor zijn oogen. Zijn lang gewenschte hoop was werkelijkheid geworden. Thans kon hij met meerder gratie en macht aan het heil der zielen werken.

Tu es sacerdos in aeternum !

INNSBRUCK.

Zooals het de gewoonte bij de Paters Jezuïeten is, doen de priesters na hun wijding nog een vierde jaar theologie. Pater Van den Akkerveken werd, om zijn buitengewoon begaafdheid, daartoe naar de Universiteit van Innsbruck in Tyrol gezonden. Wij bezitten over zijn reis een brief uit die plaats, den 18 October 1864 ¹⁾ aan zijn oom gezonden, welke bijzonder belangrijk is voor de beschrijving en de indrukken die er in voorkomen. Hierdoor krijgen wij een anderen kijk in zijn leven. Die man van studie en gebed bleef niet ongevoelig bij de merkwaaardigheden van de natuur en van de kunst. 't Waren zooveel schoonheden die zijn kennis verrijkten, zijn haren openden voor Gods schepping en zijn oog verrijnden in 't waardeeren van 's menschen genie. Een hoedanigheid te meer wordt ons door die reis uit zijn leven geopenbaard. 't Is de liefde voor het schoone, welke zijn liefde voor de studie, voor God en zijn naaste aanvulde.

Ziehier hoe hij zich uitdrukt :

Innsbruck den 18 Oct. 1863-1864 ²⁾

Zeër beminde Oom,

Het is mij eene pligt en tevens een waer genoegen u zoo haest mogelijk te schrijven en u volgens uw verlangen de bijzonderste omstandigheden mijner reis te verhalen. Ik ben den 3 Oct. uit Brussel naer Aken vertrokken, maer voor alreer Brussel te verlaten, heb ik mij eenen grooten mantel verschaft gelijk de wereldlijken er dragen, maer van eene zoo nieuwe mode dat gij mij waerlijk niet zoudt herkend hebben.

Te Aken heb ik bijzonderlijk de hoofdkerk bezogt, en heb aldaer een gedeelte der kleederen van O.H.J.C. en van O.L.V., de koorde waar mede J.C. aan de kolom gebonden is geweest, en vele andere merkwaaardige reliquien gezien en vereerd. Insgelijks te Keulen, waar de kas der hh. Drij Koningen, die op 6 millioenen geschat wordt, en eene remonstrantie

1) In het te Poppel overgeschreven stuk staat het jaartal 1868 vermeld. Dit is voorzeker een fout van den copist ; 't moet 1864 zijn. want in 1868 was P. v. d. Akkerveken overleden.

2) Hier staat in de kopij van Poppel : 1868. Zoo wij in voetnota 4 zegden, moet het 1864 zijn, gelijk wij hier drukken.

mit goud, en met diamanten en andere kostbare versiersels voor de waarde van 3 millioenen bijz. mijne aendacht opgewekt hebben. Van Keulen tot Coblenz ben ik met den stoomboot op den Rijn gevaren, om de schoonheden van de oevers van dien stroom beter te kunnen bezichtigen. Te Spier heb ik de hoofdkerk bezigt, die thans geheel en al hersteld is en voor welkers versiering men 2 à 3 millioenen heeft uitgegeven. Van daer ben ik naer Strasburg in Frankrijk gereysd, en ben aldaer op den toren der hoofdkerk, die nog hooger is dan dien van Antwerpen, geklommen. Van Strasburg ben ik naer Basel in Zwitserland gereysd. Nabij Schaffhousen heb ik den val des Rijns gaen beschouwen. Deze stroom valt daer plotseling en schuimend van de hoogte van 20 meters neder. Nooit heb ik iets groot-scher in de natuur gezien, maer volgens gewoonte ben ik wat te stout geweest ; ik wil den val geheel van nabij zien, en ben opeens met water en schuim bedekt geworden. Van Schaffhousen ben ik naer Zurich gerezen, en na de zee van Zug op eenen stoomboot te zijn overgestoken ben ik op den Rugiberg die 1860 voeten hoog is, geklommen ; ik heb $3\frac{1}{2}$ uren moeten gebruiken om op den top te komen ; van daer heb ik bijna al de bergen van Zwitserland in eenen omtrek van 100 uren kunnen aenschouwen. Het is ook van daer dat ik de eerste ijsbergen heb gezien, die in Zwitserland en in Tyrolen zoo menigvuldig zijn dat ik dezelve van uit mijne kamer gedurig zie. Na het meer der 4 Kantons, welke het schoonste (« schrikkelijkste » indien gij wilt), van geheel Zwitserland is, te zijn overgevaren, ben ik te Einsiedlen, eene van de voornaemste bedevaertplaatsen van O. L. V. gaen bezoeken. Het klooster is 6 of 7 malen zoo groot als het grootste klooster van Belgenland. Terwijl ik aldaer aen den altaer van O. L. V. de h. Misse opdroeg, heb ik vurig voor u gebed ; ik hoop dat mijn gebed aenhoord geweest zij. Van Einsiedlen vertrokken wij naer Feldkirk in den Voorelberg, waer onze Duitsche Paters een Collegie hebben, en wij hebben er ons eenen dag uitgerust. Nooit zal ik vergeten, de liefde met de welke ik er ontvangen geweest ben. Van daer wilden wij naer Inspruck rijden, dat er maer 20 uren af is, maer er zijn zoo vele bergen reeds met sneeuw bedekt, en de reis is zoo moeyelijk, dat wij genoodzaekt geweest zijn, weder den ijzeren weg te nemen en eenen omweg van 50 à 60 uren langs de zee van Constanz en langs Augsburg en Munich in Beyeren, te maken. Dit land levert niets bijzonders op, het is geheel vlak, maer schijnt mij zeer wel bebouwd. Te Munich zijn vele schoone kerken, en deze stad mag als eene der schoonste der wereld aanzien worden. Eindelijk zijn wij te Inspruck aangekomen, na op onze reis veel vermaak en ter zelve tijd ook eenige onaengenaemheden ontmoet te hebben. Wat de stad Inspruck betreft, daer kan ik nog weinig of niets van zeggen. Dit zal in eenen anderen brief te pas komen. Daags na mijne aenkomst heb ik begonnen de lessen der godsgeleerdheid in de universiteit te volgen, maer ik gaen maer 2 uren daegs, de overige tijd breng ik met studeren over. De verandering van land heeft mij tot nu toe weinig gevaerd. Mijne gezondheid is goed, maer men zegt dat hier des winters geheel koud en des zomers

buitengewoon heet is. Dit zullen wij afwachten. De Eerwaerde Pater Provinciael heeft mij gezegd dat ik op het langste tot het eynde der maend July te Inspruck mag verblijven, zoodat wij na alle waarschijnlijkheid elkander omtrent het midden van Augustus of vroeger zullen wederzien. Ik hoop dat God u tot dien tijd in goede gezondheid zal bewaren. Het is niet noodig mij te schrijven, indien er niets geheel buitengewoons voorvalt : Daerom zoude ik mijn adres alleen aan het Collegie van Turnhout zenden indien ik niet verlangde dat gij mij den Kempnaer zoudt zenden *Mr Van den Akkerveken, rue de l'Université n° 257. Inspruck, Tyrol (Autriche)*. Het is niet noodig dezen brief te Turnhout te laten lezen, ik heb vandaag aen den Eerw. Pater Rector geschreven. Mijne hartelijke groetenissen aen de Eerw. heeren Pastoor en onderpastoor / : Cools en Klazen : / aen de familie en kennissen UEDw. dienaar en Neef

C. Van den Akkerveken s. j.

(« Geheimen boek » der pastorie te Poppel. Laatste bladzijden.)

Te Innsbruck zette zich de ijverige Jezuiet aanstonds na zijn aankomst aan 't werk. Het duurde ook niet lang of hij won er de achting van zijn oversten en medebroeders. Immers, zijn eenvoudige gehoorzaamheid, zijn minzaam en opgeruimd karakter, zijn broederlijke liefde, zijn algeheele toewijding en zelfverloochening en niet minder zijn buitengewone geestesgaven, maakten indruk en wonnen hem alle harten. Hij legde zich zoo vlijtig op de wetenschap toe dat hij, vóór den aangewezen tijd, zijn examen over de gansche theologie aflegde.

Zijn rolleke was wederom afgedraaid. Onze reizende vogel, want zoo mogen wij hem, zonder aan den verschuldigten eerbied te kort te komen, gerust betitelen, keerde voor het einde van het jaar 1865 naar Turnhout terug. Blijkbaar kon men hem hier moeilijk missen.

APOSTOLAAT

Nu was hij weer opnieuw in zijn geliefd St Jozefcollege aangeland. Hoe ernstig hij er ook het werk opnam, het werd toch een verpoozing na het zware jaar te Innsbruck. De bekende figuren die hij terug zag, de zuivere Kempenlucht die hij inademde, en, als de tijd en zijn overste het toelieten, een uitstapje naar Poppel, verkwikten hem lichamelijk en geestelijk.

Doch 't was wederom maar voor een tijdje. Pater Provinciael verplaatste onzen reiziger 't volgend jaar (1866) naar Drongen, om er het derde proefjaar te beginnen. Hier had hij het geluk den goeden Pater A. Petit te ontmoeten, die juist zijn tweede jaar als instructor was begonnen. Onder de leiding van dien voortreffelijken geestelijken meester, volmaakt zich Pater Van

den Akkerveken in de spiritualiteit en bereidde zich voor tot een vruchtbaar ministerie. De practijk kwam de theorie bevruchten.

Wekelijks deed hij een tijd lang dienst in de parochie te Aalter. De kostbare lessen van P. Petit zullen zijn richtsnoer worden ⁶⁾. De godsvrucht tot het H. Hart van Jesus, welke de instructor aan zijn tertiariissen bij hun apostolischen arbeid had aanbevolen, zal hij als hulpmiddel gebruiken om de goddelijke genade in de harten der parochianen te vestigen. Een wonder geval deed zich voor.

Pater Van den Akkerveken vernam dat er in de parochie een negentigjarige gevaarlijk ziek lag, die sedert zijn twaalfde jaar verre van alle sacramenten en van allen godsdienst had geleefd. Wie hem over de laatste sacramenten sprak, kreeg de volle lading van de gemeenste en grofste scheldwoorden naar het hoofd. Maar onze Pater wilde er heen. De pastoor trachtte er hem van af te brengen.

Het is volkomen nutteloos, zegde hij. Zoo velen hebben het reeds geprobeerd ! 't Is het meest hopelooze geval dat men zich kan indenken. Een verstokte zondaar die zijn leven lang de priesters getrotseerd heeft ! En gevaarlijk is hij ! Hij heeft wapenen en hij heeft er op gebost dat hij den eersten priester zou neerschieten, die het waagt een voet over zijn drempel te zetten.

Niets mocht baten. De Pater wilde die ziel voor Jezus veroveren. Daar alle pogingen om hem te weerhouden vruchteloos bleken, legde de pastoor hem uit waar hij woonde. Onderweg herinnerde zich de Pater, hoe zijn instructor hem juist voor zulke gevallen de devotie tot het H. Hart had aanbevolen. In een kort maar vurig en spontaan gebed vroeg hij om de hulp van het H. Hart, door de bemiddeling van het Onbevlekt Hart van Maria.

Toen hij bij het huis kwam, liepen de geburen op hem toe en smeekten hem toch niet binnen te gaan en zijn leven niet in gevaar te brengen. Doch te vergeefs. Met een laatste aanroeping tot het H. Hart stapte hij het huis binnen.

Toen de zieke, die tot dan toe niet het minste blijk van inkeer had gegeven, vernam dat een pater Jezuiet daar was, antwoordde hij, tot groote verbazing der aanwezigen, dat hij zou binnenkomen. En als hij den pater daar plots zag verschijnen, richtte hij zich op in zijn bed en groette hem vriendelijk.

— Dag, Pater, ik zou gaarne bij u willen biechten.

6) Dr J. Van Mierlo. De dienaar Gods Adolf Petit S. J. Alken. [1931] ; bl. 170-172.

Het was zijn eerste biecht sedert tachtig jaar : de Pater mocht het zeggen, als het Gods barmhartigheid kon verheerlijken. De oude man was wonderwel voorbereid. En terwijl hij nog met buitengewone helderheid van geest, de biecht van zijn geheel leven allegde, rolden de tranen van berouw en van vreugde hem langs de wangen. De Pater kon hem dadelijk de absolutie geven ; op het verzoek van den grijsaard zelf ging de geestelijke het Allerheiligste Sacrament halen, om hem zijn tweede Heilige Communie te laten doen.

Toen de Pater met het Allerheiligste Sacrament terugkeerde, was de weg met bloemen bestrooid en geheel de buurt prachtig versierd. De menschen spraken van niets anders dan van het groot mirakel.

's Avonds bij zijn terugkomst te Drongen verhaalde de dienstvaardige kloosterling het gebeurde aan zijn instructor. Pater Petit dankte God om 't genadewerk en bleef de godsvrucht tot het H. Hart bevorderen.

Pater Van den Akkerveken die het werktuig geweest was van deze wonderbare bekeering, die zooveel voor de toekomst beloofde, die zelfs zijn apostolisch werk uitbreidde tot de leiding van de geestelijke oefeningen voor de Mechelsche geestelijkheid, zag zich op eens tot een andere bediening geroepen. Zijn gehoorzaamheid werd nogmaals op de proef gesteld. Gelijk in de voorgaande gevallen hoog hij diep voor zijn overheid en noemde zich haar nederige dienaar.

ROME

De Hoogerwaarde Pater Generaal van het Gezelschap Jezus. Petrus Beckx, geboren te Sichem bij Scherpenheuvel, die den jongen kloosterling kende, benoemde hem in October 1867 aan zijn Curia te Rome, als substituut van den secretaris voor de assistentie van Duitschland. Pater Van den Akkerveken moet wel een uiterst bekwaam element geweest zijn om zulken gewichtigen post te bekleeden.

Hij scheepte in. Een verschrikkelijk tempeest dreigde het schip in de zee te verzwelgen. Ternauwernood ontsnapte hij aan 't gevaar. In 't uiterste uur, als eenig priester aan boord, hoorde hij de biecht van velen zijner medepassagiers. Doch wat God bewaart, is wel bewaard. Na den storm getrotseerd te hebben, kon het vaartuig aanlanden te Livorno. Van hier uit reisde de Pater naar Rome.

Door den hoogerwaardigen algemeenen overste vriendelijk ontvangen, burgerde hij zich in de plaats, door de gehoorzaamheid hem toegewezen, in en begon aanstonds zijn plicht te ver-

vullen. Het belangrijke en drukkende secretariaatswerk scheen nog onvoldoende voor zijn ijver. *Ad omne opus bonum paratus*, verkreeg hij het van zijn overheid, zich terzelfdertijd, in menschlievendheid en zelfverloochening te mogen wijden aan den strijd tegen de aanvallers van de Kerkelijke Staten.

De vrijmetselarij en de Piemonteezen met Garibaldi en Cavour aan 't hoofd hadden den opstand tegen Z. H. Pius IX ontketend en trachtten den Paus-Koning zijn staten te ontnemen. 't Moest één Italië worden onder koning Victor-Emmanuel. De edelmoedige Opperherder liet zijn stem over de wereld hooren en riep om hulp. Jonge katholieke krachten uit alle standen van de samenleving snelden in 1860 op dien noodkreet toe, om hun leven ten beste te geven voor de verdediging van den H. Stoel. Luisterrijke namen vinden wij tusschen de bevelhebbers van de Pauselijke Zouaven. De generaals de la Moricière, de Pimodau, Kanzler en Courten, luitenant-kolonel de Charette voerden het commando over de jongens van alle natiën. 3000 Nederlanders en 2000 Belgen deden eer aan hun land. Tusschen de Belgen teekenen wij eenige vooraanstaande namen aan : Mgr. X. de Merode, Mgr. Sacré, Carlos d'Alcantara, d'Ursel, Waleran d'Erp, Jan Maller, de Gerlache, de Hemptinne, de Limburg-Stirum, d'Hoop, Farasyn, Haghebaert, Paters Vyncke, De Myttenare, De Wilde, enz. De Antwerpsche Kempen was goed vertegenwoordigd. Citeeren wij enkel August Biron van Massenhoven, Victor Massagé van Meerhout, Gumarus Bellings van Turnhout, en uit Poppel : Z. E. H. J.-B. Paaps ⁷⁾, Minus Dallen en de held van dit opstel, Pater Van den Akkerveken.

De Pauselijke Zouaven kregen het hard te verduren in de

7) Z.E.H. J. B. Paaps werd geboren te Poppel den 6 October 1840. Hij studeerde aan het St Jozefcollege te Turnhout, werd priester in 1864 en onderpastoor in O. L. Vr. van Bijstand te Brussel. Zijn liefde voor Z. H. Pius IX leidde hem tot de pauselijke Zouaven te Rome, waar hij den Z. E. P. Van den Akkerveken aantrof. Z.E.H. Paaps gedroeg er zich heldhaftig als aalmoezenier en won de hooge achting zijner oversten. Na de voltrekking van den roof der Pauselijke Staten in 1870 keerde hij weder naar België. Zijn geboortedorp haalde hem plechtig in. Daarna werd hij onderpastoor in St Andries te Antwerpen, maakte zich heroemd om zijn kanselpreeken en werd in 1884 tot pastoor-deken van Lubbeek bevorderd. Z. H. Paus Leo XIII vereerde den moedigen oud-aalmoezenier met den titel van Eere-kamerheer van 't Pauselijk Hof. In de laatste jaren verzwakten zijn lichaamskrachten ; hij nam ontslag in 1909 en verbleef op het kasteel van den edelen graaf 't Serelaes te Lubbeek. Hij stierf aldaar datzelfde jaar.

veldslagen van Castelfidardo, Ancona, Monte-Libretti, Monte-Rotondo en Mentana. In dit laatste gevecht, op 3 November 1867, behaalde het Pauselijk leger, met de hulp van een nieuw Fransch expeditiekorps, de overhand op de benden van Garibaldi. De Piemonteezen werden verslagen.

Een driejarige betrekkelijke rust trad in, totdat in 1870 de schandelijkste rooftocht van de XIXe eeuw plaats greep. Napoleon III riep in 1870 het Fransch expeditiekorps terug naar 't land. Den 20^e September van ditzelfde jaar rukten de Italianen Rome binnen langs de bres van de Porta Pia. De opheffing van den Pauselijken Staat volgde. Geen enkel regeeringsleider dierf protest aan te teekenen. Alleen de edelmoedige katholieke president van Ecuador, Garcia Moreno, verhiel de stem. Hij moest zijn rechtzinnige en dappere daad zwaar bekoopen. Het diep-christelijk staatshoofd viel als slachtoffer van zijn overtuiging, onder den dolk van de vrijmetselarij.

Een gelegenheid tot heldhaftige zelfopoffering bood zich op dit oorlogsveld aan Pater Van den Akkerveken aan. Het leger-aalmoezenierschap lag in de traditie van de Nederlandsche Jezuïeten. De « missio castrensis » was bekend. Ze werd ook eenmaal St. Joannes Berchmans' ideaal ⁸⁾. Gelijk de jeugdige Belg en Jezuïet, droomde zijn dertigjarige Kempische navolger van hetzelfde offerleven. Hij bezat er ook al de eigenschappen voor : de kennis der talen, Fransch, Nederlandsch, Duitsch en een weinig Italiaansch ; dienen, verplegen, lijden en sterven voor Christus waren de bestendige verzuchtingen van zijn hart. Hoogerwaarde Pater Generaal had hem dan ook een grooten dienst bewezen met hem de toelating te schenken om zijn drang naar zelfopoffering in te volgen. Tijdens zijn verblijf te Rome stond dan Pater van den Akkerveken, als bijgevoegd aalmoezenier, de Pauselijke Zouaven bij en verleende hun, alsmede aan de gekwetste Garibaldisten alle lichamelijke en geestelijke hulp.

Maar laten wij liever den cerwaarden Pater zelf aan het woord om ons zijn wedervaren en handelingen te vertellen, die van de roemwaardigste daden getuigen. Zijn brief, dien wij uit het Fransch vertaald in het vermeld Geheimboek van de pastorij te Poppel aantreffen, was den 6 November 1867 gericht uit Rome aan den Eerwaarden Pater De Vos, rector van St Jozef-college te Turnhout.

Brief van den Eerw. Pater Van den Akkerveken onzen inboorling geschreven in het Fransch uit Roomen aan den Eerw.

8) K. Schoeters. De H. Joannes Berchmans, Alken, 2^e uitg. bl. 233.

Pater de Vos Rector in het collegie van Ste Joseph te Turnhout waar Pater Van den Akkercken gedurende vele jaren na zijne studie aldaar gedaan te hebben Professor is geweest van de Retorica, en thans te Roomen is verblijvende als secretaris van den Zeer Eerw. Heer Generaal der Jesuiten :

Rome den 6 Nov. 1867.

« Ik schrijf u onder den indruk der levendigste aandoening. Op het oogenblik keer ik terug van Mentana en van Monte-Rotundo, alwaar ik de gekwetsten ben gaan verzorgen. Mijn God ! wat droevige zaak is toch een veldslag ! Welk een uitgestrekt veld overdekt met dooden en stervenden ! maar ook, hoe vele vertroostingën heb ik in die dagen ondervonden ! en wat heeft de goede God mij ondersteund en versterkt te midden der gevaren ! Het was mij / : zoo als ik u in mijnen laatsten brief meldde : / onmogelijk mij niet geheel en al ten dienste der soldaten te stellen. Liever had ik gestorven, dan in deze omstandigheden den dood niet te trotseren.

Gij kent mij ++ ik ben laf in den hoogsten graad, maar ik wensch nogtans vurig de zielen te redden. De Algoede heeft mijnen wensch verhoord.

Op Allerheiligen-dag, toen ik de H. Mis ging celebreren, ging prediken, en de Zouaven buiten Rome aan de Ponte-Mollis ging biechten, scheelde het bijna niets of ik viel in de handen der Garibaldisten. Daags daarna noodigden de officieren van het legioen van Antibes mij uit, hen, in hunne kazernen de biecht te komen horen. Ik ben er gebleven tot 's anderendaags 's avonds ten 11½ ure. Den volgenden dag / : Zondags : / 's avonds vernam ik, dat er een moorddadig gevecht had plaats gehad te Mentana op 6 mijlen van hier. Ik begaf mij terstond op weg : bij mijne aankomst was de slag geëindigd, maar... welk een schouwspel ! Overal bloed, stervenden en lijken ! Ik ben hier alléén voor de Vlamingen, de Hollanders en de Duitschers ; welke daar overhoop onder de Franschen, de Italianen en de Garibaldisten lagen. In de Ambulancen hoort men niets dan smartkreten en het geratel der dood. Ik loop langs alle kanten, werp mij tusschen de lijken ter aarde, en hoorde de biechten der stervenden. Ik doe al wat ik kan, doch nauwelijks heb ik er eenige de biecht gehoord, of ik zie mijne kleeren, mijne handen alles met bloed bevlekt. Ik ontmoet eene menigte Garibaldisten die gekwetst zijn : bijna allen vroegen met luide kreten om eenen priester. Ofschoon ik geen Italiaansch ken, ik begreep hun : ik deed mijn best, en de goede God schonk mij het geluk van hen tenminste het noodzakelijkste te doen begrijpen, en ik had den troost hen met God te verzoenen. Vervolgens

overloop ik het slagveld, dan van soldaten vergezeld, dan alleen, door bosschen en dalen ; overal lijken, nu en dan eenen stervenden. In één huis ontmoette ik zeven Garibaldisten, welke volgens het mij voorkwam — gewacht hadden om te sterven tot dat ik aankwam, en hun de absolutie had gegeven. Zoo ging de heele dag van Maandag voorbij, doch zoo snel, dat hij mij toescheen maar één uur geduurd te hebben.

Tegen den avond zijn Mgr Sacré en Pater Wilde te Rome aangekomen. Wat was ik gelukkig hen te ontmoeten. Wij hebben te zamen onze h. bediening voortgezet. Tegen den middag vond de heer Scarcez, van Bergen / : in België : / in eene haag. zijn neef de heer Walérand d'Erp, een zoon van den generaal Baron d'Erp, van Gent. Eenige oogenblikken later kwam ik ter plaatse. Den heer Walérand was het bovenste gedeelte der hersenpan weggeschoten. Ik hoop dat hij mij herkend zal hebben. In eene kapel der h. Maagd gebracht, heb ik hem de h. Absolutie gegeven. Wij deden hem vervolgens naar de dorpskerk overbrengen, alwaar Mgr Sacré hem later het h. Oliesel heeft toegediend : Dinsdag 's avonds ongeveer 3 ure stierf hij. Op staande voet heb ik daarvan kennis gegeven aan zijne familie.

Maandag tegen den avond, toen de Garibaldisten, zonder slag of stoot de stad Monte-Rotondo hadden verlaten, ben ik met het Pauselijk leger mede gegaan. Wij vonden er volstrekt niets te eten. Ik had mij op wat stroo te ruste gelegd, maar de aandoening van dien dag, de vermoënis en de honger beletten mij te slapen. Dinsdag heb ik mijn bediening voortgezet in het gasthuis en in de kazerne der stad ; o welk eene verwoesting was het in die stad !... De kerken geplunderd, en dat op de stootendste wijze ; de altaren, de beelden, de gewaden, boeken en de h. vaten, enz. enz. verbrijzeld, de orgels verwoest !... Op het lijk van een gesneuvelden Garibaldist heeft men de H. Hostiën gevonden welke hij met der zelve ciborien gestolen had !... Ik zelve heb twee verpletterde ciborien, die op het lijk van eenen anderen Garibaldist gevonden zijn, mede naar Rome gebracht. Daar de kerken ontheiligd waren, hebben wij een altaar op de Groote Markt opgericht en de militaire aalmoezeniers hebben er de Mis voor overledenen gecelebreerd. Ach ! wat bidt men vurig te midden onder eene menigte lijken ! Zelden heb ik het h. Misoffer opgedragen met zoo veel vurigheid en godvruchtigheid als op dien dag.

Tegen den middag werd ik gewaar dat ik uitgeput was. Generaal De Courten, mijne bleekheid merkende, deed mij een stuk vleesch toedienen, hetgeen ik opat in gezelschap van den Graaf De Maistre — zijn aide-de-camp, die mij diende, schier gelijk een oppasser — den Graaf Martini van Brussel, — den heer de

Maumigny enz. ; waarna ik mijne bezoeken in de kazernen en elders voortzette. 's Avonds ben ik naar Rome terug gekeerd, slechts 2 of 3 zouaven achter latende, welke zoo zwaar gekwetst waren, dat zij onvervoerbaar waren.

Heden morgen heb ik ten minste vier uren in het hospitaal onder de gekwetsten doorgebracht. Zij zijn nog talrijk. Het Pauselijk leger heeft er misschien 60 tot 80. De Franschen zijn op eene andere plaats. Onder de gekwetsten bevindt zich de heer d'Alcantara van Gent. Zijn toestand is niet zeer verontrustend.

Vandaag keeren de Zouaven naar Rome terug. Waar zullen zij morgen heen gaan ? Mij is het onbekend ; maar ik hoop hun op hunne tochten te vergezellen. Bij het zien hunner edelmoedigheid word ik er schaamrood over niet meer moord getoond te hebben. O ! mocht een vijandelijke kogel mij mijnen laatsten druppel doen storten ! Alle dagen, terwijl ik aan God het kostbare bloed zijns Zoons opdraag, smee ik vuriglijk om die genade ; maar ongetwijfeld verdien ik die gunst niet : indien gij ze voor mij aan God geliefdet te vragen, zou de vurigste mijner wenschen misschien verhoord worden. In alle geval, als ik dit geluk ooit mocht verwerven, zult gij er, om God te danken, het vurigste Te Deum voor lezen en nu, †† wat wilt gij dat ik u nog schrijve ? Sedert 14 dagen zijn wij zonder eenige tijding. Alle gemeenschap, behalve die te lande, is onderbroken. Maar, ik vergat nog u het resultaat van den slag mede te deelen : van het pauselijk en het Fransche leger ongeveer 250 dooden en gekwetsten. Van het leger van Garibaldi ongeveer 600 dooden, 2300 krijgsgevangenen en 5000 op de vlucht gejaagden. Schitterenden uitslag... Echter hebben wij maar 2 plaatsen ingenomen ; bijna al de provincien blijven onder hunne macht. Het is waar dat het Fransch leger dagelijks nieuwe versterkingen bekommt.

Van de voormalige kwekelingen van Turnhout is er geen een gesneuveld of gekwetst. De heeren Naets en Tielemans lagen te Rome in 't hospitaal. Van den slag heb ik de heeren De Bie, Ign. Wouters, Loonen en Van Doorne gesproken. Er zijn 8 Hollandsche en 5 Belgische zouaven gesneuveld, en vele zijn gekwetst.

Heb dank voor... enz.

/ : was geteekend : / Cornelis Van den Akkerveken ».

* Deze brief is een kostbare bijdrage tot de geschiedenis van het heldenverweer der Kruisridders van den Paus. Hij ontsluit tevens een glorievollen kant van onzen offerbereiden Kempenaar en zet hem de kroon der strijders voor het geloof en der dappere ridders van de liefdadigheid en de zelfonthechting op

het hoofd. Hiermede sloot de levensloop van Pater Van den Akkerveken in eere en zegen af. Hij viel als slachtoffer van zijn vroom optreden in den jeugdigen ouderdom van 36 jaren.

INTIEM LEVENSDOEL

Alvorens de laatste uren van Pater Van den Akkerveken's leven te beschrijven, blijven wij eenige oogenblikken stil op den drempel van 't eeuwige tehuis, om zijn moreele grootheid beter te laten uitschijnen. Wij kennen thans zijn levenswandel, zijn « curriculum vitae », zijn bedrijvige loopbaan ; dit is meer de uiterlijke kant van zijn leven, dien we ontdekten, alhoewel er af en toe een zedelijke betrachting in doorschemerde. 't Is maar één zijde van zijn persoonlijkheid, en deze schitterde in een glans van verheven en nederige voornaamheid.

De andere zijde, die verdoken huist in 't binnenste van zijn hart, die de bron is waaruit al het uiterlijke opborrelt, die de veerkracht is welke het raderwerk van zijn leven en streven in beweging houdt, zijn ziel, zijn innig voelen en denken, mag ons niet ontgaan indien wij het overschoone beeld in zijn geheel willen bewonderen. In zijn heerlijke ziel groeiden de krachten die hem tot zulken hoogen trap van volmaaktheid hebben laten opstijgen. Van daaruit straalde over zijn leven die gloed van liefde, goedheid, dankbaarheid, gehoorzaamheid, ootmoedigheid, zelfopoffering en rustig Godsbetrouwen. Met dit innerlijk leven, gepaard aan het uiterlijke, krijgen wij het volledige beeld van zijn wezen te zien, hetwelk hij als een hemelsch kunstenaar geboetseerd heeft naar het beeld van God. Zijn eigen woorden zullen ons tot leidraad dienen. De brieven, die hij in volle gemoedelijkheid en zonder achterdocht, in oprechtheid en waarheid, in de rust van zijn kloostercel, aan zijn moeder, aan zijn oom, of aan den pastoor te Poppel schreef, verraden zijn zielstoestand en zijn betrachtingen. Zij worden den hoeksteen, waarop wij ons psychologisch oordeel steunen.

Voor eerst welk was zijn levensdoel ?

Dit blijkt uit den brief dien hij den 1 Januari 1860 schreef : « Wat mij betreft, ik bid u dat gij voor mij eenige gebeden opdraget, opdat ik altijd als een waren religieus mag leven, God uit geheel mijn hart beminnen en veel voor Hem mag werken en lijden. »

Dit levensdoel ontwikkelde hij nog breeder in zijn brief van 23 October 1862 : « Gelieft dus, zeer beminde moeder en oom, voort te gaan met veel voor mij te bidden ; bidt bijzonderlijk opdat ik van nu af mij meer en meer bereide tot de groote weerdigheid van het priesterdom, opdat ik een heilige religieus en een heilige priester worde. Immers al het overige is ijdel-

heid behalve te werken aan zijn eigene zaligheid en aan de zaligheid zijner medebroeders. Bidt God dat Hij mij de gratie verleene van veel te werken voor zijn glorie, veel te lijden voor zijn heiligen Naem, en eens, want het is mijn vurigste wensch, mijn leven voor hem te mogen slagtofferen, gelijk Hij uit liefde voor ons op het kruis zijn leven heeft ten beste gegeven. »

Deze woorden zijn geen toevallige opflakkingen van een momenteele geestdrift, neen, zij komen in al zijn brieven voor. 't Gold dus wel een bestendige gedachte, waarin hij opging en naar dewelke hij consekwent zijn leven schikte.

Dit levensdoel voedde Pater Van den Akkerveken o.m. door drie groote middelen : LIEFDE, GOEDHEID EN DANKBAARHEID, die gezusters die in het huisgezin van zijn ziel een heilige Familie vormden. Gelijk Jezus, Maria en Jozef waren zij nauw aan elkander gehecht en trof men ze in menige aangelegenheid samen aan. Het valt in 't oog hoe de jeugdige kloosterling ze bleef toepassen, niettegenstaande hij de wereld verlaten had, op degenen die het werktuig van zijn opvoeding en roeping geweest waren. Hij brak nooit af in zijn geestelijke genegenheid met zijn moeder, oom en pastoor. Zijn brieven schitteren van den glans dezer zusterdeugden, die hij in al zijn brieven liet uitstralen.

Den 31 December 1862 schreef hij uit Leuven :

« Het is met de grootste vreugde dat ik in het begin van het jaar 1863 u de hartelijkste wenschen kom aanbieden. Zeker zou het mij aengenaem zijn u dezelve gelijk de voorgaende jaren in persoon te doen. Doch, vermits de goddelijke voorzienigheid ons dit jaar een weinig meer van malkander heeft verwijderd, zoo blijft er mij niets over dan u schriftelijk te bedanken voor al de weldaden die ik van U heb ontvangen, en U te verzekeren dat de gevoelens van liefde en erkentenis, waarmede ik altijd jegens U ben bezielde geweest, nooit vuriger geweest zijn dan op heden. Naast God en zijne h. Moeder, ben ik alles aen u verschuldigd. Het is aen uwe liefde en uwe zorgen dat ik het overgroot weldaad van eene goede en christelijke opvoeding te danken heb. Het is aen u dat ik het groot geluk, welk ik reeds zoo vele jaren in mijnen heiligen staet geniet, verschuldigd ben. Deze gedachten doen mijne liefde voor u dagelijks meer en meer aangroeien, en ter zelve tijd vurigere en menigvuldigere gebeden voor u ten hemel te sturen. »

Met zijn moeder en oom, stelde de goede Pater zijn pastoor te Poppel, E. H. Dewinter, op den zelfden voet. Aan hem liet hij steeds, in zijn brieven, de hartelijkste groeten overbrengen. Zijn genegenheid voor zijn dorpsheer vinden wij vooral terug in den brief dien hij hem toezond den 14 Juli 1850 ter gelegenheid van zijn patroonfeest.

« Voorzeker zou ik verre van mijne plicht te kort blijven, indien ik deze schoone plechtigheid liet voorbijgaen zonder blijken van liefde en dankbaarheid te geven, voor al de groote weldaden, die gij meer dan zes jaren niet ophoudt mij zoo goedjonstig te bewijzen. Op dezen zoo lang gewenschten dag van uwen roemrijken patroon toegewijd, gedoog dat ik u de teederste gevoelens van mijn hart, de edelste gevoelens van mijne ziel uitdrukke. Dank zij u op dit oogenblik voor al de zorgen die gij voor mij met zooveel liefde hebt ondernomen, dank zij u voor al de bewijzen der teederste genegenheid, die gij mij altijd hebt gegeven. Nooit zal ik de weldaden kunnen vergeten. De tijd en jaren, verre van dezelve uit mijn geheugen te doen verdwijnen, zullen dezelve meer en meer doen aangroeien. Doch ik beken het, ik hen niet in staet om u, Zeer Eerwerde Heer, naer wensch te bedanken, ik vermag u niet naer weerde te vergelden, dit gedacht pijnigt mij, doch ik ben getroost, wanneer ik denk dat de altoede God altijd bereid is om genadiglijk de gebeden dergenen te aanhooren, die Hem met betrouwen en vurigheid afsmeecken zijnen zegen over hunne weldoeners neer te storten. Tot Hem dan zal ik mijnen toevlucht nemen, tot Hem zal ik met betrouwen naderen, en Hem smeeken dat Hij u zegene, dat Hij u naer waerde beloone. Geve Hij u den vrede en gezondheid op aerde. Zegene Hij al uwe ondernemingen. Beware Hij u langen tijd aen het hoofd uwer duurzame parochie, en geweerdige Hij eindelijk tot belooning uwer verdiensten met uwen roemrijken patroon, welkers bijstand ik voor u afsmeek, later met de kroon der onsterfelijkheid te vergelden. »

De teedere gevoelens die de Pater in al deze brieven uitdrukte, vertolken trouw hetgeen in zijn ziel omging. Zij getuigen meteen van een ongekunstelden eenvoud, 't beste bewijs van zijn echtheid.

De schittering van zijn drie zusterdeugden wordt nog verhoogd, wanneer Pater Van den Akkerveken ze toepaste op 't edelste voorwerp van zijn geloof : God, het H. Hart van Jezus, O. L. Vrouw. Hij beminde en prees ze bovenal in de rechte lijn van zijn spiritualiteit. Geheel den dag bleef hij in hun geestelijke tegenwoordigheid. Tusschen zijn werk in vloog menig schietgebed naar zijn Schepper en zijn Beschermster.

Aan het Turnhoutsch College was hij gehecht met hart en ziel. Hier verliepen zijn studiejaren, hier leerde hij de Paters Jezuiten en hun Gezelschap kennen en beminnen, hier leeraarde hij met ijver en kunde gedurende een deel van zijn kloosterleven, hier genoot hij de grootste achting van de studenten. Deze noemden hem : « den goeden Pater ». Behoeft het dan nog ver-

der betoog dat de Pater in dit midden de schoonste gaven van zijn ziel uitstortte ?

Wij zouden nog andere gelegenheden kunnen aanduiden, waar hij die zusterdeugden op het voorplan stelde, maar het voorgaande bewijst voldoende welke edele ziel, zoo ruim als de wereld, er in den goedhartigen Kempenaar huisde. In zijn groot hart ruischte een symphonie van zoete klanken, hemelsch schoon, die eenieders bewondering afdwongen.

Die wonderbare liefde, goedheid en dankbaarheid steunden op een ROTSVAST GODSBETROUWEN. Deze geestelijke factor lag diep geankerd in Pater Van den Akkerveken's gemoed. Hij vergat nooit het vers van den Psalmist : « Want op U, o Heer, vertrouw ik. Gij, Gij zult mij verhooren, o Heer, mijn God ». (Ps. XXXVII, 16), en volgens Jeremias XVII, 7 : « Gezegend zij dan de man die op den Heer vertrouwt, ook zal de Heer zijn toeverlaet zijn ».

Hoe dikwijls had hij te huis en bij zijn geburen te Poppel op een plaatje, dat volgens Kempisch gebruik, aan den muur van de keuken hing, gelezen : « In God's zegen is 't al gelegen ». En uit moeders mond hoorde hij zoo menigmaal : « Wat God bewaart, is wel bewaard ». Deze spreuken vergat de Pater nooit ; ze verhoogden zijn Godsbetrouwen. De Heer was de al voor hem, de Vader, de Schepper, de Almacht, de Barmhartige, die alles beheerscht, van Wien alles afhangt, zonder Wiens wil niets gebeurt. Meermaals nam hij zijn toevlucht tot het H. Hart van Jezus en tot O. L. Vrouw om zijn betrouwen te versterken en de genade in 't beoefenen van de deugden te verkrijgen. Dikwijls sprak hij daarover in zijn brieven. Bij een smartelijk voorval, geeft hij ons daarvan een der treffendste voorbeelden. Na den dood van zijn moeder schreef hij den 8 December 1863 uit Leuven aan zijn oom :

« Om uwe droefheid te verminderen heb ik aan God gevraagd u moed en sterkte te geven, en u op een bijzondere wijze in deze moeyelijke omstandigheden bij te staen. Ik heb de vaste hoop dat God mijne gebeden zal hebben verhoord, en dat gij begint te gevoelen, dat wanneer God ons een sacrifice vraagt, hij ons ook vertroost, en zelfs een waer genoegen in onze smarten doet vinden. Welcen dan, zeer beminde oom, stellen wij alle onze hoop op God, werpen wij ons als tedere kinderen in de armen van den besten aller Vaders. Hij is voor ons bezorgd en zal alles schikken voor ons eeuwig geluk. Indien wij Hem niet vergeten zal Hij ons ook niet vergeten en als God voor ons en met ons is wat hebben wij dan te vreezen ? Schep dan goeden moed, zeer beminde oom, gelijk het den Heer behaegd heeft. zoo is het geschied met mijne lieve moeder en met ons bijde.

Hetgeen de Heer doet is altijd wel gedaen. Wij verstaen dikwijls niet waerom God alzoo met ons handelt, later zullen wij dit begriipen, later zullen wij klaer zien hoe Hij dit alles geschikt heeft voor het geluk zijner uitverkoornen. Later zullen wij verstaen dat hetgeen ons het meest heeft doen lijden op deze aerde, het meest heeft bijgedragen tot onze eenwige zaligheid. »

Hoe vol bewondering staan wij voor die woorden die kwamen uit zijn hart, gebroken door de droefheid, maar waar de Gods-idee toch pal stond, om zijn oom moed in te spreken en zijn hart te verheffen tot God. Zooals de Pater hier deed, handelde hij ook elders. 't Gods-betrouwen bleef de maatstaf van al zijn werken.

Eindelijk, een gedachte die hem nooit losliet en die hij door zijn werken voedde, was de EEUWIGE ZALIGHEID, het einddoel van geheel zijn streven. *Non habemus permanentem civitatem*. Onbestendig is ons verblijf op aerde ; wij zijn reizigers naar de eenwigheid. Gelijk de zeevaarder zijn oog richt naar de ster der zee, zoo hield Pater Van den Akkercken zijn oog immer gericht naar het hemelsch vaderland. Zijn schat rustte in den hemel. Voor hem gelijk voor Paulus was Christus alles, Christus geheel het doel van zijn leven ; sterven zag hij aan voor een gewin. *Mihi enim vivere Christus est et mori lucrum* (Philipp. 1, 21). 't Is daarom dat hij in bijna al zijn brieven zinspeelde op het toekomstig leven.

Zijn moeder en oom meenden een nieuw huis te bouwen. De Pater dacht dat zij zich hierdoor te veel aan de wereld zouden vasthechten en, gezien hun gevorderden leeftijd, dat het beter was aan de andere wereld dan de huidige te denken. Dit schreef hij hun den 8 Augustus 1854 uit Namen en voegde er aan toe : « Misschien zijn wij niet ver meer verwijderd van het hemelsch vaderland. Fragten wij dan dagelijks ons meer en meer te bereiden tot dien gelukkigen stond, op welken wij het huis dezer aerde zullen verlaten om het huis des Heeren in te treden. Bidt voor mij opdat deze waarheid altijd diep in mijn hert geprent blijve. »

De gedachte van de eenwigheid doorzindert nog dieper de twee volgende brieven. Den 31 December 1862 schreef hij :

« Dat de vrede des Heeren dus over u nederdale, uwe zielen vervulle, en u nu van nu af aen eenen voorsmaek geve van het eenwig geluk, dat God u bereid heeft in het ander leven. Mogten wij altijd, beninde Moeder en Oom, mogten wij altijd den goeden raed volgen die de H. Geest ons in de H. Schriftuur geeft, te weten, van de jaren die voorbij zijn te vergeten en voor niet te achten en van dagelijks met nieuwen moed te beginnen den

Heer te dienen alsof wij nog niets voor God of voor den hemel gedaen hadden. Mogten wij altijd de eeuwige jaren in ons geheugen hebben, en dikwijls met den H. Ignatius uit den grond van ons hart zeggen : hoe veragtelijk schijnt mij de aerde wanneer ik den hemel aenschouw, of met den H. Aloysius : ik ben voor grootere dingen geschapen dan al hetgeen deze aerde bevat. Laet ons dan gedurende het jaer dat wij gaen beginnen, en dat misschien voor iemand van ons het laatste zal zijn, ons best doen om ons te bereiden tot den dag des Heeren, tot dien grooten dag, die de schoonste van ons leven zal zijn, op welken wij het geluk zullen hebben van dit kort en ellendig leven te verlaten, om het eeuwig leven, dat God ons beloofd heeft, in den hemel te gaen genieten. ... Vraagt die grootste gratiën voor mij in uwe vurige gebeden, al het overige is mij volkomen onnoodig. »

Na het afsterven der moeder van P. Van den Akkerveken trachtte hij den 31 December 1863 uit Leuven zijn oom te troosten met de volgende woorden : « Wat mijne beminde moeder aengaet, ik hoop dat het jaer dat wij komen te eindigen het schoonste en gelukkigste van haer leven zal geweest zijn. Immers het schoonste en gelukkigste jaer van ons leven is dit in hetwelk wij deze aerde verlaten en door eene zalige dood ons geluk voor alle eeuwigheid verzekeren. Nogtans, vermits de oordeelen Gods ondoorgrondbaar zijn, laten wij voortgaan met vurig voor haar te bidden, opdat ten minste het jaer 1864 voor haer de poorten des hemels opene. » Heldhaftige woorden van een zoon hij het verlies zijner moeder, die best kunnen vergeleken worden bij die van den H. Augustinus na het afsterven der H. Monica !

Zulke verheven denkbelden konden niet heerschen dan in den geest van iemand die niet voor de wereld leefde, maar aan God alleen toebehoorde. En schooner nog : deze gedachten der eeuwige zaligheid zetten hem niet aan om een zwartkijkerig en droomend leven te leiden. O neen. Meermaals lezen wij, met betrekking tot zijn persoon, dat Pater Van den Akkerveken *blijmoedig, hilari animo* werkte, tot meerdere eer en glorie van God. Hij was geen droevige heilige, maar iemand die met een breed gebaar de werkelijkheid van het leven overschouwde, met al zijn moeilijkheden en gevaren. Hij was een strijder die er vreugde in vond, de gevolgen van de erfzonde en de listen van zijn aartsvijand te overwinnen. Die harde kamp vervulde zijn hart met blijdschap, innig overtuigd dat het den Heere aangenaam was, Gods glorie bevorderde en hem eenige verdiensten te meer voor hiernamaals liet vergaderen.

Daaruit kunnen wij besluiten hoe heilig en zuiver zijn inzichten waren, hoe vroom hij zijn levensdoel nastreefde, hoe liefdevol hij zijn evennaaste bijstond en aanmoedigde, welke vurige

gebeden hij voor den troon des Heeren stortte, om bereid te zijn elken dag voor den rechterstoel van God te verschijnen.

Zoo inwendig dus als uitwendig benaderde zijn persoonlijkheid de volmaaktheid. Zijn beeld schittert in den glans van het bovennatuurlijke als een kunstwerk van christelijke waarde tusschen de kinderen der menschen.

DOOD.

Talis vita, finis ita. Het leven van den jongen Kempischen Jezuiet — hij was nu 36 jaar oud — had bestaan uit liefde en zelfopoffering ; in dezelfde edele gevoelens zal het zijn ontkenning vinden.

Na den slag van Mentana, nu er eenigszins rust kwam in den strijd, kweet hij zich zorgvuldig van zijn ambt aan de Curia van den Hoogerwaarden Pater Generaal.

Den 2 Februari 1868, O. L. Vrouw Lichtmisdag, luidde het groot feest in de Gesu bij de Jezuïeten. Pater Van den Akker-veken met andere confraters legde de laatste beloften af in de handen van den Hoogerwaarden Generaal zelf. Door deze plechtige professie, die als een nieuw doopsel voor den kloosterling geldt, verbond hij zich voor goed aan het Gezelschap van Jezus. Thans was hij een ware zoon van den grooten Ignatius, zijn ideaal, een vader met een hart brandend van liefde voor God en van ijver voor de zaligmaking van de zielen. Hij werd een broeder van Joannes Berchmans, Aloisius van Gonzagua, Stanislas Kostka, jonge Jezuïeten gelijk hij, wier deugden hij immer trachtte na te volgen.

« Nu is alles volbracht, zeide hij aan zijn vriend Pater de Gerlache ; er blijft mij niets over dan te sterven: »

Dit gezegde klonk als een profetie, kort daarop verwezenlijkt. Zijn taak was vervuld, *brevi tempore explevit opera multa*, de rol van zijn leven liep ten einde.

Hij droeg in zijn lichaam de kiemen van een ziekte die hij als vrijwillig aalmoezenier had opgedaan bij het verplegen van zieken op het slagveld en in het gasthuis. De eerste teekenen veropenbaarden zich in een kleine ongesteldheid. Niemand zag er erg in. 't Scheen maar wat hoofdpijn ! Een lange wandeling zal dat wel lenigen, zoo dacht hij. Na den uitstap bleef de pijn evenwel voortduren. Hij moest zich te bed begeven.

Den 25 Februari, 23 dagen na de vermelde verzuchting naar den hemel, nam de koorts geweldig toe. Geheel zijn lichaam werd als een brandende oven. Hevig leed hij aan dorst. 't Werd de laatste beproeving van het lijden, waar hij meer dan eens

in zijn leven had van gesproken, de uiterste loutering van zijn ziel voor zijn intreden in de eeuwigheid.

Weldra steeg de koorts, tot eenieders ontsteltenis, zoodanig hoog, dat men in der haast een Pater verwittigde die hem de H. Olie toediende. Terwijl de bedienaar van het H. Sacrament eenige schietgebeden voorlas en den zieke aanzette om godvruchtig de laatste absolutie te ontvangen, overdekte een glimlach het vuurrood gelaat van den stervende. Zijn schoone ziel, die de wereld niet waardig was, reisde af, gelijk hij het vroeger wel eens zegde, naar het huis van den eeuwigen Vader ⁹⁾).

Het lijk werd niet in de kerk van den Gezu tentoongesteld, zooals het anders de gewoonte was. De ontbinding vorderde te snel. 's Anderdaags werd het na den dienst in den grafkelder van de Paters te Rome bijgezet.

Wanneer het pijnlijk nieuws te Poppel aankwam, hield de zeer eerwaarde heer Pastoor Cools, den 16 Maart, een plechtige uitvaart in de parochiekerk, tot lafenis der ziel van den hoog verdienstelijken inboorling. Pater J. Cranen, professor aan het St Jozefcollege te Turnhout, sprak de lijkrede uit van af den kansel. 't Was een indrukwekkende plechtigheid. Al de parochianen hadden er aan deel genomen. Zij keerden naar hun haardsteden en velden terug, het gemoed overweldigd van droefheid en bewondering. De begaafde predikant had toch zoo heerlijk het leven van hun dorpsgenoot geschetst.

De oom van den diepbetreurden overledene, J. B. Van Vessem, oud gemeenteraadslid, dien wij zoo dikwijls vermeld hebben, leefde nog eenige jaren. Hij stierf te Poppel den 6 Juni

9) 1868 25ta Februari hora 3a pomeridiana obiit Romae Joannes Cornelius Van den Akkerveken Reverendus Pater Societatis Jesu, filius Joannis Baptistae et Corneliae Van Vessem, olim professor in Collegio Sui Josephi Turnholtii, jam vero secretarius Reverendissimi : Generalis Societatis Jesu Patris Beckx Roma, et occasione tumulti Garibaldiensis contra Sedem Sanctam Pii IX ibi zelotismus vir in assistendo vulneratus et ii. administrando sacramenta in campo Monte Rotundo, in Mentano et in hospitali militari qua fatigatione morhum sibi acquisivit et discessit post paucos dies e vita. Qui 26a hujus propter contagionem sepultus est in monumento seu cavea infra ecclesiam Jesu pertinentem Societati Jesu Romae et cujus exequiae in Poppel habita sunt 16a Martii hujus anni et habita fuit concio funebris per Rev. Patrem Cranen Societatis Jesu professorem Turnholtii.

Quod attestor. C. F. G. Cools pastor
(Extractum ex Libro obituiali Poppelensi.)

1877 in den ouderdom van 76 jaar ¹⁰⁾). De brave man had de lessen van zijn neef nooit vergeten en schonk zijn huis aan de parochiekerk ; in dit huis werd later een zusterschool ingericht.

Pater Van den Akkerveken stierf als een heilige, gelijk een ander Kempenaar, zijn eerbiedwaardige ordebroeder van Brecht, Lenaart Lessius. Zijn bakermat Poppel en zijn vormingsplaats, het St Jozefcollege te Turnhout, mogen zich te rechte verheugen over deze rijke vrucht van hun bodem.

Laat ons verhopen dat, verplant in het eeuwig Paradijs, die kostbare vrucht nieuw zaad over de Kempen, Poppel en St Jozefcollege moge afwerpen. Andere Van Akkerveken's groeien er uit voort, voorstanders van de wetenschap, de liefde en de zelfopoffering, *ad majorem Dei gloriam* ! Het nageslacht houde zijn naam in ere !

Om deze schets van onzen eerbiedwaardigen Kempenaar te volledigen, kunnen wij niet beter doen dan drie brieven te laten volgen van ooggetuigen van zijn leven en zijn dood : van den Hoogerwaarden Pater Beckx, generaal overste der Jezuïeten, die hem persoonlijk te Rome als zijn onderdaan kende, van zijn vriend Pater de Gerlache, die getuige was van zijn ziekte, en van zijn kozijn en medeburger, Z.E.H. Paeps, die met hem onder de Zouaven verbleef. Wij voegen er ook een uittreksel bij uit het Necrologium van het Gezelschap Jezus te Brussel. ¹¹⁾ Zijn geschiedkundige, eigentijdige documenten van veel waarde voor de biographie van Pater Van den Akkerveken, die onze nota's zullen bevestigen.

BIJLAGEN.

I.

Brief van den Hoogerwaarden Pater Generaal aan den Eerwaarden Pater Provinciaal over de dood van den Eerwaarden Pater Van den Akkerveken (vertaald uit het Latijn).

10) Van Vessem. J. B. olim Burg

1877 6a Junii hora 1 (?) meridiana obiit Joannes Bapt. Van Vessem aet. 76 annorum celebs filius Joannis Bapt. et Henrica Josepha Noten natus in Poppel qui 9na hujus in ecclesiae Coemeterio sepulta est sub forma 2doe classis.

C. T. G. Cools parochus.

(Extractum e Libro obituiali Poppelensi.)

Rome, 25 Februari 1868.

Eerwaarde Pater in Jezus-Christus,

Ik zond u zoo even per telegraphie P. C. het droevig nieuws van het overlijden van Pater Cornelis Van den Akkerveken. onverwachts dezen namiddag rond 3 u. overkomen. Sinds eenige dagen scheen hij min welvarend te zijn, doch bleef het communautitsleven bijwonen. Verleden Zondag merkten de gezondheidsprefekt en de broeder ziekendienaar op dat hij aan koorts leed, alhoewel niet hevig. Zij deden hem naar de ziekenzaal brengen. De dokter meende eerst dat het een slechte spijsvertering was en schreef eenige geneesmiddelen voor. Uitslag brak daarna over geheel zijn lichaam uit. Wij dachten dat eens goed uitzweeten en warme dranken hem zouden verlichten. Wanneer ik hem gisteren avond een bezoek bracht, zeide hij mij dat de dokter tevreden was over zijn toestand, geen remedies meer voorschreef, zich zelf beter voelde en dacht binnen drievier dagen volledig genezen te zijn. Vandaag is de koorts wederom gestegen en werd immer heviger. Menigvuldige zaken wederhielden mij om hem in den voormiddag te gaan bezoeken en nieuwe heletsels vertraagden mijn bezoek dat ik hem na de recreatie zou brengen, maar men hield mij van het verloop zijner ziekte op de hoogte. Eindelijk vrij van alle heletsel, begaf ik mij naar de ziekenkamer. De gezondheids-Prefekt hield mij tegen om zijn dood aan te kondigen. De ziekendienaar had den zieke bijgestaan en op zijn verzoek opgelicht. Hij vond hem bijna onbeweeglijk en liep aanstonds naar de naast gelegen kamer om een priester te roepen. Deze vroeg hem of hij de absolutie wilde ontvangen. De zieke gaf door een teeken zijn instemming te kennen en stierf daarna oogenblikkelijk. De H. Olie werd hem met een enkel gebed toegediend, want de tijd onthrak om al de zalvingen te geven.

't Is met een diep leed dat ik U dit droevig nieuws mededeel. De goede Pater had met een vurigen ijver de zieke soldaten en de stervenden bijgestaan. 't Is misschien in deze omstandigheden dat hij zijn ziekte gehaald heeft. Wel is waar hield hij zich in de laatste tijden minder met zulk ministerie bezig, maar wij denken toch dat hij in het gasthuis de noodlottige kiemen heeft opgedaan en hij als een slachtoffer zijner liefde gestorven is. Deze goede Pater was mij zeer lief en zeer nuttig. Hij vervulde zijn ambt van substituut van den secretaris tot mijne groute voldoening.

Ziedaar wat ik U in der haast schrijf, mij in uwe heilige sacrificiën aanbevelend.

Servus in Christo

(get.) Petrus Beckx S. J.

(Geheimboek Poppel). Oorspronkelijke brief in 't latijn : ook vertaald in 't Fransch.

II.

Brief van Pater de Gerlache aan den Eerw. Pater Provinciaal.

Rome in de Gesu, 25 Februari 1868.

P. C.

Eerwaarde Pater Provinciaal,

Door telegrafisch bericht hebt u de droevige gebeurtenis die ons pijnigt vernomen. De goede Pater Van den Akkerveken heeft ons dezen namiddag rond 3 uur onverwachts verlaten om in een betere wereld te vertoeven. Wij verwachtten ons geenszins aan een zoo treurige ontknooping eener ziekte die bij haar ontstaan niet erg scheen. Sinds lang verwaarloosde de dierbare Pater een valing waaruit nog al hevige hoofdpijnen voortkwamen. Hij gaf zich ook te veel prijs in het gasthuis, waar de dokters ons een grootere voorzichtigheid hadden aangeraden, vooral met de aan typhus lijdende soldaten.

Donderdag 20, kloeg hij, bij het einde der recreatie, over maagpijn en vroeg aan Pater Minister om nog al een lange wandeling te mogen doen. Daar ik reeds eenige dagen de wacht hield bij het ziekbed van den graaf du Bois d'Aische, Zaterdag te 10¼ u. 's avonds heilig gestorven, kon ik hem niet vergezellen. Pater Cambi stapte met P. Van den Akkerveken op buiten de Portese poort tot aan de hoogte van S. Pancracius, waar zij Mgr. Antici ontmoetten die in de Gesu Zondag verwacht was om ter gelegenheid van het XL uren gebed de Mis te zingen. Het schijnt dat het oponthoud met dezen Aartsbisschop en het terugkeeren in rijtuig onzen Pater wat koude lieten lijden, waarvan hij 's nachts koorts kreeg. Hij ging Vrijdag morgen, na de H. Mis voor de laatste maal gelezen te hebben, terug te bed en de ziekenverzorger deed hem rond den middag naar het eerste verdiep beneden komen om hem te verzorgen. Ik ging hem daarna bezoeken. Hij scheen nogal benauwd, maar 't was eerst 's anderdaags dat een keelziekte nithrak en daarna de roode koorts. Zondag bracht hij een onrustigen dag door, doch men bleef immer zonder achterdocht. Wat mij betrof had ik weinig tijd over met het afsterven van den graaf du Bois en de

onzeggelijke smart van deze vrome familie. 's Maandags kwam men mij zeggen dat de mijlkoorts zich vertoonde, de genezing gemakkelijk zou zijn, maar de herstelling lang. Wanneer ik de-zen morgen rond 8 u. bij onzen zieke een bezoek aflegde, zeide hij mij dat hij over zijn staat niet tevreden was, de H. Communie verlangde, de totale slapeloosheid hem zeer erg kwelde. Zijn oogen stonden bloedrood. Ik deelde daarna mijn vrees mede aan Z. E. Pater Overste die opnieuw den dokter deed roepen. Rond 1¼ u., na de 1^e tafel, ging ik naar het ziekenhuis met Pater Rubillon. De geliefde zieke vroeg mij tot tweemaal met een koortsachtige dorstigheid om te drinken en zegde mij dat zijn keel en hoofd als brandende waren. Uit de kamer komend meldde ik aan den Pater gezondheids-prefect mijn ongerustheid, vond den ziekenverzorger zeer beangstigd. Terwijl men den geneesheer wou gaan halen, begaf ik mij op het gestelde uur naar de kerk om het H. Sacrament te aanbidden. Te 3 u. als ik gedaan had, brak een hevige crisis los bij den zieke. De broeder ziekendiener, oordeelend volgens verscheiden gegevens dat kwade vochten naar het hart drongen, liep seffens naar de aangrenzende kamer van P. Canger, predikant die uit Napels gekomen was om den Vasten in de Gesu te prediken, daarop naar P. Sopranis voor den heiligen Olie. Als P. Canger de kamer binnen trad, opende de stervende de oogen, en na eenige in de haast voorgehouden schietgebedkens, antwoordde hij, door een openlijk teeken van instemming met een zoete glimlach op het wezen, op de hem gestelde vraag om de laatste absolutie te ontvangen ; daarna stierf hij. Men denkt dat, wanneer men hem de zalving op het voorhoofd deed, hij niet meer leefde. Onze Zeer Eerwaarde Pater Generaal, de Eerwaarde Paters assistenten in der haast geroepen zonken in diepe droefheid bij het sterfbed neer waar een man vol gezondheid eensklaps door de dood werd weggerukt.

Wie beter dan uwe eerwaardigheid, Eerwaarde Pater, verstaat die smart, deelt ze, lijdt er om ? Pater Van den Akkerveken had zich doen beminnen en achten door eenieder sinds de vier en half maanden dat hij hier vertoefde. Zijn werkzaamheid, ijver, ootmoedigheid, openhartigheid van karakter hadden hem spoedig op de hoogte gesteld van de verschillende diensten welke de gehoorzaamheid hem had toevertrouwd. De Heer heeft er over beslist ; dat zijn heilige Naam gebenedijd weze ! Hij zegde mij op den dag van zijn laatste geloften : alles is nu volbracht, er blijft mij niets meer over dan te sterven. En ziedaar 23 dagen later verwezenlijkte zich het droevig besluit. 't Is wel vroeg, hij die nog zooveel dienst had kunnen bewijzen !

Gelief, Eerwaarde Pater Provinciaal, mij een kleine gedach-

tenis in uwe H.H. Offers te gunnen en met eerbied, mij als uw zeer ootmoedige en verknochte dienaar in J. C. te aanzien.

(get.) Eugène de Gerlache S. J.
(Oorspronkelijk in 't Fransch.)

III.

Brief van den Eerw. Heer J. B. Paaps.

Aan de Eerwaarde Heeren Cools en Klasen, pastoor en onderpastoor te Poppel.

Zeer Eerwaarde Heeren Pastoor en Onderpastoor,

De slag die Poppel, België, het gezelschap van Jezus, de geleerdheid, de wetenschappen en den godsdienst zoo jammerlijk treft, zal reeds zijn weerklank bij uE. gevonden hebben : De telegraph zal uE. reeds bericht hebben, dat onze godvruchtige geleerde Jesuïet Cornelius Van den Akkerveken het tijdelijke met het eeuwige verwisseld heeft. Ziet hier eenige omstandigheden zijner dood : Verleden Zaterdag kwam hij volgens gewoonte in ons militaire hospitaal om de zieken te bezoeken, de zieken volgens de ziel te genezen, en bijzonder om den blinddoek, die nog zoo vele Zwitsersche karabiniers in den Protestantschen godsdienst houdt, af te rukken en hun tot den waren schaapestal terug te brengen. Naar alle waarschijnlijkheid is de oorzaak zijner ziekte aan dit liefdewerk toe te schrijven ; want 's Zondags voelde hij de koorts, 's maandaags bleef hij er van in het bed, en dijsdaags rukte zij hem zoo schielijk weg, dat men den tijd zelfs niet had hem van de sacramenten der stervenden toe te dienen. Om een uur 's namiddags sprak hij nog zeer goed met de Paters, en om 3 ure had hij reeds met den Opperrechter afgerekend, hij had zijn lot voor de eeuwigheid gehoord, dit lot kan niet anders als de hemel zijn, en daarom verzoek ik uE. goed aan te teekenen dat hij van Poppel is, want anders zou men binnen honderde jaren te Raevens het feest zijner heiligverklaring wel eens kunnen vieren, zoo als men verleden jaar dit van Poppelius te Weelde gevierd heeft. Eergisteren is hij gestorven, gisteren avond heb ik eerst zijne dood vernomen ; van zijne ziekte had ik niets gehoord, gij kunt denken hoe ik vershrok. Dat zijne ziekte hevig moet geweest zijn, bewijst het spoedig bederf zijner stoffelijke overblijfsels. De Eerw. Paters hebben hier de gewoonte het lijk eenen dag in de kerk op een praalbaar uit te stellen, zoodat iedereen het kan komen zien, maar dit kon voor onzen afgestorven vriend geen plaats hebben, men heeft dan zijn lichaam in eene doods-kist gesloten en

het zoo ten toon gesteld. Gisteren avond is het in den grafkelder der Jesuïeten, in de kerk. Gesu genoemd, begraven.

Zoo min als uE. heb ik dus eenen laatsten vaarwel aan onzen diepbetreurden dorpsgenoot kunnen zeggen, wij zullen elkanderen niet dan in de andere wereld wederzien. Onnoodig uE. te zeggen dat al de Jesuïeten, al de Zouaven, al degene die Pater Cornelis kenden, dit vroegtijdig en spoedig afsterven, grootelijks beweenen; en dat dit door uE. door geheel Poppel en door geheel België zal betreurd worden, is gemakkelijk om te verstaan.

Met mij gaat het, God dank, allerbest, gij ziet wel, kwaad onkruid kan wel eens vertrapt worden, maar het schiet toch weer op; maar goed kruid vertrapt, blijft liggen, onrijpe keutelpeerkens blijven op den boom, de schoone malsche en rijpe peeren vallen af.

De nieuwe Hollandsche Aalmoezenier is hier, het spijt ons, dat hij geen Fransch kan, hij staat mij goed aan.

Met Minus Dallen gaat het goed, hij is reeds dienstdoende kaporaal gepasseerd, zoo dat het niet lang aan zal loopen, of hij zal kaporaal zijn, om een weinig daarna, als hij goed op-past, onderofficier te worden.

Men hoort tegenwoordig niets van den oorlog, zou deze kalmte somtijds de voorbode van een zwaar onweêr zijn? Ik geloof het; men werkt, men werft, men versterkt, en dat is toch niet, omdat men denkt dat het vrede blijven zal, daar is de Italiaander te lui voor, en te gerust; dat is goed voor de rustige Belgen.

Zijne Heiligheid de Paus Pius IX geniet de beste gezondheid. Men zegt hier dat Mgr Lauwers groot-vicaris te Mechelen, Bisschop-Assistent zal genoemd worden; de naam van Mgr Van den Berg wordt ook uitgesproken.

Het Triduum te Rome voor de martelaars van Gorkum is in de kerk van den H. Petrus ter Banden allerplechtigst geweest: drie Poppelaren waren er om het feest van hun dorpsgenoot bij te wonen, een dezer is reeds bij Nicolaus Poppelius, en zal reeds voor goed weten of hij van Poppel of van Weelde is.

Mijnheer Feijen, Professor van de Hoogeschool van Leuven, is reeds voor het Concilie, dat in 1869, 8 December, zal gehouden worden, te Rome aangekomen.

Mijnheer Van Ballaer en Mijnheer Castelyns, beide van Turnhout, Mijnheer Van Meerbeek van Brussel, drie Witte heeren van Grimbergen, hebben de feesten in de kerk van Ste Pieter Banden komen bijwonen. De Carnaval is matig afgeloopt, en met een allerschoonste weêr begunstigd, anders niets bijzonders, vergeet mij niet in uwe gebeden.

Ik durf uE. vragen mijne hartelijke groetenissen te doen aan

de heeren van Hilvarenbeek / : Mijnheer P. Van de Loo en
Kemps : // : Baerle Hertog : / F. Maes en Peeters, Baarle
Nassau / : Key en Alphen / : C. De Wilde en Leysen / :
Raevens / : E. Stroobant en Van Hinsbergen. Weelde / : Beer-
ten en J. Smits enz. enz.

Uw zeer ootmoedige dienaar en parochiaan.

(Was geteekend) J. B. Paaps, Aalmoezenier.

Rome den 27 Feb. 1868.

(« Geheimboek », Pastorij, Poppel.)

IV.

NECROLOGIUM

PATRIS IOANNES CORNELII VAN DEN AKKERVEKEN.

Natus erat Poppel, Antverpiensis provinciae in pago, die deci-
ma aprilis anni millesimi octingentesimi secundi. A tenera ju-
ventute, sincera pietate florens, Deo in statu clericali sese con-
secrare optabat ; eo animo studia aggressus est duodecimo
aetatis anno in collegio ecclesiastico Turnholtano. Quo cum
nostri advenissent, non parum vitae religiosae exemplo pii ju-
venis consilium extimularunt, ita ut non jam solum clericalem
in saeculo, sed religiosam vitam in Societate meditaretur. Ultimo
praesertim studiorum anno, cum magis magisque in nostram
vivendi normam animo propenderet, diu obstitere mater et tu-
tor. Sed Cornelii imperturbata constantia et P. Rectoris pru-
dentia consensus utrisque tandem impetratus est, ita ut, die sta-
tuto, *duodeviginti annos natus*, Trunciniensem domum ingredi
potuerit. Dum consueti Societatis experimenta animo hilari et
generoso peragebat, febri typhoide diu ac periculose tentatus
est, ex ipsis tamen mortis facibus praeter spem ereptus ; exple-
toque novitatus biennio rhetoricae operam dedit per annum in
classe superiori ; postea Namurci logicam et metaphysicam au-
diit, sed, Truncinium revocatus ut rhetoricae professorem adiu-
varet, iuniores nostros per biennium litteras et historiam do-
cuit. Truncinio Turnholtum transit ubi, cum adhuc optimi olim
alumni, pietate, labore et doctrina, fama vigeret, scholae rhetor-
icae et majorum adolescentium sodalitati praefectus est. Ipse
autem, quam moderatoribus spem sui fecerat nedum falleret,
multum superavit : sex scilicet omnino annos, sui plane oblitus,
et de bono communi tantummodo sollicitus, eidem semper offi-
cio graviter incumbens, difficillima quaeque in collegio passim
occurrentie, jure quodam suo, in se suscipere solebat. Neque ideo
unquam delaboris pondere conqueri audiebatur, licet, pro ea
qua erat laborandi facilitate praeditus, duorum vel trium ope-

ram perageret. Et quo diutius posset se collegii obsequio impendere, inuentibus maioribus, philosophia studia olim intermissa privatim perfecit; dein, post examen de universa philosophia, etiam materias primi anni theologiae scholasticae secum pervolvit et non absque solito de iis examine; tandem Lovanium missus se ad sacros ordines suscipiendos praeparavit. Vix tamen ibi sesquiannum egerat cum casu improvise deficientis in collegio Turnholtano rhetoricae magistri locum implendum Cornelius noster in se suscepit; dum pristini muneris laboribus rursus Turnholti insudabat, sacerdotio initiatus est.

Altero elapso anno, missus est Oenipontem in Austriam ut quartum theologiae annum ageret et examen ad gradum subiret. Multum ibi se commendavit sociis et superioribus, quippe omnibus omnia factus, quantae esset abnegationis, simplicis obedientiae et caritatis, ut nostris semper in Belgio, ita et extraneis sociis quotidiano vitae tramite probavit. Tempus examinis nonnihil praevertit ut etiam ante ferias collegio suo Turnholtano enixe expositulatas ferret suppetias.

Dum tertium probationis annum agebat Pater Cornelius, ei moderatores juvandi in vico Aalter parochi aegroti provinciam demandarunt. Singulis itaque diebus sabbatis et festorum pervigiliis illo se contulit, et quo flagrabat zeli animarum exercendi amplum nactus est campum.

Felicem eius laborum exitum nemo mirabatur, cum perspecta cunctis esset ingenua Patris Corneli in dulcissimum Cor Iesu pietas. Hoc divinae gratiae sacrarium et in omnibus arduis pro praesenti refugio erat, et filiali servi sui fiducia paterna plane benignitate optimus Dominus vicem reddebat. Quod semel praesertim factum et satis mirabile visum est: sacris scilicet operatus P. Cornelius in pago domui probationis vicino, audiit graviter ibi decumbere senem impium valde qui plures ad se accedentes sacerdotes, rusticis conviciis exceptos, abire iusserat, ita ut, tanquam desperatus ab omnibus, derelictus iaceret. Animum tamen non despondet noster, et, quamvis irritum fore conatum parochus praediceret, invocato ferventer SS. Cordis auxilio, moribundum adire voluit. Iste, qui tamen nihil mutatus videbatur, ubi jesuitam adesse audivit, mirantibus cunctis, eum illico ad se iussit adduci; quo ingresso: « O pater, exclamat, tibi iam volo confiteri ». Lupus exinde in agnum conversus, placido et subridenti vultu mortem praestolatus est, quae paulo post Cordi Iesu aeternas gratias asturum ad coelos evexit.

Tandem in Cor divinum Patris Corneli pietas non ipsi minus quam ceteris profuisse credenda est. Ab eo certe didicit, eiusque divino favore afflante assidue exercuit solidas illas virtutes omnes quas in suis B. Pater post tertia praesertim probationem,

requirit. Inter alias emicere in eo simplex obedientia, plena sui abnegatio, perpetua animi pax et hilaritas, sanctaque sub obedientiae ductu audacia. Ita nihil dubitavit novellus concionator clero Mechliniensi solus tradere spiritualia exercitia quo quidem arduo munere non sine laude perfunctus est. Singularem etiam amore Societatem nostram prosequabatur, et, cum omnia quae ad eam pertinent valde cordi haberet, non vulgarem Societatis historiae notitiam sibi comparaverat.

Is iam erat Pater Cornelius cui maiora moderatores committere possent, mense octobri Romam missus est ut officio substituti Secretarii generalis pro Assistentia Germaniae fungeretur. Horrendam tempestatem in mari expertus, mortem vix evasit, et, in summo vitae discrimine, fere, omnium navigantium, utpote solus inter eos sacerdos, confessiones excepit. Liburnum tandem appulit et inde Romam petiit; ab A.R.P. Nostro peramanter exceptus, muneris statim se accinxit.

Exarsit tunc subito qui dudum imminabat Garibaldi assecratorum armatus furor; cumque Cornelius noster gallice, flandrice, germanice, et nonnihil italice loqueretur, impetravit ut militibus pontificiis operam navaret. Die prima novembris, dum eorum castra ad Pontem Milvium peteret, parum abfuit quin in hostium manus incideret. Die tertia Romae nuntiatur duo agmina manus conservasse prope Nomentum et acri pugna decertare: advolat noster; sed, ubi advenit, finem iam pugnae insignis pontificii exercitus imposu erat; agrum mortuis vulneratisque stratum invenit; solus ipse sacerdos erat pro Flandris et Germanis. Ergo hinc inde circumcurrere, inter mortua corpora procumbere, morientium confessiones audire, vulneratos quo potest meliori medio, sublevare. Non pontificios modo sed hostea Garibaldianos plures obviam habuit, quos etiam omnes Deo ante mortem reconciliavit. Integram diem 4am novembris in hoc caritatis ministerio bonus Pater consumpsit, nec nisi ad vesperam sacerdotes duos flandros habuit socios. Tunc exercitum secutus in Monte Rotundo, frustra ibi aliquid cibi, frustra somnum quaesivit; postridie tamen laborem resumpsit, et, fere exhaustis viribus, saucios Romam comitatus est. Ab eo tempore usque ad morbum quo sublatus est, quotidie primum, dein ter in hebdomada, plures horas in nosocomiis romanis vulneratos milites ceterosque aegrotos invisit, et simul totum suo se muneri Substituti tradidit. Ex frequentia illa morbidorum corporum contagione, et nimii laboris fatigatione, morbi germen ipse contraxisse creditur.

Bona dum adhuc valetudine utebatur, die secunda februarii coram A.R.P. Generali professionem quatuor votorum emisit. Is tamen ultimus ei vitae mensis fuit. Nam, paucis post diebus,

insolitis capitis doloribus vexatum se sensit, quos ut leniret longiorem confecit ambulationem ; at nedum in ea levamen gravius potius malum invenit, et lecto decumbere coactus est. Nul-
lus tamen nostrum de vitae periculo cogitabat. At, ingruente subito febri, die vicesima quinta februarii ita paucis momentis ad extrema redigitur, ut sacro tantum oleo sub conditione muniri potuerit, et stupentibus cunctis e vivis sit ereptus. Epistola ab ipse A. R. P. Generali ad R. P. Provinciale scripta est, qua mortis adiuncta narrabuntur et simul quantum bonus Pater A. R. Patri carum et utilem se praestitisset, quantum eius desiderio omnes nostri Romae afficerentur, verbis ex imo pectore depromptis, significabatur.

Ceteris omnibus improvisa mors, ipsi Patri Cornelio non penitus insperata fuisse autumatur. In omnibus enim quas Roma misit litteris, ardenti voto se optare et a Deo expetere dicit, ut, sive lethali in pugna globo sive morbi alicuius in nosocomiis contagione, caritatis sibi martyriique palmam referre liceat. Hanc ei palmam milites pontificii passim tribuunt ; virum certe piissimum et in divino obsequio ferventem, fidelis servi mercede non fraudatum fuisse, omnes quibus notus erat iure ac merito confidunt.

(Archief Z.E.P. Jezuïeten. Brussel.)

DE STEENIJVERHEID TE BEERSE EN IN DE KEMPEN.

door

K. VAN NYEN

De steennijverheid is onbetwistbaar, zooniet de bijzonderste, dan toch een der bijzonderste bronnen van de huidige welvaart onzer Kempen. Aan duizende werklieden verschaft ze een degelijke broodwinning en een fatsoenlijk bestaan. Aannemers, ambachten en neringdoeners hebben er baat bij gevonden en de nijveraars hebben vroeger zeer winstgevende jaren gekend. Een bewijs daarvan is dat Beerse — het centrum der Kempische nijverheid — dat wij gekend hebben in onze kinderjaren als een arm landelijk dorpje van ongeveer 900 zielen, thans uitgegroeid is tot een rijke en welvarende gemeente met een bevolking van ruim 6.300 inwoners. Hetzelfde verschijnsel doet zich voor, alhoewel in mindere mate, in de gemeenten van het omliggende nijverheidsgebied, o.a. St-Lenaarts, Rijkevorsel en Ravels.

Tot in de vorige eeuw werd onze Kempische grond alom als armtierig, als waardeloos aangezien en toch bevatte hij in zijn schoot rijkdommen waarvan de Kempenaren zelf onbewust waren, om er maar twee te noemen : de steenkool en de klei. En wie weet welke andere schatten er nog in den Kempischen bodem bedolven liggen. Van zekere zijde werd wel eens beweerd dat onze grond, op groote diepte wel is waar, petroleum, zout, alle soorten van mineralen bevatte. Wie weet of met den voortdurenden vooruitgang der wetenschap, met de atoomenergie en den radar, men er niet zal toekomen deze grondstoffen op degelijke wijze uit te baten. Doch dat is toekomstmuziek en vooralsnog is het slechts met de klei dat we ons hoeven bezig te houden.

De grondstof die ons aanbelangt is dus het leem of de klei die wij overal in onze Kempen en vooral in onze Noorderkempen ontmoeten. Niet altijd in dezelfde hoeveelheid of hoedanigheid ; hier ligt de kleilaag dieper, daar is ze dikker, en op enkele meters afstand is er soms een groot verschil van hoedanigheid, hetzij dat de klei doorregen is met zand, hetzij dat zij min of meer ijzererts bevat. In de Kempen gaat de klei van 2 tot 9

meters en de grondslag die ze bedekt schommelt van 0,50 tot 4 m. In de Schelde- en Rupelstreek gaat ze nog dieper.

Als wij hierboven zeiden dat de inwoners onzer streek vroeger de waarde van hunnen grond niet kenden, dan was dit slechts gedeeltelijk waar.

Immers sinds de oeroude tijden hebben de volkeren die in hun zwerftochten hier voorbij trokken, het nut van de klei ingezien. Ze gebruikten ze tot het vervaardigen van hun lijkurnen waarvan er zoovele uit de brandgraven, alom in de Kempen, opgedolven zijn geworden.

Deze zwervende volkeren, die hier maar tijdelijk verbleven, vergenoegden zich met half ondergrondse komvormige hutten en beschutten zich zoo goed het kon met boomtakken en gebladerde.

Doch wanneer het tot een bepaalde behuizing, tot een complex van hoeven kwam, — kern van onze huidige dorpen — zag men uit naar stevigere, duurzamere en meer degelijke woningen. Daartoe werd het leem gebruikt. De wanden werden uit vlechtwerk gemaakt, met leem bestreken en, naarmate de techniek zich uitbreidde, werden de woningen ruimer en het houten gebint sterker en doelmatiger. Het waren de leemen of houten huisjes met hun kleine raampjes, waardoor een karig licht binnendrong, met hun lage ronde deurtjes en hun strooien bedekking, zooals men er nog enkele vindt, vooral in de Zuiderkempen en in zekere gehuchten van Mol.

Op het platteland waren er hier, tot op het einde der XVIIIe eeuw, schier geen andere huizen. Men « bouwde » niet maar men « timmerde » de huizen.

Doch buiten de gewone huizen waren er in onze steden en dorpen aanzienlijke gebouwen : kerken, kasteelen, abdijen, heerlijke hoeven, groote afspanningen, patriciërswoningen, pastorijen, enz., voor welke men sterker materiaal noodig had. In de Demervallei en in een gedeelte der Zuiderkempen waren de kerken in ijzersteen gebouwd. In de Noorderkempen was er geen natuursteen voorhanden. De aanvoer van steen uit de steengroeven was moeilijk en kostelijk. Ook zijn hier al onze kerken en groote gebouwen in baksteen opgetrokken ; de architecturale versieringen aan onze torens werden doorgaans met baksteen en uitzonderlijk met zandsteen aangebracht.

Bij de beschaafde volkeren van de Oudheid was het gebruik van den klesteen reeds verschillende jaren vóór ons tijdrekening gekend. Aanvankelijk waren het ongebakken steenen waarvan ze zich bedienden. Ze werden met de hand gekneed of met den voet getrapt, met gekapt hooi of strooi gebonden en in de zon gelegd om te droogen.

In de VIe eeuw voor Christus was bij de Assyriërs en bij de Babyloniërs het gebruik van kleisteen schier algemeen voor het bouwen van gewone huizen. Ook in Griekenland bediende men zich van zulken steen. Uit Homeros' Ilias vernemen wij immers dat de muren van de eerste stad Troja met ongebrande steen gemaakt werden.

Edoch de kleisteen was weinig bestand tegen regen, ontij en sleet. Er werd dan naar een doelmatischer procédé uitgezien. Men leerde dit af van de Egyptenaren die potten uit klei vervaardigden en ze in den oven lieten branden.

Het oudste voorbeeld van het gebruik van baksteen vinden wij bij den toren van Babel : « ze namen baksteen in plaats van veldsteen », zegt de Bijbel sprekende van de bouwers, « en aardhars in plaats van kalk ».

« Ga op het slijk, betrappel de klei en herstel den steenoven », roept profet Nahum tot de Ninivieters (III, 14).

In Griekenland zou het gebruik van den baksteen slechts ingevoerd zijn in den loop van de tweede eeuw vóór Christus. Van deze ging het over naar het Westen. Te Rome vond het veel bijval tot aan het einde van het keizerrijk ¹⁾.

Stellig is het dat de Romeinen zich van baksteen bedienden wanneer zij ons land overweldigd hadden. Waarschijnlijk was zulks in de Kempen ook het geval. Bij het ontgraven eener Romeinsche villa te Grobbendonk werden tegulae in bakstaarde gevonden die thans nog in het Museum « Taxandria » bewaard worden.

Wanneer en door wie werd dit gebruik bepaald in onze Kempen ingevoerd ? Wellicht door de Salische Franken, want de Germanen in de Rijnstreek waren de eerste die houten vormen gebruikten om steen te maken. Zeker bediende men zich hier reeds van baksteen in de XIIIe eeuw, want het onderste deel van den St-Pieterstoren te Turnhout dateert van dit tijdstip. De grondvesten van het kasteel van Turnhout, op 't laatst der XIVe eeuw door Maria van Gelder herbouwd of hersteld, maar die stellig van vroeger dagteekenen, zijn ook uit baksteen gemaakt ; de hoving van het kasteel was afgesloten met een muur waarop het jaartal 1110 in Arabische cijfers voorkwam. Volgens de beschrijving in de rentmeestersrekening van Aug. van Lyere in 1564-65 was deze muur in baksteen gebouwd, want om hem te herstellen gebruikt men « nieuwen en ouden carreel » ²⁾.

Toen de kerk van Beerse in 1907 werd afgebroken, hebben wij

1) Het Steenbakkersbedrijf vroeger en nu. Reeks Art. in het Handelsblad. Zie : Literatuur.

2) Jansen (J. E.) — Turnhout in het Verleden en in het Heden, I blz. 81.

de grondvesten teruggevonden van een vroegere reethoekige kapel, zonder koor noch kruiskoor, waarschijnlijk uit den Romaanschen tijd. Wij hadden de afmetingen opgenomen; deze zijn echter verdwenen gedurende den vorigen oorlog, terwijl onze woning door de Duitschers bezet was. De kapel was gebouwd in steen van groot formaat (groter dan den waalvorm).

In de Schelde- en Rupelstreek zouden het, volgens de overleveringen en volgens schrijvers die het onderwerp behandeld hebben, de Paters Bernardienen zijn die aldaar het gebruik van den baksteen hebben ingevoerd, wanneer ze, rond het jaar 1252, zelf steen maakten voor hun abdij te Hemiksem. Sommige beweren zelfs dat het vandaar is dat de benaming « paapsteen » (steen van gewone grootte) voorkomt ³⁾.

Als we dit gezegd als waarheid aannemen en anderzijds ons steunen op de bovengemelde bijzonderheden dan zou het gebruik van den baksteen in de Kempen vroeger in zwang geweest zijn dan in de Schelde- en Rupelstreek, wat te begrijpen is vermits langs deze rivieren de natuursteen (Doornik) gemakkelijk kon worden aangevoerd.

Wat er ook van weze, in 1482 was het steenbakken te Turnhout reeds volop in gang, want in dat jaar verkocht bakker Reyns 2000 plaveien tot 6 deniers de honderd; Geert Engelen 13000 careelen tot 12 st. de duizend; de kerkmeesters 17500 tot 15 st. de duizend; Neel Keyen 15000 tot 15 st. de duizend ⁴⁾.

In den loop der volgende eeuw had het bedrijf nog grooter uitbreiding genomen. Wanneer Keizer Karel in 1541 te Turnhout verbleef, verleende hij aan de wethouders « een oetdooi om op de potten en steenen die uit de Vrijheid werden gevoerd, een recht te heffen, alsook om de ongeregeldeheden wegens het kleisteken te beletten » ⁵⁾.

Over deze toenemende bedrijvigheid lichten ons de Rentmeestersrekeningen, loopende over de jaren 1526 tot 1556, eenigszins in. Zoo vernemen we uit de rekening van 1524-25 dat Joes Wilmers de verbintenissen aangaat om 50.000 stuks « Turnhoutschen baesteen » te leveren voor de herstellingswerken aan het kasteel, tegen 12 st. het duizend, mits men hem de noodige brandstof voor het bakken verschaft. Voor deze herstellingswerken werden eveneens 16000 steenen geleverd door de steenbakkers Reyns en Wouter Zoeten, à 18 st., terwijl verder nog een

3) De Schepper (L.) — Op. cit.

4) Jansen (J. E.) — Turnhout en de Kempen in het raam der Vaderlandsche en Kerkelijke Geschiedenis, blz. 86.

5) (352) Akte. Privilegieboek n° 1160 blz. 23.

Jansen (J. E.) — Turnhout en de Kempen in het raam der Vaderlandsche en Kerkelijke Geschiedenis, blz. 103.

aankoop van 12.000 stuks « turnhoutsche » baksteen à 19 st. wordt in rekening gebracht. Steenbakker Reyns leverde eveneens 3000 plaveisteenen en bovendien, samen met Steven Keyen, ook 60 « tichelvorsten » à 18 st. het stuk.

Andere leveringen van min of meer belangrijke hoeveelheden baksteen van lokaal maaksel, werden gedaan in 1527-28 door Wouter Nouts of Noyts en Thomas Coppens (14.000 stuks) ; Peeter Coppens, steenbakker te Oosthoven, leverde 33.000 stuks metssteen voor de metselrie van het kruiswerk van den Lokerenmolen ; in 1532-33 leveren France van Mierde en Thomas Coppens 16000 turnhoutsche mets- en plaveisteenen ; laatstgenoemde levert ook nog 8000 stuks « turnhoutschen herden bacsteen » à 22 st. het duizend ; in 1533-34 leveren Peter Coppens en Wouter Zoeten 32.000 stuks Turnhoutschen baksteen à 18 st. en 25.000 stuks harden kareelsteen à 20 st. ; Peeter Cantfoerts levert 4000 kareelsteen en 4000 plaveisteenen in 1540-41 ; in 1553-54 kocht men van Henrick Peeters 88.000 kareelen à 20 st. het duizend.

In 1555-56 had deze Henrick Peeters een kareeloven te Vosselaar en te Beerse.

Men betrok ook nog baksteen van elders, doch vermoedelijk betrof het dan soorten die om een of andere reden ter plaatse niet werden gemaakt. Zoo vermelden dezelfde rentmeestersrekeningen voor de jaren 1530-31 den aankoop te Antwerpen van 6000 « gebackten clinekaert » à 36 st. het 1000, en de Antwerpenaar Merten Verduyst, levert in 1533-34 8000 stuks « gebackten cleren steen » à 26 st. het duizend⁶⁾.

Niettegenstaande de ongunstige tijdsomstandigheden en misschien onwille dezer — want na de rooftochten der Gelderschen in 1542 werd er veel vernield — werden steen en plavei de volgende jaren in grooten getale uitgevoerd. P. Van Loenhout en K. Block van Oosthoven maakten in 1547 roode en blauwe plaveien voor de abdijkerk van Tongerlo. Kareelhakkers gingen elders ovens aanleggen. Wouter de Ruytere van Oud-Turnhout vormde in 1533 voor Tongerlo steenen op de tichelarij van den abt tot Oevel⁷⁾.

Het productievermogen dezer kleine steenbakkerijen was echter onvoldoende om in de noodwendigheden te voorzien wanneer er ergens een kerk of groot gebouw moest worden opgericht. De steen werd alsdan ter plaatse gemaakt. Men ging op zoek naar een geschikt terrein waar de klei werd uitgehaald en

6) Archivalia uit de rentmeestersrekeningen van het kasteel. Medegedeeld door Kanunnik J. E. Jansen.

7) Idem.

de steen in veldovens gebakken. De steenen werden er met hun kant op elkander gezet zoodat ze een teerling uitmaakten. Alles werd afgedekt met een laag leem ; ook de wanden werden met leem bestreken. Men liet den oven twee dagen en een nacht branden en het afkoelen duurde vier à vijf dagen.

Op verschillende plaatsen duiden de overlevering of de toponymie de juiste plek nog aan waar de noodige grondstof uitgehaald werd. Zoo o.a. te Gierle waar de kerk herbouwd werd in de eerste helft der XVIe eeuw. De plaats de « Pannenbroeken » is gelegen tusschen Gierle en Beerse, op enkele meters van den macadam achter de hoeve toevoorende aan August Diels. De grondslag is veel lager dan die van de omliggende perceelen. Voor enkele jaren werden er peilingen gedaan en men kwam terecht op steengruis, ook werd er een baksteen bovengedaald ⁸⁾).

Van den Eynde in zijn verhandeling over Beerse, in het « Kempisch Muzeum » verschenen, zegt dat, rond het midden der XVIe eeuw, wanneer de kerk herbouwd of vergroot werd, er een steenbakkerij te Beerse bestond, doch hij duidt de bron niet aan ⁹⁾). Gaat het hier misschien om de steenbakkerij van Henrick Peeters waarvan boven reeds gesproken werd ? Op welke plaats echter de klei uitgedolven werd weet men niet te zeggen, doch op het Heilaer waren vroeger vischrijke wouwers, bij het graven van het kanaal verdwenen, en waarvan de vischvangst jaarlijks door de gemeente verpacht werd. Waren deze soms de putten niet waar de klei voor de kerk gestoken werd ?

Voor het bouwen van het Kasteel van Hoogstraten in 1525 werden niet minder dan 11 ovens aangelegd en overal in den omtrek, ja tot Beerse toe, ging men rond om den noodigen mutsaard op te koopen.

Wanneer in 1531 het stadhuis aldaar gebouwd werd, werden de steenen door den Graaf geleverd. Uit een rekening blijkt immers dat de Heer zelf zijn kleiputten uithaatte en den steen « aen yegelyck verkoopt » en zulks aan den prijs van « XXVIII^s. tduysent » ¹⁰⁾).

Voor de kerk van Hoogstraten werd de klei gegraven in « de Kluis » in de richting van Loenhout en voor die van Brecht op « het Heiken » in de richting van St-Joh.

Te Turnhout, in het park van Notaris Direkx aan den Oosthovenschen steenweg, wees men over een tiental jaren nog de kuilen aan, waaruit, volgens de overlevering, de klei zou gedolven zijn voor de St.-Pieterskerk. Of deze overlevering in ver-

8) Medegedeeld door den Eerw. Heer onderpastoor van Gierle.

9) Van den Eynde (H.) — Op. cit. blz. 13.

10) Adriaensens Edw. en Segers Gustaaf — Op. cit. blz. 83.

band moet worden gebracht met den opbouw, ofwel met groote verbouwingsperiodes uit de XVe of de XVIIIe eeuw, kon tot hier-toe niet worden uitgemaakt. Voor den toren echter, die van vroeger dagteekent zou, naar beweerd wordt, de klei uitgehaald zijn in den torenakker op den Kastelein ¹¹⁾).

Op de Heizijde, op den Kastelein en in de Meirgoren be-stonden in de XVIIe-XVIIIe eeuw nog verschillende steenbakke-rijen. Op den Kastelein, tegen de vaart, was er nog een in wer-king op het einde der vorige eeuw : men vindt er nog steengruis in den grond. De Tichelarijstraat, sinds dien door de vaart doorsneden, de Lukerstraat (van Looken = putten) nabij de Meirgoren, en het Ovenstraatje in den eigendom de Blijk, herin-neren er nog aan. Te Oosthoven ook hebben vroeger veel ge-lagen gewerkt. Van daar de huidige benaming « de Kuilstraat ». Op veel plaatsen treft men den toponiem de « Leemputten » aan o.a. te Beerse en te Weelde tusschen het dorp en de Straat, te Turnhout de « Leemsheide » en de « Klei » tusschen het do-mein de Paai en de Weeldsche Statie, een groote uitgestrektheid waar het water een blauwachtige tint vertoont, omdat het leem of de klei hier aan de oppervlakte ligt ¹²⁾).

In 1664 gaat men uit Beerse steen halen naar Mal, waarschijn-lijk Westmalle, want daar moet van ouds een steenbakkerij be-staan hebben, op korten afstand van de hovingen van het kasteel. Immers, wanneer in 1844 machtiging verleend wordt aan Cor-nelis Bogaers, wordt de plaats, waar de steenbakkerij zal op-gericht worden, als de « Steenovens » aangeduid. Zoo staat ze thans ook nog op het kadaster.

De steenbakkerij van Zoersel ontstond in 1733. De heerlijk-heid van Zoersel hoorde toe aan de Paters Bernardienen die, volgens de overlevering, de grondleggers waren van de steen-nijverheid in de Rupel- en Scheldestreek. Deze paters schijnen een bijzondere interesse aan den dag gelegd te hebben voor deze nijverheid, want ze bezetten renten op steenbakkerijen te Hemiksem en hunne belangstelling strekt zich nu ook uit tot de Kempen. Immers in het notitieboek van Gilles Van Dyck, toe-ziener hunner goederen, staat in dit jaar het volgende aange-teekend :

« alzoo wij nu eenige jaren geleden hebben goed gevonden van een steengeleg op te richten mits dat er goede aarde bevon-den wordt, op het Risschot, zijnde op de Vruunte, zoo is 't dat wij eenen wagen met potaarde den voorleden Zomer naar Boom

11) Medegedeeld door den Heer Albert Boone, Voorzitter der Rechtbank.

12) Id.

hebben gevoerd daar wij van gebakken hebben steen, plavey, pannen, vorsten, etc... »

« mits wij ziende dat het alles wel gelukt was, zoo is er preparatie op de voors. plaats gemaekt van pot-aerde te steken en te bouwen de noodige logies en een huysken om menschen te huysvesten, daer zij in den Mey hebben begonst steen te maeken, en omtrent de maand Juny eene klamp hebben gestookt waarna een steen hoven is gemaekt ; dit is geordonneert door adv. van Reet, eenen steenbakker van Boom, die dit doende was voor zyne eygen rekening. »

Maar zoodra ze bestatigd hadden dat de zaak winstgevend was, werd ze door den heer Provisor van den eersten uitbater afgehuurd « zoodat hij daer nu bakt goeden steen, plavey, klampen, pannen en vorsten etc... » ¹³⁾.

Deze uitbating bleef naar alle waarschijnlijkheid voortbestaan tot aan de Fransche Omwenteling wanneer al de goederen van kerken en kloosters werden ingepalmd.

Op het kadaster staat de plaats nog vermeld onder de benaming « De Steenbakkerijen ».

Doch het is vooral in den loop der XIXe eeuw dat we in de Kempen een opflakkering van de steennijverheid beleven. Onze dorpen krijgen een ander uitzicht. Ook op het platte land « timmert » men de huizen niet meer, men bouwt ze met baksteen en dekt ze met pannen. De tijd der leemen huisjes is voorbij. Men zal ze voortaan nog vinden als een anachronisme of een overblijfsel van een armoedig verleden, buiten den kring onzer dorpen.

Over den Turnhoutschen stand van het steenbakkersbedrijf bij het begin der eeuw, licht ons de « Liste civique de la commune de Turnhout », van 24 December 1812, eenigszins in. Onder de 2488 familiehoofden er in vermeld, staan er 4 « pottiers » opgeteekend, nl. : Clymans Pierre, en Guillaume, respectievelijk 49 en 52 jaar oud, Van Eyck Bartholomé, 61 j., Van Stay Jean, 50 j. Als « briquetiers » treffen we er : Somers Jean, 54 j., en Van Vlemen Theodore, 60 j. ¹⁴⁾. Afgaande op den ouderdom van de hiervoor genoemde personen, rijst het gewettigd vermoeden op, dat we hier staan voor bedrijven wier oorsprong reeds van vóór de Fransche Overheersching moet dagteekenen.

Steeds overvloediger wordt de vraag naar baksteen en pannen. Ten allen kante rijzen de steenovens en steenbakkerijen op. Aanvragen tot machtiging komen binnen bij het Provinciebe-

13) Schuerwegen (A.) — Op. cit. blz. 24-25.

14) Stadsarchief Turnhout : dossier Fransche Tijd. Medegedeeld door Kan. J. E. Jansen.

stuur uit alle gewesten van de Kempen, een bewijs dat onze bodem rijk is aan klei. Voor onze streek treft men, in het provinciaal archief, niet minder dan 46 aanvragen aan tijdens de periode die loopt van 1811 tot 1865 (uitsluitelijk steenbakkerijen : « permanente steenbakkerijen » zooals gewoonlijk in de verslagen staat, de tijdelijke veldovens voor privaat gebruik niet medegerekend).

En hoeveel waren er niet die zonder machtiging werkten. Zulks was onder meer het geval voor de steenbakkerij van Beerse en veel andere. De steenbakkerij van Minderhout, die sinds 1850 in uitbating was, werd slechts in 1895 goedgekeurd. In het archief komen ook klachten voor van aanpalende eigenaars tegen andere steenbakkerijen aan de welke nooit eene machtiging was verleend geworden. In die tijden was de inspectie van den arbeid en van de hinderlijke bedrijven niet ingericht zooals thans.

Tusschen de 46 aanvragen tot machtiging waarvan hierboven sprake, spannen Esschen, Kalmpthout, Wuestwezel en Geel de kroon met ieder 5 steenbakkerijen ; dan komen Turnhout met 4, Rijkevorsel, Meir, Westerloo, Poederlee met twee ; Merksplas insgelijks 2 (de Chaffoy in 1825 en Kolonie in 1835) ; Nijlen, Tongerlo, Poppel, Ravels, Brecht, Westmalle, Ramsel, Noorderwijk, Herselt, St-Lenaarts, Vosselaar, Veerle, ieder met een.

De eerste aanvraag die binnenkwam bij de « Conseil de Prefecture » in 1833, ging uit van den « Sieur J. Van Broeckhoven à Nijlen ». Senator Graaf de Merode teekende er verzet tegen aan, doch de « Conseil de Prefecture » stoorde er zich niet aan « car les circonstances doivent engager à favoriser les briques déjà insuffisantes vu l'immensité de la construction qui va s'accroître encore de la nouvelle ville, du pont de l'Escaut etc. »

In 1830 oppert J. Jansen, eigenaar te Turnhout, bezwaar tegen de steenbakkerij die opgericht is op de Heizijde onder Turnhout. De Gedeputeerde Staten antwoorden « dat aldaar ter plaatse van ouds een steenbakkerij bestaan heeft die nooit tot eenige klacht aanleiding heeft gegeven ».

Wanneer, in 1830, Leyten en Zn te Poppel vragen aldaar een steenbakkerij te mogen oprichten, doet de gemeenteraad gelden « que l'établissement d'un four à briques est d'autant plus utile que les habitants sont maintenant forcés de s'approvisionner à Turnhout, d'où il résulte que les habitants bâtissent en cloison et couvert d'argile, construction moins solide et exposée à l'incendie »¹⁵⁾.

In zijn werk « Topographie Médicale de la Campine »

15) Archief Provincie Antwerpen — Steenbakkerijen.

zegt Goffin dat Beerse in de XVIIe eeuw reeds beroemd was voor zijn goeden steen en zijn goede pannen ¹⁶⁾. Zulks was wel is waar het geval in de XIXe maar niet in de vorige eeuw. Inderdaad, wanneer men steen noodig heeft te Beerse, gaat men hem halen naar den Kastelein te Turnhout (1771) of naar Merksplas (1759, 1778, 1788, 1791) ¹⁷⁾.

De eerste steenbakkerij van Beerse moet opgericht zijn geworden in de eerste helft der vorige eeuw, want in 1809 haalt men den steen nog te Hoogstraten en in 1830 staat J. B. Bastijns aangeteekend als burgemeester en steenbakker ¹⁸⁾. In 1845 wordt machtiging verleend aan Henricus Bastijns om daarbij een potbakkerij op te richten ¹⁹⁾. Deze handsteenbakkerij, waar men aanvankelijk werkte met een ploeg van zeven arbeiders en per dag drie à vier duizend steenen voortbracht, moet spoedig een tamelijk groote uitbreiding genomen hebben want in 1846 wordt de uitvoer als volgt aangegeven :

2.000.000 handsteen
120.000 pannen
100.000 plaveien
50.000 aarde potten ²⁰⁾.

Dit getal is zoo aanzienlijk dat het als onwaarschijnlijk voorkomt en wij ons afvragen of de uitvoer wel op één enkel jaar terugslaat.

Deze uitbating kwam aan haar einde rond het jaar 1881 wanneer de eigenaar, de toenmalige burgemeester Bastijns, deelgenoot werd van de Firma Oct. de Breyne et Cie, die een nieuwen ringoven oprichtte langsheen den vaardijk. De loodsen en andere benoodigdheden werden gedeeltelijk gebruikt voor de uitrusting der nieuwe fabriek.

De pannen die men er vervaardigde werden zeer gewaardeerd, want in 1874 klagen de Boomsche steenbakkers omdat het staatsbestuur de voorkeur geeft aan de Beersche pannen.

Te Vosselaar hebben we den toponiem « De Leemkuiltjes » aan het Hofeind, dicht bij de grens van Beerse. Daar werd in 1840 een handsteenbakkerij opgericht door Frans Verellen, gemeente-secretaris van Beerse en Vosselaar, geboren te Beerse en te Vosselaar overleden op 15 October 1859. Na zijn dood werd ze overgenomen door de gebroeders Wouters en later door Louis Wouters, schoonbroeder van den steenbakker Bastijns en insgelijks secretaris van Beerse. In 1846 werd de steen voor de nieu-

16) Goffin (Dr. L.) — Op. cit. blz. 26.

17) Staatsarchief Antwerpen — Verzameling Beerse.

18) Verslagen Gemeenteraad Beerse.

19) Id.

20) Ibid.

we schoollokalen van Beerse door hen beiden, ieder voor de helft, geleverd.

Toen de klei uitgeput was, werd deze steenbakkerij afgebroken. In de nabijheid werd door Cornelius Coenjaerts, Potinus, zooals de volksmond hem noemde, een kleine potbakkerij opgericht waar alle soort aardewerk vervaardigd werd: koffie- en melkkannen, tijlen, waterpotten en ook kinderspeelgoed. Wanneer we in onze kinderjaren te Beerse met verlof kwamen, kregen we van onze ouders eenige centen en een onzer eerste bezoeken gold dan telkens Potinus. Voor een cent kregen we honderd knikkers en vier verschillende potjes voor een halve sou elk.

Intusschen (1886) had de secretaris Louis Wouters een nieuwe steenbakkerij met klampoven opgericht in de Meiren, zuidwaarts van de vaart. Latertijd werd de zaak overgenomen door zekeren Wuiliot en nadien door Hubert Michielsens. Ze kende maar een kortstondig bestaan en kwam tot haar einde rond 1895.

Ook in tegenovergestelde richting, aan de westelijke grens van Beerse, tegen de oude baan van Oostmalle naar Beerse, was in de tweede helft der vorige eeuw nog een handsteenbakkerij met klampoven in werking. In 1836 werd daartoe machtiging verleend aan P. Broeckx, J. B. Van Roey en Jac. Broeckx ²¹⁾. Ze stond op Vlimmersechen grond, doch later, wanneer de klei grootendeels uitgeput was, werd de kleimolen overgebracht op een aangrenzend perceel, onder Beerse gelegen, en dat Broeckx van de gemeente afgekocht had op uitdrukkelijke voorwaarde dat het alleen tot ontginning zou dienen. In 1873 was deze steenbakkerij uitgebaat door den Heer Glenisson van Turnhout die de goederen van de familie Broeckx met de er opstaande steenbakkerij had overgenomen. Daar de opgelegde voorwaarden niet waren nageleefd, werd tegen Glenisson klacht ingediend, maar daar hij zijn goeden trouw kon bewijzen — de verkooper had nagelaten hem de voorwaarden van de gemeente kenbaar te maken en in den verkoopsakt was er geen melding van gedaan — werd hij niet verder verontrust ²²⁾. De plaats staat bekend onder de benaming « De Kleiputten » en tot over eenige jaren kon men er de puinhoopen van den oven nog zien.

In 1847 kwam te Rijkevorsel een kleine handsteenbakkerij tot stand uitgebaat door Andreas Bogaers en in 1864 verkreeg Jan Eelen machtiging tot oprichting eener bestendige steenbakkerij die later een groote uitbreiding zou nemen ²³⁾.

21) Archief Provincie Antwerpen — Steenbakkerijen.

22) Id.

23) Verslagen Gemeenteraad Beerse.

De steenbakkerij van Hoogstraten ter streke « De Kluis » waar men eertijds de klei uitdiepte voor het bouwen van de kerk bestond nog in de eerste helft der vorige eeuw. 't Is uit deze klampen dat die van Rijkvorsel steen haalden wanneer er ten hundert nog geen steenbakkerijen waren.

Te Merksplas bestond op het gehucht Lipseinde, nabij den molen, een handsteenbakkerij. Deze was nog in werking in de laatste jaren der vorige eeuw en werd alsdan uitgehaat door zekeren Dufrainc gehuwd met een juffrouw de Chaffoy. Wij hebben hooger gezien dat in 1825 machtiging voor een steenbakkerij werd verleend aan L. Philip de Chaffoy. Hoogstwaarschijnlijk is het dezelfde steenbakkerij, die dan in later tijd aan den echtgenoot van een zijner vrouwelijke afstammelingen toehoorde, en we meenen dat het deze steenbakkerij is waar men in de XVIIe eeuw geregeld uit Beerse steen ging aankopen. Deze inrichting zou dus reeds van ouds bestaan hebben en de Chaffoy zou in 1825 de noodige machtiging gevraagd hebben om zich in regel te stellen tegenover de openbare besturen. Er werden daar niet alleen steen, maar ook pannen en plaveien voortgebracht en haar produkten waren in den omtrek zeer gewaardeerd. De uitgebate putten bestaan nog en zijn gelegen ter streke « Pelse-neer's » -moer en het Steenovenbosch herinnert er nog aan.

Ietwat verder onder Zondereygen (Baarle-Hertog) op het gehucht Ginhoven bevond zich ook in de XIXe eeuw een klein steengeleg uitgehaat door zekeren Meyvis.

Beerse was dus reeds op dit tijdstip als een middenpunt van de Kempische steennijverheid. Rondom immers, in de aanpalende dorpen treft men steenbakkerijen aan. (Vosselaar, Vlimmeren, Merksplas, Rijkvorsel, Zondereigen, Hoogstraten, enz.)

De productie van deze kleine steenbakkerijen was gering en diende meestal voor plaatselijk gebruik. Terwijl de steenbakkerijen van de Rupel- en de Scheldeestreek een steeds grootere uitbreiding namen omdat ze over een breeden waterweg beschikten, was de uitvoer onzer Kempische steenovens in verhouding onbeduidend bij gemis aan gemakkelijke verbindingen met Antwerpen en met het binnenland. Beerse o.a. had noch kassei- noch waterweg.

Met het aanleggen der Kempische kanalen gaat de steennijverheid in onze strek een nieuwe toekomst te gemoet. Het Maas- en Scheldekanaal wordt gegraven tusschen de jaren 1846 en 1859, terwijl in 1846 een aftakking naar Turnhout werd getrokken, later tot Schoten verlengd en aldaar bij het Maas- en Schelde-kanaal aangesloten ²⁴⁾, zoodat men voortaan beschikte

24) De aanbesteding der eerste sectie had plaats op 31 Juli 1863 aan J. Lenaerts van Turnhout en Coenen van Weert. — Verslag Turnhout, 1863. bl. 43.

over een waterweg die de Kempen in verbinding stelde, eenerzijds met de grootstad Antwerpen, anderzijds met het Limburgsche hinterland en Nederland.

Reeds bij het graven van de Turnhoutsche aftakking, de nieuwe vaart geheeten, werd vastgesteld dat er dikke kleilagen in den grond voorkwamen. Dat deze ontdekking groote gevolgen zou hebben was te voorzien. Reeds in 1860 koopt de heer Brys van de gemeente Beerse een perceel grond genaamd Ginnekenshoek, gelegen dicht bij de bedding van de ontworpen aftakking op St-Job en verkrijgt machtiging om er een steen- en panoven op te richten ²⁵⁾. Aan dit voornemen werd echter geen gevolg gegeven. Een groote omwenteling in de steenfabricatie was immers in wording. De crisisjaren zijn voorbij en men bestatigt alom een herleving van handel en nijverheid. In Duitschland bediende men zich sinds enkele jaren bij het steenbakken van een ringoven, t.i.z. een oven met doorlopend vuur. Hofmannoven genaamd, naar de naam van den uitvinder. De klampovens in de Kempen gaan stilaan hun genadeslag krijgen. Een voor een zullen ze moeten zwichten onder de concurrentie van de modern ingerichte nijverheidsuithalingen. Enkele toch zullen een tijdlang weerstand bieden, ja tot heden toe blijven voortbestaan, op plaatsen waar de toevoer van steen lastig is.

* *

Alvorens de nieuwe periode in te treden past het een oogslag te werpen op de werkwijze van die kleine steenbakkerijen die zoolang in de behoeften van de vorige geslachten hebben voorzien. In den Winter wordt de klei met de lange kleispade (bats) afgestoken — als het vriest met de hak afgepeld — en op een hoop gekapt om te overwinteren. Van tijd tot tijd moet men ze « blusschen » t.i.z. met water overgieten en « bressen » d.i. met de spade roeren.

Het steenmaken verliep op de volgende wijze. Na den klei-klomp duchtig doorkneed te hebben en met de helft van zijn volume water besproeid, slaat de steenbakker hem met geweld in den vorm, een houten raam met vormdoek belegd. Met den « strijk » gaat hij over den steen om er de overtollige klei af te nemen en hem goed effen te krijgen. Van de tafel- of vormbank wordt de steen in zijn vorm door een « bengel » medegenomen en buiten op het plein — een ietwat verhoogde plaats — voor een eerste droging gebracht. Daar wordt de vorm geledigd en worden de steenen op hun plat in rijen neergelegd en met een weinig zand bestrooid. Na enkele uren worden de steenen « gerecht » t.i.z. op hun kant, in winkelhaak, gezet en daarna

25) Verslagen Gemeenteraad Beerse.

naar de « logies » (loodsen) gevoerd om gegamd te worden, en met strooie wanden afgedekt om ze tegen regen en hevige hitte te beschutten. De steenen worden hier ook op hun kant gezet met eenige tusschenruimte om aan wind en droogte vrij doorgang te laten.

Na ongeveer een maand is de steen bakdroog en gereed om naar den oven gebracht te worden. Deze is een gemetseld vierkant, van een gewelf voorzien, met onderaan openingen of trek-gaten. In den oven stapelt men den steen op in klampen. De brandstof — mutsaert en klein hout of kolen — wordt op roosters gelegd. De vlammen zoeken zich een weg tusschen de steenen door, terwijl de rook langs boven door de schouwen van het gewelf een uitweg vindt.

De klei voor de pannen diende vetter te zijn, goed geroerd en fijn gemalen. Zulks gebeurde bij middel van een draaimolen, die door een paard werd voortbewogen. Voor het maken van de pannen neemt men een klomp fijn gemalen klei. Met een rolstok drukt men hem tot een platten koek van de dikte van een pan. Men legt hem in den pannenvorm en maakt er de neus aan. Op planken draagt men dan de gemaakte pannen naar de droogschuur.

In de pannenvormen wordt sterk gestookt gedurende omtrent 40 uren en ze koelen daarna vier dagen af.

Voor alle klein werk werden in die tijden kinderen van soms beneden de veertien jaar, ja ook meisjes gebruikt. Men noemde dat « bengelen ». Het lot van den werkmán in de steenvormen was niet benijdenswaardig. Voor een dag zwaren arbeid trok hij een daggeld van 2 fr. Doch naarmate de nijverheid zich uitbreidde klommen ook de loonen tot een hooger peil. Werkloozenfonds, ziekenkassen, pensioenen en maatregelen voor maatschappelijke zekerheid voorzien thans voor den werkmán in een menschwaardig bestaan ²⁶⁾.

Niet alleen in de techniek van het werk maar tevens in de arbeidsvoorwaarden van den werkmán is er sindsdien ook merklijke verbetering gekomen. Het zwaarste werk : baggeren, kneeden, enz., gebeurt thans mechanisch.

Komen we thans tot het nieuw stadium gekenmerkt door de reusachtige uitbreiding der Kempische nijverheid die een tijdlang de Boomsche zal overvleugelen.

In 1868 had de firma Halleman te Hemiksem machtiging ver-

26) Wij achten het nutteloos hier verder uit te wijden over de huidige sociale toestanden van het arbeidspersoneel daar zulks op voortreffelijke wijze verhandeld is in de nog onuitgegeven studie van Juffrouw Augusta Michiels « Een Nijverheidsdorp in de Kempen ».

kregen om een Hofmannoven op te richten. Doch de Kempen wa er spoedig bij. Eenige jaren te voren kwam zich te Beerse een oud officier van de Genie vestigen met name Eduard Karel Descamps — de kapitein — zooals hij overal gekend was, en in 1869 werd hem machtiging verleend « om op de Absheide op te richten een gelag voor steen, pannen, plavey en een stoomzagerij voor stoelen en andere meubelen en vier woningen op voorwaarde dat er geen huizen voor werklieden zonden opgericht worden ».

Was de « kapitein » vroeger klaar met het bouwen van zijn oven dan zijn Hemiksemschen concurrent of had hij de toelating niet afgewacht om te beginnen? Dit is ons niet bekend, doch wij hebben altijd hooren zeggen dat *hij* het was die deze nieuwe wijze van fabricatie, waarvan de gevolgen voor het Kempenland zoo gewichtig zouden zijn, in ons *land* had ingevoerd, en voor wat de Kempen betreft is zulks stellig het geval.

Doch « de kapitein » of ten minste zijn deelgenooten koesterden grootscheepsche ontwerpen. Aan de overzijde van de ontworpen vertakkingsvaart, tegenover de steenbakkerij Descamps, lag een uitgestrekt blok « het Ekstergoor » genaamd, aan de gemeente Beerse toebehoorend. Door den heer Hugo Brijs, brouwer te Bornem, familielid en deelgenoot of geldscheiter van Descamps werd op 1 Dec. 1869 bij het gemeentebestuur een aanvraag ingediend strekkende tot het aankopen van 27 Hect. 6 a. met een aanbod van 300 fr. per Hectaar.

Deze aanvraag werd door de gemeenteraad van de hand gewezen. Doch Brijs en consoorten beschikten wellicht over invloed bij de hogere besturen, want bij den Gouverneur en de Bestendige Deputatie vond het voorstel ondersteuning. Onze vroede gemeentevaders zagen klaar in het opzet. Alleen de belangen inziende der gemeente hielden zij hun beslissing staande. Niet zonder reden oordeelden zij dat het voorbarig was de gronden te koop te stellen vooraleer de vertakkingsvaart van Turnhout naar Sint-Job voltooid zou zijn. Ten andere, de gronden stonden nog onder water en er moest eerst voor een degeelijke afwatering gezorgd worden om er een gunstiger uitzicht aan te geven.

Inmiddels was men tot boringen overgegaan en had men bevonden dat er op een diepte van 1,25 m. een rijke laag klei aanwezig was « van lichte blauwe kleur, gansch vrij van kijkens en andere dikwijls mindere stoffen ».

De Gouverneur zijnerzijds, gesteund door den Minister, zonder de beweegredenen van het gemeentebestuur in acht te nemen, gelastte zijn technische dienst het lastkohier voor den openbaren verkoop op te maken. Nu nam de zaak een groote

wending. Heel het dorp zou ze in rep en roer zetten. Ze zou zelfs de inzet uitmaken van de eerstkomende gemeenteverkiezing. Voor- en tegenstanders van den verkoop stonden tegenover elkaar. Handteekens werden rondgehaald en petitiën ten voordeele van den verkoop werden naar den Minister gestuurd. Doch het Schepencollege was van oordeel dat aan deze petitiën geen belang moest gehecht worden aangezien het bewezen was dat de handteekens « of geveinst of op bedriegelijke wijze zijn aangeboden ». Nu kwam de gemeenteverkiezing. Ze was een verpletterende nederlaag voor de voorstanders van den verkoop die slechts 16 stemmen behaalden tegen 75 aan den anderen lijst.

Steunende op de uitspraak van het kiezerscorps kon de gemeenteraad met meer klem nog zijn standpunt verdedigen.

Men hield het verzet staande tegen een beslissing die noodzakelijk den ondergang der gemeente moest uitmaken en waartoe « de minste medehulp een eeuwige en nooit uyttewissen vlek zou opleveren ». Men dreigde zelfs heel de zaak bekend te maken bij middel van de dagbladen.

Tegen wil en dank moest het gemeentebestuur op slot van rekening zwichten voor de beslissing van de hoogere overheid, eens te meer ondervindend, zooals in de beraadslaging geschreven staat dat « rijkdom invloed verwekt », vermits de zaak zonder gevolgen zou zijn gebleven « hadde deze speculant (Brijs) de gunst der geldelijke fortuin niet tot voorspreker gehad ».

En toch was de gemeente in haar opzet gelukt, want niet al die protesten en tegenwerpingen had zij de eindbeslissing weten te verdagen tot in den zomer van 1874. Alsdan was de toestand gunstig voor het verkoopen. De werken van de nieuwe vertakingsvaart waren hun voltooiing nabij en de prijs van den steen was tot een buitengewone hoogte geklommen (7 fr. tegen 355 fr. op heden). De verkoop ging door, maar tot heden is op die plaats geen nijverheid opgericht.

De steenbakkerij Descamps werd overgenomen door de « North Portland Cement Works » wanneer deze in 1888 een groot cementfabriek oprichtte, later omvormd in Cimenteries et Briqueteries Réunies. 't Jaar nadien werd door Cools een aanvraag ingediend « pour établir un four auxiliaire à construire à côté des deux fours de l'ancien système qu'il possède à Rijkevorsel »²⁷). Het gold hier het oprichten van een ringoven op de Noordzijde van het kanaal nevens den reeds bestaanden oven van het oud systeem. De derde oven, aan de overzijde van de vaart, was een pannenvoven waar men verschillende soorten van pannen, ook verlooid pannen, vervaardigde. Het pannenfabriek

27) Archief Provincie Antwerpen — Steenbakkerijen.

werd door brand vernield ; de steenovens werden jaren geleden afgebroken en de hr August Cools, die langen tijd senator van het arrondissement is geweest, liet op de vrijgemaakte plaats een kasteel oprichten.

Het duurde niet lang of het voorbeeld dezer twee pioniers zou te Beerse en in de naburige, door de vaart doorsneden gemeenten, navolgers vinden.

In 1873 wordt machtiging verleend aan D'Huyvetter & Co te St Lenaarts, thans Meussen en Goossens, en 't jaar nadien aan de firma Van Dooren en De Roover te Turnhout, thans Ceulemans en De Roover. Deze uitbating is gelegen gedeeltelijk op het grondgebied van Beerse en gedeeltelijk op dit van Turnhout. Aldaar bestond van vroeger een handsteenbakkerij toevoorende aan zekeren Herrera van Brussel en waar Klepkens bestuurder was. Men maakte er ook pannen en plavei doch de produkten waren niet van goede hoedanigheid en de zaak was niet winstgevend want, wanneer de eigenaar ze aan zijn opvolger overdroeg wenschte hij hem, dat deze er zooveel geld zou bij winnen als dat hij er aan had verspeeld.

In 1875 richt de hr. Sylvain Francart te Beerse een fabriek met ringoven op, onder de benaming « Tuilleries et Briqueteries St Joseph » ²⁸⁾, waar men aanvankelijk pannen, holle steen en paramentsteen voortbracht. Ten huidigen dage beperkt de fabricatie zich tot gewone en holle steen.

't Zelfde jaar wordt machtiging verleend aan de firma J. F. Eelen en Van Liempt te Rijkevorsel voor een machinale steenbakkerij ook voor pannen en plaveien. Het was de uitbreiding van de handsteenbakkerij in 1861, door Jan Eelen gesticht.

Nu gaan de aanvragen tot machtiging elkaar in een sneller tempo opvolgen :

1878 Scheyltjens te Rijkevorsel

1880 L. Serigiers te Beerse

1882 Firma J. Dufrain, Sanders en Lenaerts te Beerse

1883 J. Michielsens te St-Lenaarts

1884 De Breyne en Bastyns te Beerse

1896 Deckers en C^o te St-Lenaarts ²⁹⁾

Al spoedig deed zich te Boom de weerslag der Kempische productie geweldig gevoelen, des te meer daar in die tijden de loonen in de Kempen veel lager waren. Reeds in 1882 klagen de Boomsche steenbakkers dat de gulden jaren voorbij zijn. De prijs is er gedaald tot 7,50 per duizend en verschillende gelagen liggen stil.

28) Archief Provincie Antwerpen — Steenbakkerijen.

29) Id.

In de Kempen integendeel neemt de steennijverheid steeds grootere uitbreiding. Op het einde der vorige eeuw en in de eerste jaren der volgende werd het een echte stormloop om kleigronden. Een koorts in het klein zooals de goudkoorts in de landen waar men deze kostbare stof kan vinden. Wie een geschikten grond kan bemachtigen, over eenig kapitaal kan beschikken of een kapitaalkrachtigen vennoot kan ontmoeten, wil steenbakker worden. Verblind dat ze zijn door den snellen opgang van de eerste baanbrekers. De lijst der machtigingen voor ringovens in de volgende jaren is onder dit opzicht welsprekend genoeg. Zoo vinden we :

- 1898 Ackermans-De Neef & Co te Brecht (eerste oven)
 - » Kinderen Janssen, Rijkevorsel
 - » J. Eelen en A. Van Liempt, Oud-Turnhout
 - » Alois Van der Reydt, St-Lenaarts
- 1899 Dufraing, Sanders & Lenaerts te Beerse (tweede fabriek)
 - » Van Staey & Van de Looverbosch te Rijkevorsel
 - » De Vriendt-Moors & Co te St-Lenaarts
 - » B. Versteyleen & J. Faes te Beerse
 - » Fabrique de Ciment et Briqueterie de Ravels
- 1900 Ed. Wouters & Co te Beerse
 - » Ackermans-De Neef & Co te Brecht (tweede oven)
 - » Kenis J. te Esschen
 - » Goris F. te St-Lenaarts
 - » L. Dierckx te Turnhout
 - » F. De Roover-Van Roey te Beerse (twee ovens)
- 1901 D'Huyvetter te Brecht (tweede oven)
 - » Quiryne H. & J. te Westmalle
- 1903 Corn. Lambrechts te Brecht
- 1904 Metten, Van Liempt & Co te Beerse
 - » Van Bael & Wanty (La Providence) te Ravels
 - » L. Jansen & Co te Rijkevorsel
 - » Michielsens & Palmans te Rijkevorsel
- 1905 C. Gysels & Co te Rijkevorsel
- 1906 Steenbakkerij « De Toekomst » te Beerse
 - » Masson & Crisveldt te Beerse
 - » Baeten, Van Deun & Co te Beerse
 - » Van Nueten & Co te Beerse
 - » Briqueteries du Nord te Ravels
 - » Jansen-Coppé te Rijkevorsel
 - » J. Scheyltjens te Rijkevorsel (tweede oven)
 - » Horemans te St-Lenaarts
 - » « De Congoster » te Turnhout

1907 Th. Roefs & Co te Beerse

1908 Geerts te Westmalle

1924 Peeters & Co te Gammel, (Rijkevorsel ³⁰).

Buiten hooger vermelde steenbakkerijen waren er nog andere tot stand gekomen waarvoor we geen machtiging vinden in het Provinciaal Archief.

Onder Oud-Turnhout werd in het jaar 1868 aan de wisselkom. ter streke « Het Geleg », een fabriek opgericht door den Antwerpenaar Wens, onder de benaming Wenscompany. Enkele jaren nadien ging ze over in handen van twee andere Antwerpenaars Laurent en Landtmeters. Als eigenaardigheid dient hier aangestipt dat het vervoer van de steenen in de loodsen aanvankelijk gebeurde langs kleine kanalen, dus per boot ³¹). Of zulks een geschikte wijze was om de steen gemakkelijk droog te krijgen valt te betwijfelen. In 1898 kocht Alex Van Liempt deze fabriek om ze in samenwerking met Jan Eelen uit te baten tot ze in 1920 aan de U.T.B. overging.

Te Ravels ontstond rond het jaar 1908 een steenbakkerij, gesticht door Van den Bosch en consoorten van Turnhout, in den volksmond gekend onder den naam van « De Beenhouwers », omdat het grootste gedeelte der actionarissen dit bedrijf uitoefenden.

Beide fabrieken maken thans deel van de N. V. Briqueteries du Nord.

Te St-Lenaarts kwam in 1896 de steenbakkerij Floren en Peeters tot stand waarvoor evenmin een spoor van machtiging tot oprichting te vinden is.

Eindelijk werd in 1928, insgelijks te St-Lenaarts, door Ed. Wouters een nieuwe fabriek met twee ovens opgericht die sindsdien is overgegaan aan N. V. De Volharding.

Verschillende steenbakkers hebben in de gunstige jaren hun ovens verdubbeld.

In het begin dezer eeuw komen nog enkele aanvragen binnen voor steenbakkerijen met klampoven o.a. te Kalnhout, Oevel en Ramsel.

Na den oorlog van 1914-18 werden ook nog twee groote pannenfabrieken opgericht, de N. V. Tniltuca onder Turnhout in 1932 (Leon Dierckx & Co), de N. V. Tuileries Turnhoutoises Mécaniques (T.T.R.) op het grondgebied van Oud-Turnhout in 1920. Men vervaardigt er pannen met drievoudige sluiting « Muldenpannen » geheeten, naar den naam van den uitvinder.

30) Archief Provincie Antwerpen — Steenbakkerijen.

31, Medegedeeld door den heer Benoit Versteyleen en door den heer Paul Lambert.

Het productie-vermogen der Kempische steenbakkerijen, berekend op basis van 12 miljoen per oven, is alzoo gestegen tot 620.000.000. Beerse alleen bezit 22 ovens, wat een productie-vermogen van 264.000.000 of meer dan 1/3 van het totaal aanwijst.

De steenbakkers van de Schelde- en Rupelboorden volgden maar schuchter het voorbeeld hunner Kempische mededingers. Ze hielden zich langer aan de klampovens. De Boomsche klampsteen was meer gewaardeerd omdat hij poreuzer, schooner van kleur en minder glad is, zoodat hij beter de mortel houdt. Tot over een vijf en twintigtal jaren was, in al de lastkohieren van werken voor rekening van den Staat voorgeschreven dat uitsluitend Boomsche steen moest worden aangewend. Ten gevolge van hevige protesten van de Kempische steenbakkers liet men eindelijk deze bepaling wegvallen.

In de tijdspanne van 1868 tot 1907 noteeren we in die streek slechts drie machtigingen voor ringovens: een te Duffel in 1900, een te Terhagen rond hetzelfde tijdstip, een te Niel in 1905 ³²), terwijl voor de Kempen in dezelfde periode het totaal der aanvragen 41 bedraagt. En 't was slechts kort voor en na den oorlog van 1914-18 dat de ringovens te Boom voor goed in gebruik kwamen, zulks om de hooge loonen uit te sparen.

De toestand in de Kempen is gansch verschillend van die van de Schelde- en Rupelstreek. Daar zijn steengelagen die van ouds bestaan, die doorgaans van het eene geslacht op het andere zijn overgegaan, en waarvan de uitbaters ervaring en een zekere standing verworven hebben. Hier zijn het grootendeels nieuwelingen, oningewijden, eenvoudige lieden soms, die zich als steenbakkers ontpopten, maar 't dient gezegd dat ze zich al spoedig bij hun nieuw bedrijf wisten aan te passen, en hunne uitbatingen op de meest moderne wijze in te richten.

In bijna al de groote Kempische fabrieken had intusschen de mechaniek het handwerk verdrongen, wat voor gevolg had een merkelijke vermindering van het arbeidspersoncel, vooral tijdens den Winter, vermits men de klei niet meer met de spade afsteekt maar met den ekskavateur uitbaggelt.

In 1902 hadden de Kempische steenbakkers zich in een syndicaat verenigd, maar na enkele jaren werd het onthouden tengevolge van het uittreden van enkele leden. Meermalen heeft men sindsdien gepoogd het syndicaat terug op te richten doch die pogingen leden telkens schipbreuk.

In 1920 werd door een groep financiers uit Brussel en uit Antwerpen een naamlooze vennootschap gesticht onder de be-

32) Medegedeeld door den heer L. De Schepper.

naming van « Union des Tuileries et Briqueteries de Belgique » (U.T.B.B.). Het doel was het grootst mogelijk getal steenbakkerijen aan te koopen en alzoo een soort trust te vormen. Gezien de moeilijke omstandigheden tijdens den oorlog doorgemaakt, vonden de voorstellen van den nieuwen groep bij de meeste steenbakkers een gunstig onthaal, zoodat de vennootschap een twintigtal steenbakkerijen in haren schoot kon opnemen, te weten :

BEERSE :	Dufraing, Sanders en Lenaerts (2 fabrieken) Metten en Van Liempt L. Serigiers De Roover-Van Roey & C ^o L. Wouters Roefs
RIJKEVORSEL :	L. Jansen Gysels & C ^o Eelen en Van Liempt Van Stacy en Van de Looverbosch
ST-LENAARTS :	Michielsen Van der Reydt Deckers & C ^o Horemans Dhuyvetter & C ^o
BRECHT :	Dhuyvetter & C ^o
RAVELS :	La Providence Van den Bosch & C ^o
ODD-TURNHOUT :	J. Eelen & A. Van Liempt

Weldra kon men langsheen de vaart van Ravels tot Brecht de twintig steenbakkerijen van de machtige vennootschap zien prijken, dragende onderaan op de schouwen de naamletters U.T.B.B. en de volgnummers van 1 tot 20.

Grootscheeps was het opzet maar minder schitterend de ont-knooping want na een viertal jaren werd de genootschap ont-bonden tengevolge van financieelen nood.

Door verschillende steenbakkers werd hun voormalige fabriek teruggekocht. Ed. Wouters nam voor zijn deel, buiten de zeven ovens van zijn fabrieken te Beerse en te St-Lenaarts, ook dat van Roefs. Later kocht hij nog de steenbakkerij Van Nuten en van den toenmaligen eigenaar Tircher, de « Tuileries et Briqueteries St-Joseph ».

Deze onderneming leidde eveneens tot een financiële ramp. De steenbakkerijen die ervan deel uitmaakten, met uitzondering van die van St-Lenaarts en de « Tuileries et Briqueteries

St-Joseph », vroeger reeds uiter hand verkocht, werden in 1941 publiek te koop gesteld en toegewezen aan Martin Verheec die ze overbracht aan een naamlooze vennootschap onder de benaming « Algemeen Bouwbedrijf » (A.B.B.).

Korts na den vorigen oorlog had een andere groep financiers drie steenbakkerijen : Masson en Crisvelt, Van Nueten en Scheyltjens overgenomen en verenigd onder den titel van « Briqueteries de la Restauration Nationale ». Deze overname gelukte evenmin en werd na enkele jaren gelikwidet.

Voor den oorlog 1914-18 en in de eerste daaropvolgende jaren, heeft de steennijverheid een bijzonder gunstig tijdperk beleefd, doch na de vette jaren hieven de magere jaren niet uit. Eerst de stilstand en achteraf de crisis waardoor het bouwbedrijf gevoelig getroffen werd, waren oorzaak dat de afzet merklijk verminderde en de stocks zich geleidelijk ophoopten. Hieruit vloeide voort dat de steenbakkers zich genoodzaakt zagen een accoord te treffen om hun productie te beperken en alzoo in de mate van het mogelijke de prijzen te behouden. Vele ondernemingen werkten met verlies ; sommige zelfs zagen zich er toe verplicht hun werkzaamheden stop te zetten.

Eindelijk kwam de oorlog alle bedrijfsleven stilleggen.

Wij laten hier de statistiek volgen van de productie der laatste jaren ³³⁾ :

<i>Kempen</i>	<i>Beerse</i>
1935 : 350.000.000	170.000.000
1936 : 430.000.000	200.000.000
1937 : 378.000.000	153.000.000
1938 : 441.000.000	185.000.000
1939 : 230.000.000	110.000.000
1940 : niets	niets
1941 : 350.000.000	155.000.000
1942 : 130.000.000	64.000.000

In 1912 werd, langsheen het kanaal tusschen St-Lenaarts en Rijkvorsel en tusschen de North Portland Cement Works een buurtspoorweg aangelegd in aansluiting met de reeds in 1904 bestaande lijn van Turnhout naar Merksplas, hetgeen een groot voordeel meebracht voor de talrijke steenbakkerijen op den Noorderdijk gelegen, die alzoo hun steen per wagon in het binnenland konden verzetten.

Gedurende den oorlog werd het spoor door de bezettende overheid opgebroken.

De meeste steenbakkers hebben ook hun eigen vrachtschip,

33) Deze cijfers zijn getrokken. evenals enkele andere gegevens, uit het bovenvermeld werk van Juffrouw Augusta Michielsens.

« pont » genaamd waarmede ze hun fabricaat naar Antwerpen en naar Limburg, het bijzonderste afzetgebied, voeren.

De steen die voortgebracht wordt is van verschillend formaat :

Kempische steen of Rijnvorm :	180 x 85 x 47 mm.
Hollandsche Waalformaat :	210 x 100 x 53 mm.
Waalisch Waalformaat :	230 x 110 x 65 mm.
Brusselsch formaat :	200 x 95 x 65 mm.
Engelsch formaat :	230 x 95 x 65 mm.

De verschillende formaten worden gesorteerd in verschillende kwaliteiten. Zoo hebben we o.m. :

1^e soort : goed gebakken, eenkleurig en niet misvormd.

2^e soort : minder gebakken en een weinig misvormd.

3^e soort : doorgaans zwaar gebakken en een weinig misvormd.

Deze soort wordt ook mondsteen genoemd, 't is de steen die het dichtst bij het vuur ligt.

4^e soort : gewoonlijk dik gebakken. Deze soort wordt ook « padden » genoemd.

De uitvoer beperkt zich niet enkel tot het binnenland maar strekt zich uit tot Nederland (waalvorm) en voor het oogenblik wordt er ook veel steen naar Engeland geëxporteerd als gevolg van de veroorzaakte verwoestingen van den jongsten oorlog.

Eens die gruwelijke oorlog voorbij, scheen er voor onze steenbakkerijen een ruim arbeidsveld open te liggen. Zooveel puinen dienden heropgebouwd, zooveel daklozen wachten op een woning, maar de kolen voor de industrie werden zoo karig uitgedeeld, de geteisterden wachten nog steeds op de uitbetalingen der staatsvergoedingen en de machtigingen tot herbouwen worden zeer beperkt verleend. Anderzijds doen de hooge prijzen van werkloon en bouwmaterialen velen van het bouwen terugschrikken.

Tot overmaat van ongeluk is bij het begin van de zomer-campagne van 1947 eene noodlottige staking uitgebroken, die 2 maanden lang al de ovens heeft stil gelegd.

Toch hebben de steenbakkers zich met moed aan het werk gezet met de hoop op betere tijden.

Wat er ook van weze, uit dit overzicht blijkt dat, op stoffelijk gebied de steennijverheid een zegen is geweest voor onze Kempen. Om er zich van te overtuigen is het voldoende een oogslag te werpen op de dorpen van het nijverheidsgebied, op de uitbreiding die zij genomen hebben, op den welstand die er heerscht in alle standen der samenleving, gepaard met een niet altijd evenredige, cultureele verheffing van de bevolking.

Maar de vooruitgang eischt zijn tol en het is het Kempisch landschap dat er bij heeft moeten boeten. Waar thans hooge fa-

brickschouwen ten hemel reiken en onooglijke baksteen en gebouwen en loodsen zich over een afstand van 15 Km. uitstrekken, hebben wij vroeger bosschen, heiden en wildernis gekend. En toch, wanneer men te Vosselaar den top van den Konijnenberg bestijgt dan ziet men links het rustige dorp met de fijne naald van den kerkstoren die tusschen de hoornen uitpiekt, den molen, nu eens met de armen gekruist, straks weer met zijn wenkende wieken; voor zich de golvende korenakkers met, zwaar afgeteekend tegen den einder, de zwarte lijn van het Grootenhoutbosch, en westwaarts een ongerept brok natuurschoon met duinen en zandvlakten, waartegen, in lang vervlogen eeuwen, de baren der IJsee zich kwamen breken. En wanneer men zich omkeert verandert het schouwspel, dan heeft men voor zich landhuizen en villas, tusschen de magere resten van het dennengroen; verderop de roode pannendaken en huizen van het uitgestrekte Beerse en verder nog de hooge fabriekschouwen die met hun rookwolken het blauw van den hemel bezodden. Op het eerste zicht storen ze ons, maar wanneer wij ze nauwer beschouwen dan schijnen ze zich te vereenzelvigen met het Kempisch landschap, dan komen ze ons voor als de zware pilaren die het uitspansel schragen en dan begroeten wij ze als de hefboomen van de werkkraft en den ondernemingsgeest der Kempenaren, die aan ons volk meer welstand gebracht hebben en voor onze weleer arme Kempen, een nieuw tijdperk van rijkdom en weelde hebben ingeluid.

Wij laten hier den lijst volgen der thans bestaande steenbakkerijen met daaraan den naam of de firma van de oorspronkelijke eigenaars:

BEERSE

<i>Hedenlaags</i>	<i>Voorheen</i>
Algemeen Bouwbedrijf 7 ovens	Ed. Wouters (2 ovens) De Roover, van Roey & Co (3 ovens) Van Nueten Roefs & Co
St. Franciscus 3 ovens	Metten-Van Liempt Serigiers Masson en Crisveldt
Steenbakkerijen De Toekomst 2 ovens	1) gehleven 2) Dufrain, Sanders & Lenaerts
Cimenteries et Briqueteries Réunies 2 ovens	Descamps
N. V. Nova 2 ovens	Sylvain Francart
N. V. Edelsteen 2 ovens	Dufrain, Sanders & Lenaerts

Oet. de Breyne et C ^o	De Breyne en Bastyns
Baeten-Van Deun en C ^o	Gebleven
Benoit Versteylen 2 ovens	B. Versteylen & J. Faes
Ceulemans en De Roover	Van Doren en De Roover

RIJKEVORSEL

Hedendaags

N. V. Steenbakkerij Eelen 3 ovens
Briqueteries de Beerse 2 ovens
Steenbakkerij van het Kempenland 2 ovens
Gevel-teenfabriek (Het Sas) 1 oven
N. V. De Volharding 3 ovens

Briqueteries Mécaniques Modernes
N. V. Peeters & C ^o te Gammel

Voorheen

J. F. Eelen en Van Liempt
L. Scheyltjens (2 ovens)
Van Staey & Van de Looverbosch
Jansen-Coppé (maakt uitsluitend gevelsteen)
L. Jansen & C ^o Michiel-en & Palmans C. Gysels & C ^o
Jansen & Schrijvers
Peeters

ST-LENAARTS

Meussen & Goossens 3 ovens
N. V. Campina 2 ovens
J. Floren & C ^o 1 oven
N. V. Verhaert Floren 3 ovens
N. V. De Volharding 2 ovens
J. Michiels en 2 ovens
N. V. Briqueteries Mécaniques Jan- sen & Maes 1 dubbele oven en 1 gewone
N. V. Cobricam 1 oven

Dhuyvetter & C ^o
Horemans (nadien Meussen & Goos- sens)
Floren & Peeters
De Vriendt & Moors Frans Goris Van de Reydt
Ed. Wouters
Gebleven
Deckers & C ^o

BRECHT

Henri Maes-Van Beylen 2 ovens
Afgebroken

Ackermans De Neef & C ^o
Corn. Lambrechts

WESTMALLE

Hedendaags

11. & J. Quiryne

Voorheen

Geblev
Geerts

ESSCHEN

J. Kenis

Geblev

MERKSPLAS

Rijksweldadigheidskoloniën

(Werkt voor staatsdiensten en uitzonderlijk voor privaat gebruik)

TURNHOUT

N. V. Congoster (sedert 1925)
1 oven

De Congoster (gesticht door Jansen,
aannemer te Baarle-Hertog in
1906)

Cimenteries et Briqueteries Réunies
1 oven
(werkt niet meer sinds 1933)

Leon Diereckx (La Bonne Espérance)

OUD-TURNHOUT

Briqueteries du Nord
2ovens

J. Eelen & Alex Van Liempt

RAVELS

Briqueteries du Nord
2ovens

La Providence (Ch. Van Bael en
Wanty)
Van den Bosch & Co (De Beenhou-
wers)

Cimenteries & Briqueteries Réunies
(CBR)

Fabrique de Ciment & Briqueterie
de Ravel

GERAADPLEEGDE BRONNEN.

ARCHIVALIA :

Staatsarchief Antwerpen (Verzameling Beerse).

Archief Provincie Antwerpen.

Archief Turnhout.

Verslagen Gemeenteraad Beerse.

De Schepper (L.) — Opkomst en bloei van de Steenbakkerijen in de Rupelstreek (handschrift).

Michiels (Augusta) — Een nijverheidsdorp in de Kempen : Beerse (handschrift).

LITERATUUR :

JANSEN (J. E.). — *Turnhout in het Verleden en het Heden*. — Joseph Splichal. Turnhout, 1905.

JANSEN (J. E.). — *Turnhout en de Kempen in het Raam der Vaderlandsche en Kerkelijke Geschiedenis* — Brepols, Turnhout, 1946.

GOFFIN (Dr. L.) — *Topographie médicale de la Campine*.

VAN DEN EYNDE (H.) — *Historische Aanteekeningen rakende de Heerlijkheid Beerse, de Kerk en de Kapel van den H. Cornelius* — J. Splichal, Turnhout.

SCHUERWEGEN (A.) — *Notitie-Boek van plantagiën Ea*, door Ordre van de Eerw. Heeren Alexander Adriaenssens en Bartholomeus Van Ryssingen, Provisours der Abdij van St-Bernaerts gemaakt onder de Heerlykheid van Zoersel, en daer ontrent, ten tijde van Gilles Van Dyck, in 10ber 1724 aengesteld als toezienner over de Voorz. Abdyes goederen, aldaar begonst. Anno ... 1725. — In *Oudheid en Kunst*, 1938. blz. 3 et seq.

ADRIAENSEN EDW. & SEGERS GUST. — *Het Stadhuis van Hoogstraten*. — In *Taxandria* I 1903.

HENRIQUET (Maurice). — *La Campine Industrielle* — Rue de Berlaimont, 4, Bruxelles.

COOPMAN (Th.). — *Vak- en Kunstwoorden : Steenbakkerij* (Uitg. Kon. Vl. Acad.). Siffer, Gent, 1894.

OLYSLAGER (P. M.). — *De localiseering der Belgische nijverheid*. Antwerpen, 1947.

Het steenbakkersbedrijf vroeger en nu. Reeks artikelen in het « Handelsblad », nrs van 31 Dec. 1946, 1, 11-12, 21 Jan. 1947, 13 Febr. 1947.

Wij houden er aan hier onzen bijzonderen dank te betuigen aan den heer L. De Schepper die ons toegelaten heeft gebruik te maken van zijne steekkaarten alsmede aan verschillende heeren steenbakkers en gemeentesecretarissen die ons bereidwillig de gevraagde inlichtingen hebben verstrekt.

INLEIDING TOT DE PRACTIJK VAN DE FAMILIEKUNDE.

door

A. CLAES

In steeds ruimer wordende kringen treedt thans een snel wassende belangstelling aan den dag voor familiekunde, familiegeschiedenis, stamboomonderzoek, en wat ermee verband houdt, zooals huismerken, sibbeteekens, de studie van familienamen, voornamen, bijnamen, enz.

Deze belangstelling wordt gevoed door verscheidene samen-spoelende geestesstroomingen, welke zich in den loop van het laatste kwart-eeuw hebben geopenbaard en de laatste jaren voortdurend aan kracht hebben gewonnen. Daar is voorcerst de heemkundige beweging, die zich al spoedig ging interesseren aan den centralen factor van het heem, namelijk den mensch en de natuurlijke primitief-geconstitueerde groep : het gezin, de familie, het geslacht, den stam. De heemkundige beweging, welke bij ons in Vlaanderen van meet af aan vooral geschiedkundig-folkloristisch georiënteerd was, heeft een zeer levendige interesse gewekt voor de geslachten die vóór ons geleefd hebben, voor hun zeden, gebruiken en tradities, voor hun godsdienstige, economische en politieke instellingen, voor hun kunst, architectuur, taal en letterkunde. Een van de belangrijkste vakgebieden der heemkundige wetenschap, nl. de toponymie, was door den aard zelf van het door haar ingezameld en bestudeerd materiaal, ook spoedig den blik gaan wenden naar de persoonsnaamkunde, en wekte aldus, alhoewel onrechtstreeks, belangstelling voor de geslachten welke die namen droegen. Ook de letterkunde, vooral de Noorsche, met haar romans die de geschiedenis van een heel geslacht bestrijken, zooals *Gulbrandsen's « Geschiedenis van het Geslacht Björn-dal »* en *Sigrid Undset's « Kristin Lavransdchter »*, wekten nieuwsgierigheid en dus belangstelling voor het eigen geslacht waarin de mensch met al de vezels van lichaam en ziel verworteld zit.

Naast deze intellectueele determinanten, stelden meer sociaal-zedelijk gerichte bestrevingen nieuwe gezichtspunten open, van

waarnit men het groote belang van de familiekunde ging ontdekken. Onder den druk van demographische, economische en vooral zedelijke noodtoestanden, moest men immers de fundamenteele waarde, voor samenleving, Kerk en Staat, van het gezin en van een krachtig, in hechte en sterke traditie gevestigd familieleven opnieuw gaan inzien. De springvloed van technischen vooruitgang, die een golf van materialisme, egoïsme en alle-banden-lossend individualisme met zich bracht, het nietsontziend economisch liberalisme dat het gezinsleven van den arbeidersstand heeft miskend, de op angstwekkende wijze inkankerende ontkerstening van de geheele samenleving, dat alles heeft het Vlaamsche familiegevoel, dat eens zóó hecht en zóó diep ingeworteld was, op beschamende wijze afgetakeld en afgestompt. De familiegeest, het familiaal solidariteitsgevoel, de stamverbondenheid, zijn onder de sloopende inwerking van dat geheele complex ontaardingsfactoren grootendeels teloor gegaan of althans aanzienlijk verzwakt. Vooral in grootsteden en industriegebieden is dit duidelijk merkbaar. De geboorteperking, de vrees voor het kind, fataal gevolg en tragisch bewijs van de innerlijke verwording van de samenleving, heeft in sommige gewesten van ons land thans reeds toestanden geschapen die doen nadenken. Daar zijn reeds een paar geslachten menschen aanwezig die uitcraard geen flauw begrip meer kunnen hebben van familiale solidariteit, en voor wie dan ook denkbeelden als « gemeenschapszin », « samenhoorigheid », « algemeen welzijn », e.d., nog slechts holle leuzen en kleurige zeepbellen zijn. Denken we maar een oogenblik aan die duizenden kinderen die éénige kinderen zijn en wier vader en moeder ook éénige kinderen waren : kinderen dus zonder ooms of tantes, zonder neefjes en nichtjes, zonder achterneefjes of achternichtjes. Die kinderen moeten bijna fataal menschen worden die tragisch alleen staan op de wereld. En het meest tragische van hun geval is dan nog wel, dat ze zich van die tragiek veelal nooit bewust zullen worden. Zonder een rechtstreeksch, functionneel experiment van natuurlijke verbinding met de familie, kan immers geen echt familiaal solidariteitsgevoel, geen familietrots, geen stambewustzijn en stamfierheid ontstaan of aangekweekt worden.

Uit het besef van het gevaar dat het gezin en den familiegeest bedreigt, zijn tal van initiatieven ontstaan die zich ten doel stellen meer waardeering te wekken voor het gezin en het gezinsleven nieuwe kracht bij te zetten. Zoo onder meer : de Bond der kroostrijke Gezinnen, raadplegings- en hulpdiensten voor jonge moeders, Kinderheilafdeelingen, Congressen voor Gezinsopvoeding, Familiale Leerscholen, Zedenadel. Dat is

echter nog niet genoeg. Er moet beslist opnieuw een familialen traditiegeest opgewekt worden. We moeten ons voorgeslacht weder ontdekken, er kennis mee maken, het leeren te waardeeren en hoog te schatten. We moeten opnieuw aanvoelen dat we een schakel zijn in een ketting, dat we met den fakkel van het leven, dien we uit de handen van het voorgeslacht ontvingen en in de handen van het nageslacht moeten overdragen, ook de idealen en zedelijke waarden die de geslachten vóór ons bezielde en begeesterd hebben, onvervalscht en onverminderd aan onze kinderen moeten overreiken. Hier is de familiekunde geroepen om een belangrijke rol te vervullen.

Van uit dit gezichtspunt bezien, krijgen het opmaken van stamboomen, het verzamelen van bidprentjes, rouwbrieven en familieportretten, het aanleggen van een familieboek of het opstellen van een familiegeschiedenis, een wezenlijk zedelijk, sociaal en cultureel belang. En zijn dus heel wat meer dan een dór dilletantisme. Het beoefenen van de familiekunde moet daarom niet enkel degenen onder ons interesseeren die kinderen hebben, en dus daarbij het onmiddellijk voordeel zien hun kroost een hechten, sterken familiegeest bij te brengen. Geestelijken, kloosterzusters, ongeschuwd, zijn dikwijls de eenige intellectueelen in de familie, die het belang van de zaak inzien en over voldoende tijd en kennis beschikken om, ten behoeve van gehuwde zusters en broers, de noodige opzoekingen te doen, een stamboom op te stellen, een familiegeschiedenis te schetsen of een familieboek aan te leggen.

* * *

Familiekunde is geen nieuwe wetenschap. Ze is integendeel zeer oud, althans in haar bizonderste techniek : *de genealogie*. Ze ondergaat echter tegenwoordig een verjongingskuur door het feit dat ze in goeden zin gedemocratiseerd en buiten den engen kring gebracht wordt van haar voorheen éénige beoefenaars : genealogen en historici, in dienst wordt gesteld van hoogere sociale bestrevingen en niet meer, zooals vroeger, vooral een middel is om de ijdelheid van enkele adellijke en voorname, of would-be-voornamen familiën te streelen.

Met geen andere wetenschap is zóó geknoeid geworden als met de genealogie. Er zijn zeker veel ernstige, gewetensvolle genealogen geweest, vooral onder degenen die de genealogie met een zuiver wetenschappelijk-geschiedkundig doel beoefend hebben. Hun werk blijft een waardevol bezit en de jonge familiekunde zal er een stevigen steun en een rijke hulphbron in vinden. De genealogie is echter soms op beschamende wijze misbruikt geworden en in discredit gebracht door menschen zonder het minste besef van wetenschappelijke probiteit. Deze

klip zal de jonge familiekunde zorgvuldig moeten vermijden. Wie zich tot de familiekunde begeeft, moet bereid zijn zich te onderwerpen aan een streng-wetenschappelijke tucht en een volkomen, zelfs angstvallige eerlijkheid in acht te nemen, die in alle oprechtheid de zuivere waarheid zoekt en zich onvoorwaardelijk bij de waarheid neerlegt. De waarheid moet ons boven alles lief zijn, ze weze vleidend of niet. Trouwens, het past ons, twintigsteuwers, heel het stofferig stel verouderde sociale vooroordeelen kordaat over hoord te gooien en eens voor goed in te zien en aan te nemen dat het minstens zoo cervol is af te stammen van een hardwroetend Kempisch boerke, als van een middeleeuwschen ridder die, bijaldien hij ooit bestaan heeft, ten slotte toch ook maar een boer zal geweest zijn. De eeuwen gaan met de geslachten een grilligen gang, langs stijgende en dalende wegen, en niemand beter dan de familiekundige begrijpt de diepere waarheid die besloten ligt in de oude spreuk :

« Cent ans de bannière,
« Cent ans de civière. »

We zullen overigens in ons voorgeslacht zóó veel edele menschen ontdekken, zóó veel ziele- en geestesadel, zóó veel eenvoudig schoons en zóó veel innig goeds, dat de voorbeelden van die ons zijn voorgegaan ook voor ons zelf en voor ons nageslacht een licht op den levensweg en een steun in den levensstrijd kunnen zijn. We zijn het aan ons voorgeslacht verschuldigd, en ook aan ons nageslacht, die waarden weer in het licht te stellen die den onuitputtelijken rijkdom uitmaken van onzen Vlaamschen volksaad.

« Wij, Vlamingen, hebben een heerlijk verleden, op zijn minst zoo rijk als dat van eender welk volk. Wij behooren tot een schoon volk. Die abstracte waarheid nader tot ons te brengen, door concreet te onderzoeken hoe wij, in dit volk, met ziel en lichaam vergroeid zitten, hoe wij, door onze ouders, onze grootouders, door de duizenden Vlamingen waar wij rechtstreeks van afstammen, de erfgenamen van dit rijk verleden geworden zijn, de huidige dragers van die cultuur, die we verder (verrijkt en onverminderd!) moeten overzetten aan de komende geslachten, is een taak die de moeite waard moet schijnen, omdat elk die wil doorgaan voor een gecultiveerd man, er zich voor inspanne. » ¹⁾.

De taak die elk van ons, voor zijn eigen familie, zou moeten ten uitvoer brengen, is het opmaken van zijn stamboom of

1) Dr J. Lindeman — Hoe maak ik mijn stamboom op? — Uitg. Van Mierlo, Turnhout. 1941 — Blz. 15.

voorouderstaat en het aanleggen en zorgvuldig bijhouden van een familiechroniek. Daarbij zal iemand, die door beroepsbezigheden in beslag is genomen, zich moeten beperken. Aanvankelijk althans. Wanneer hij later over meer tijd beschikt en de liefhebberij hem is meegevallen — wat zich in den regel voor doet — dan zal hij gaandeweg zelf zijn opzet wel verruimen.

Wil men waarlijk interessant werk verrichten en er genoeg aan beleven, dan mag men zich niet tevreden stellen met een schematischen stamboom, een soort dor geraamte van namen en data. Men moet trachten al die menschen te doen herleven, door het opzoeken en optekenen van kleurige details, treffende gebeurtenissen, tragische voorvallen, roemvolle onderscheidingen en aandoenlijke familieoverleveringen. Dat werk moet men langzaam doen, grondig en secuur. Dan groeit daaruit als van zelf een breed-opgevatte familiegeschiedenis. Doch naast deze terugblikkende geschiedenis, zou elk van ons een actueele familiechroniek moeten aanleggen en bijhouden, een « *livre de raison* » waar trouw alle gebeurtenissen van eenig belang genoteerd worden, en liefst rijk geïllustreerd met gedateerde foto's en documenten, zooals bidprentjes, rouwbrieven, aankondigingen van geboorte, verloving en huwelijk, Eerste-Communicieprentjes, spijkskaarten, schoolrapporten, dokters- en kliniekrekeningen, enz., alsmede het relaas over het tandjes krijgen, de gewichts- en gestaltetoename, leuke gezegden van kleine kinderen, bezoeken van grootvader of grootmoeder, en zoo meer.

In den avond van het leven, wanneer de kinderen een eigen haard zullen hebben gesticht, en men alleen achterblijft in het stille huis met haar of hem met wie men stap voor stap den langen weg van het leven is gegaan, dan zal men, wellicht met weemoed, dat eenig-mooie boek doorbladen — het schoonste dat men ooit zal kunnen lezen — en in stille berusting den Hemel danken om den zegen die het levenspad heeft bedauwd. Voor ons zelf zal dit familiebezoek een trouwe wachter zijn, die ons bij tijds vermaant steeds zoo te leven dat men zich om geen bladzijde voor het nageslacht hoeft te schamen. En wanneer dan eenmaal voor ons de tijd van gaan zal gekomen zijn, dan zullen onze kinderen met het vele of het weinige dat we hun nalaten, ook dit eenig-mooie boek ontvangen. En dit wordt wellicht hun dierbaarst bezit, omdat ze er het beste van ons zelf zullen in terugvinden : ons hart en onze liefde tot hen, die de hechtste band is die ze samen houdt.

HOE KAN MEN PRACTISCH DIE DUBBELE TAAK : STAMBOOM EN FAMILIEKRONIJK, AANPAKKEN ?

Voor het tweede deel : de familiekronijk, zijn weinig richtlijnen te verstrekken. Wien de idee begeistert, zal naar eigen aard en aanleg, er iets moois en oorspronkelijks weten van te maken.

Wat het eerste deel : stamboom en familiegeschiedenis, betreft, zullen we, voor de klaarheid van het betoog, verscheidene phasen in de werkzaamheden onderscheiden. Dit wil echter niet zeggen dat men eerst tot een volgende phase kan overstappen, wanneer de voorgaande heelemaal is afgewerkt. Veeleer zal het werk van elke phase doorheen de volgende moeten voortgezet worden, naar gelang de omstandigheden, verplaatsingsmogelijkheden, nieuwe ontdekkingen, enz. We willen alleen aantoonen hoe men op ordelijke, doeltreffende en zekere wijze *kan* werken. Ten slotte vormt elke familiekundige vorschier zich zoo, wat zijn eigen methode. Maar de beginneling kan een leidraad best gebruiken.

EERSTE PHASE :

HET VERZAMELEN EN CLASSEEREN VAN HET VOORHANDEN ZIJNDE MATERIAAL.

De eerste phase vangt aan met een speurtocht in laden en koffers. Niet enkel in eigen huis, maar ook bij familieleden. Oude tantes blijken dikwijls uitstekende conservators van familiegedenkenissen te zijn. Men doet er ook goed aan eens even navraag te doen of soms niet iemand in de familie vroeger met het opstellen van een stamboom is bezig geweest. Het gedane werk moet niet opnieuw gedaan worden, alhoewel men het altijd zorgvuldig moet controleeren. Want vroeger nam men het niet zoo nauw met de regels van het wetenschappelijk stamboomonderzoek, en een geriskeerde gissing werd soms als een historische zekerheid geacteerd.

WAT ZAL MEN INZAMELEN ?

1° *Doodsbrieven*. Rouwbrieven zijn belangrijke stukken, omdat ze als momentopnamen zijn van de samenstelling van een familie op het oogenblik van het overlijden van den *de cuius*. Ze vermelden tevens de juiste of meest gebruikelijke namen van den overledene, plaats en datum van geboorte en overlijden, de namen van echtgenoot of echtgenoot, aanduidingen nopens beroep, titels, eereteekens, lidmaatschappen van godsdienstige, liefdadige of cultureele vereenigingen, plaats van lijkdienst en begrafenis, enz.

2° *Bidprentjes*. Doodsbeeldjes zijn even interessant. Benevens aanduidingen van namen en data en de gebruikelijke vermeldingen, zooals men die ook op de rouwbriefven vindt, bevat de kleine tekst dikwijls toespelingen die hun belang kunnen hebben omdat ze een richting aanwijzen in dewelke men verder kan zoeken, zoo bij voorbeeld : « En gij, mijn zoon, priester.... », of « Mijn geliefde kinderen en kleinkinderen.... » enz. (2)

3° *Oude trouwboekjes en extracten* van geboorte-, huwelijks- en overlijdensakten.

4° *Familieportretten*. Ongelukkiglijk zijn de meeste van die portretten niet gedateerd. Van vele zal men zelfs niet meer met zekerheid kunnen zeggen of het « Nonkel Gust » of « Nonkel Peer » is die erop staat. Doch met de hulp van bejaarde familieleden, zal men er wellicht in slagen de meeste toch te identificeren. In alle geval nemen we de goede gewoonte aan steeds onmiddellijk elke foto te dateeren en er den naam op te schrijven.

5° Verder *alle familiepapieren* : notarieele acten, zaakpapieren, doktersrekeningen, inkwartierings- en opcischingsbons, liefde-, zaken-, en soldatenbrieven, enz.

Kortom, men moet alles nasnuffelen en vooral alles zorgvuldig classceeren. Met de uit al deze hescheiden bijeengegaarde gegevens, kan men reeds een summieren stamboom schetsen, die gewoonlijk twee of drie, in gunstige omstandigheden soms vier of vijf geslachten in rechte lijn ver reikt. Het verdient aanbeveling zich ondertusschen, door gepaste lectuur, stilaan met de werkwijzen van de genealogie vertrouwd te maken. Dit is een

2) Door de goede zorgen van den Z. E. H. Kan. J. E. Jansen O. Proem., Stadsarchivaris, werd in de Stadsboekerij op het Steentje, een verzameling rouwbriefven en bidprentjes aangelegd, welke buitengewoon interessant is voor de familiekundige zamers van Turnhout en de Kempen. Het is te hopen dat velen het belang daarvan mogen inzien en er het hunne toe bijdragen om die verzameling te volledigen.

De belangrijkste verzameling van dien aard in ons land en missehien in de wereld, berust in de Stadshibliotheek te Kortrijk. Ze bevat niet minder dan 1.000.000 bidprentjes en 200.000 rouwbriefven, en komt voort uit de nalatenschap van den Z. E. H. Leopold Slosse, Pastoor te Rumbeke, den bekenden West-Vlaamschen heemkundige en genealoog (1842-1920).

uitstekende voorbereiding op het werk van de volgende phase. (3).

TWEEDE PHASE :

DE OPZOEKINGEN EN HUN NOTEERING.

Vertrekkend van de summiere stamboomschets waarvan hierboven spraak, gaat men nu verder zoeken. We veronderstellen dat die schets, verkregen door het uitpluizen van het voorhanden zijnde materiaal, er als volgt uitziet :

°	= geboren
†	= overleden
x	= gehuwd
T	= Turnhout

III	(1) Jans, Jan-Petrus °T ... † T 18-1-1905 x T	(2) Jans. Eugeen °T ... †	(3) ...
	X Maes, Ludovica-Maria ° Tienen ... † T 19-5-1910		
II	(1) Jans, Maria-Josepha °T 7-9-1871 † Gierle 15-6-1920 (kloosterzuster)	(2) Jans. Petrus-Eug. °T 8-4-1875 † T 18-7-1933 x T 6-7-1901 Peers, Catherina M. ° Arendonk 6-5-1883 † T 4-2-1910	(3) Jans. Leo ° T ...
I	(1) Jans, Petrus °T 5-1-1904 (priester)	(2) Jans, Maria °T 6-9-1905 x T 7-5-1925 Koben, Jan ' Balen 7-10-1901	(3) Jans. Jan-Petrus °T 7-12-1908 x T 8-5-1930 Kos, Maria ° Ravels 6-1-1909

3) Er bestaan thans degelijke beknopte handleidingen voor het stamboom-onderzoek. De beste zijn wel :

— Dr J. Lindemans — Hoe maak ik mijn stamboom op? — Turnhout 1941.

— Robert Van den Haute — Comment retrouver ses ancêtres? — Brussel. Le Carrefour.

Verder bevelen we warm aan :

— M.-J. Aseoop — Praktische wenken voor familievorschingen —, in

Voor het jongste geslacht (I) hebben we volledige gegevens : namen, geboorteplaats en -datum, datum van huwelijk, naam van echtgenoot, enz. Daar al deze personen nog leven, kunnen ze ons nog veel nauwkeurige inlichtingen verstrekken die we zullen opteekenen. Bij voorbeeld, voor *Jans, Petrus* (I/1) waar hij gestudeerd heeft, waar en wanneer en door wien hij priester is gewijd, zijn opeenvolgende bedieningen, enz.

Voor het volgende geslacht (II), hebben we volledige gegevens voor II/1 en II/2. Van *Jans, Leo* (II/3) weten we alleen dat hij jonger was dan *Petrus-Eugenius* en dat hij te T. geboren is. Hij is echter uitgeweken naar Amerika, en sinds lang zijn de familiebetrekkingen bij gemis aan regelmatig contact verstorven. We zullen eens schrijven aan Oom Leo om inlichtingen te vragen. Dat zal een uitstekende gelegenheid zijn om het contact te herstellen.

Van de naastvolgende generatie (III) weten we weinig : alleen plaats en datum van overlijden van grootvader *Jan-Petrus* (III/1) en van zijn vrouw *Maes, Ludovica-Maria*, die geboren werd te Tielen. Verder weten we dat *Jan-Petrus* nog zeker één broer had, *Eugenius* (III/2), en misschien meer.

Ziedaar het vertrekpunt. Nu zullen we eerst eens tot bij den Schepene van den Burgerlijken Stand te T. moeten gaan, en hem vragen of we eens, op een namiddag, enkele inlichtingen mogen putten in de registers van den B. S. Met de bekende Turnhoutse dienstvaardigheid wordt dat allicht toegestaan. De familievorscher moet echter wel begrijpen dat dit een *gunst* is, en dat hij dus *tactvol* van die gunst gebruik moet maken, d.w.z. de storing in de diensten van den B.S. tot het striktste minimum herleiden, de ambtenaren aan hun werk laten, en de *meest volkomen bescheidenheid* in acht nemen. In een stad als Turnhout staat de B. S. voor een zware en veelzijdige taak ; dat moet de familievorscher steeds indachtig zijn.

In de bureelen van den B. S. (Steeentje, gelijkvloers), berusten de *registers van geboorten, huwelijken en overlijdens*, tot 1800. Op deze registers bestaan *tienjaarlijksche tabellen* of repertoria, welke verwijzen naar de bladzijden en nummers der akten in de

Mededeelingen van het Verbond voor Heemkunde. Jaarg. II, 1946, Nrs 1, 3, 4 en 6.

Wie zich voor de familiekunde gaat interesseren, heeft er alle belang bij aan te sluiten bij het « Verbond voor Heemkunde », dat zeer vele familievorschers groepeerd. Lidmaatschap : Frs. 40 p. jaar. Zich wenden tot Ingenieur A. Clabots, 28. Demeesterestraat, Zwevegem.

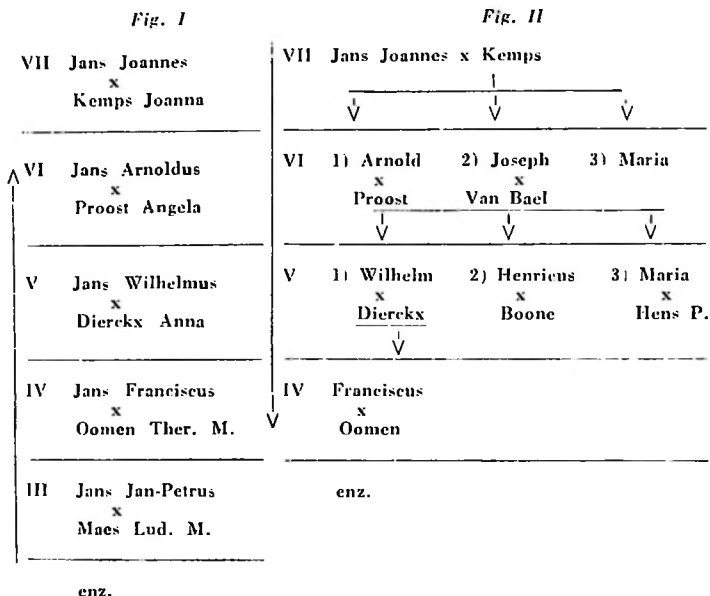
afzonderlijke registers. In den B. S. berusten ook de *Bevolkings-registers*, die bij elke volkstelling vernieuwd worden en de samenstelling der gezinnen geven, straat na straat en wijk na wijk, en waarin al de mutaties opgeteekend worden. Op elke reeks bevolkingsboeken is ook een repertorium.

We beginnen dus met het raadplegen van de tienjaarlijkse lijsten, die onmiddellijk onder de hand op een afzonderlijk schab staan. We zoeken folio en nummer van de *huwelijksakte Jans, Jan-Petrus met Maes, Ludovica-Maria* (III 1). Het is geraadzaam vooreerst van huwelijksakte tot huwelijksakte op te klimmen, in rechte lijn, zoo hoog mogelijk. De huwelijksakten vermelden zeer veel gegevens : juiste namen van de gehuwden, hun geboorteplaats en datum, de namen, beroep en leeftijd van hun ouders, en ook van de getuigen, den graad van verwantschap van deze laatsten, enz. Op afzonderlijke steekkaarten teekenen we al de gegevens uit die huwelijksakten op, nummeren ze met de overeenkomstige teekens van de verzameltabel (stamboom), en duiden telkens juist en nauwkeurig de bron aan waaruit we de inlichtingen putten. Zoo'n steekkaart ziet er als volgt uit :

III/1	Archief B.S. Turnhout. Huwel. reg. 1869, fol. 4 aet 3 — Datum : 17-3-1869.
	<i>Jans, Jan-Petrus</i>, geb. T. 5-4-1847, zoon van <i>Jans, Franciscus</i>, hovenier, 52 j. en <i>Oomen, Theresia Maria</i>, kantwerkster, 48 j. en <i>Maes, Ludovicus, Maria</i>, geh. Tielen 29-5-1853, docht. van <i>Maes, Henricus, Josephus</i>, landbouwer, 58 j. en <i>Verlinden, Maria, Catharina</i>, landbouwst., 54 j. Getuigen : <i>Maes, Josephus</i>, landb., 37 j., broeder v. bruid <i>Oomen Petrus</i>, zond. her., 54 j., oom v. d. bruidegom.

De huwelijksakte *Jans, Jan-Petrus* × *Maes* (III 1) geeft ons voldoende inlichtingen om de huwelijksakte van de ouders van *Jan-Petrus* op te sporen, nl. *Jans, Franciscus* × *Oomen, Theresia, Maria* (IV 1), ten minste indien ze te T. getrouwd zijn. Anders zal de overlijdensakte van *Oomen, Theresia, M.* ons waarschijnlijk wel inlichten nopens haar geboorteplaats, die wellicht de plaats is waar ze getrouwd is. Zoo gaan we steeds verder tot we den oudsten voorvader in rechte lijn gevonden hebben,

dien we *met zekerheid* kunnen vereenzelvigen. De gang is dus als volgt (figuur 1) :

Nu zijn we op een keerpunt gekomen, en beginnen andersom te werken, van hoven naar onder en in de breedte, zooals figuur II het voorstelt. We zoeken al de afstammelingen op van *Jans Joannes x Kemps Joanna* (VII/1), gaan na met wie ze getrouwd waren, waar en wanneer ze geboren en gestorven zijn. Daarna al de afstammelingen van *Jans Arnold x Proost Angela* (VI/1), en zoo verder.

In deze tweede bewerking zullen we niet alleen de huwelijks-registers, doch ook geboorte- en overlijdensregisters, bevolkings-boeken, enz. moeten raadplegen. Elke persoon welke in onzen stamboom treedt, krijgt zijn steekkaart, zorgvuldig genummerd en waarop we de achtereenvolgens geraadpleegde bronnen secuur vermelden. Een duidelijke, ruime verzamelstaat (de eigenlijke stamboom) wordt daarbij voortdurend aangevuld, zoodat we

steeds alles overzichtelijk onder het oog hebben. Schematisch voorgesteld ziet die tabel er als volgt uit :

VII	1 x " " † † x			
VI	1 x 2 x 3 x			
V	1 x 2 x 3 x 4 x			
IV	1 x 2 x 3 x 4 x			
	enz.			

Er zijn nog andere schikkingen mogelijk ; men vindt ze uitgelegd in het vermelde werk van Dr J. Lindemans. De bovenstaande is ons echter in de practijk de voordeeligste gebleken.

Dit werk kan men nu steeds verder uitbreiden. Doch men moet zich kunnen beperken. Uit breeder familiekundig oogpunt beschouwd, is het natuurlijk buitengewoon interessant volledig uitgewerkte stamboomen te bezitten, die alle zijtakken met heel hun ontwikkeling vermelden. Dit is evenwel meer een zaak voor specialisten, welke daarbij geschiedkundige, medico-sociale, of andere wetenschappelijke doeleinden nastreven. Ook wel voor familiekundigen die over zeer veel tijd beschikken. We meenen nochtans dat dergelijke uitbreiding de onmiddellijke cultureele doelstelling van de familiekunde voorbijstreeft, namelijk : door een degelijker en meer verspreide familiekundige kennis, de gehechtheid aan het eigen geslacht en aan zijn tradities te versterken en het stambewustzijn aan te kweken.

In den regel zal men zich beperken bij het volledig uitwerken der rechtstreeksche afstamming, en de zijtakken enkel aangeven. Naarmate meer personen deze taak afwerken, zullen al die stamboomen elkaar aanvullen. En aldus zou, indien men er in slaagt deze gegevens te centraliseeren, een belangrijk familiekundig materiaal worden samengebracht, dat ruimere perspectieven opent voor de wetenschappelijke studie van sociaal-anthropologische vraagstukken.

Wanneer men in den B. S. niet meer hooger kan opklimmen, dan is men aangewezen op het Stadsarchief (Steentje, 2^e verdieping). Daar berusten vooreerst de registers van den B. S. van 1799 tot ongeveer 1600. De moeilijkheid welke zich bij het gebruik van die oude registers voordoet, is deze van de onteijfering der oude schriften, en de afkortingen welke erin voorkomen. Met een weinig inspanning is dit echter wel te overwinnen. Kan men nu ook in die oude registers van den B. S. niet verder, dan blijft nog de rijke bron van het overige stadsarchief over. Bovendien zeer omvangrijke en zorgvuldig geclasseerde bundels familiekundige bescheiden, zooals testamenten, proces-stukken enz., vindt men er Rentmeestersrekeningen, Verkavelingen, Erfenistitels, Staten van Goed, Cijnsboeken, Landboeken, Voogdrekeningen, Notarieele akten, enz., waarin men belangrijke inlichtingen kan putten. Het zou ons te ver leiden op eenigszins volledige wijze aan te toonen hoe en in welke mate elke van die bronnen den familieverscher van dienst kunnen zijn. De practijk zelf zal hem daarin vlugger en doeltreffender voorlichten dan theoretische uiteenzettingen.

Wellicht zal men spoedig genoodzaakt zijn ook elders dan in Turnhout de boeken van den B. S. te gaan raadplegen. Gewoonlijk zijn de gemeentesecretarissen en overige gemeentebedienden — zeker in onze Kempische dorpen — zeer bereidwillig en laten toe de registers even in te zien. Hier passen echter weer dezelfde beschouwingen welke gemaakt werden naar aanleiding van den B. S. te Turnhout. Het is altijd verkeerd *per brief* inlichtingen van familiekundigen aard te vragen aan de gemeentehuizen. Die menschen daar hebben hun werk, en het is tamelijk naief te gaan veronderstellen dat ze zich aan uw stamboom zullen interesseeren. Trouwens, de aanzienlijk verkorte extracten, waaruit veel interessante inlichtingen zooals namen van getuigen e. d. zijn weggelaten, zullen u op gezegeld papier toegezonden worden en de kosten kunnen dus hoog loopen. De familiekundige verscher moet zich aleens een verplaatsing kunnen getroosten en zich overtuigen van de waarheid dat men nooit zoo goed gediend is als door zich zelf.

Men moet zich ook geen illusies maken nopens de mogelijkheid om zeer hoog op te klimmen; niemand is er ooit in geslaagd zijn afstamming tot aan Adam en Eva te vervolgen. Wanneer men tot 1650 geraakt, enkel en alleen steunend op absoluut vaststaande zekerheid, dan mag dit reeds als een flink resultaat gelden. Hoe hooger hoe beter natuurlijk, en men mag het zoeken niet te licht opgeven, maar taai en volhardend de opsporingen voorzetten, desnoods in de archievenverzamelingen van de provincie en van het Rijk. Er zal evenwel altijd een oogenblik

komen waarop men een punt moet zetten, en men moet zich daarbij kunnen neerleggen.

De familienamen welke men in de akten ontmoet moeten steeds nauwkeurig opgeteekend worden, in den vorm waarin ze voorkomen, zelfs indien er blijkbaar door den scribent een fout werd gemaakt. In vroeger tijden was de schrijfwijze der namen zeer onvast en grillig, wegens het feit dat men veelal uitsluitend op gehoor en uitspraak voortging. Ziehier, bij wijze van voorbeeld, de evolutie van den familienaam *Gevers* : *godevaert*, *goovaert*, *goovaerts*, *geevaers*, *geivers*, *gevers*.

DERDE PHASE :

HET DEFINITIEVE OPSTEL VAN DEN STAMBOOM.

Wanneer men de tweede phase als eenigszins afgewerkt kan beschouwen — heelemaal afgewerkt is ze nooit of zeer zelden, want er blijven allicht steeds enkele punten nader te onderzoeken — dan kan men gaan denken aan het definitief opstel van den stamboom. Beginnend met den oudsten stamvader dien men heeft kunnen vinden, volgt men nu den stamboom van boven naar onder.

In plaats van een uitvoerige beschrijving te geven van de redactie van een afgewerkten stamboom, verwijzen we liever naar een voorbeeld, nl. naar den stamboom van de *Familie de Fierlant*, samengesteld door *Z. E. H. Kan. J. E. Jansen*, en gepubliceerd in het voorgaande nummer van dit tijdschrift. Deze studie is op een duidelijke en gemakkelijk leesbare wijze ontwikkeld ; ze is tevens een model van wetenschappelijke nauwkeurigheid en familiekundige methodiek.

Waar men dergelijk werk wijdt aan de eigen familie — zonder bedoeling van publicatie, hetgeen natuurlijk beperkingen oplegt — heeft men er alle belang bij op het stramen van namen en data de kleurige bloemen der familieoverleveringen te weven, en trouw en eenvoudig te vertellen wat men nog weet of heeft kunnen terugvinden. Was er, bij voorbeeld, een pauselijke zoeaaf in de familie, dan trachten we iets te weten te komen over de veldslagen die hij meegemaakt heeft, over de kameraden met dewelke hij vertrokken is of teruggekeerd, over de plaats waar hij gesneuveld en begraven is, enz., en luisteren er de familiegeschiedenis mee op.

Zoo ontstaat dan het eerste deel van ons *familieboek*, dat het verleden van ons geslacht verhaalt. Daarbij sluit, als tweede deel, de actueele *familiekronijk* aan, die rijk geïllustreerd met foto's en documenten, het trouw relaas is van de voornaamste

gebeurtenissen welke als gouden draden van vreugde en zilveren draden van leed, de vlag van ons leven weven. Een vlag die we zuiver en schoon willen, opdat het nageslacht ze in eere moge houden.

ONZE LIEVE VROUW VAN VOSSELAAR

door J. E. JANSEN

Wij vinden in het testament van Hillegondis van Hoeswyck, weduwe van Leonius Van Bacst, gehuisde te Turnhout, een nieuw bewijs der oude vereering in onze stad van het genadebeeld van O. L. Vr. van Vosselaar. Zij vermaakt den 28 October 1508 « uit de XXIII oude groten erfflyck, die sy jaerlyck ende erfflyck heffende is te Vosselcer, onser liever vrouwen van Vosseleer, een pondt was jaerlyck ende erfflyck om een kersse daer aff te makende, ende die te bernenne (branden), voer ons lieve Vrouwe aldaer, erfflyck ».

Testamenta. H. S. XVIe e. Stadsarchief Turnhout, bl. 6p.

DE HEILIGE DIMPHNA EN HARE LEGENDE IN DE SCHILDERKUNST

door

Dr. A. VAN DONINCK (Geel)

WERKEN

Voorwoord.

Indeeling.

I. Stichtende beelden.

A. Bekende Meesters.

B. Onbekende Meesters.

II. Historische voorstellingen.

A. Zonder samenhang. I. Bekende Meesters.

II. Onbekende Meesters.

B. Met samenhang. I. Bekende Meesters.

II. Onbekende Meesters.

Beschouwing.

Bronnen.

Nunc aut nunquam.

VOORWOORD.

Met een zekere voorliefde werd de legende der H. Dimplna door de Kempische kunstminnaars ter hand genomen, ze kwam een right place in al de takken der kunst.

Kan. S. Daems ¹⁾, in zijn voorbericht bij de eerste uitgave van zijn gewijd drama schreef (1872) : « De lieve heilige Dimplna was mij immer een der aanminnigste beelden uit die lange rij van uitverkorenen, ons door de zoo dichterlijke als geloovige dagen der middeleeuwen, ter vereering en ter navolging beide, aangeboden. In hare geurig wasemende tooi van onschuld en eenvoudigheid gehuld, scheen zij mij eer een hemelinge toe, uit de oorden van zaligheid gedaald om onzen Kempischen bodem

met haar vlekkeloos bloed te heiligen, dan eene aardse maagd voortvluchtig uit het groene Erin om het plichtig opzet eens ontaarden vaders te ontwijken.

Trouwens ook anderen moest zij zoo verschenen zijn. »

Inderdaad. Ste Dimphna verschijnt in een engelachtigen vorm in al de vakken der kunst : zoo in de lyrische ontboezemingen der XVIe en XVIIe eeuwse dichtkunst ²⁾, zoo in de latere poëtische verhandelingen van S. Daems ³⁾ ; J. F. Blicck ⁴⁾ ; zoo in de meesterlijke prozawerken van L. Van Craywinckel ⁵⁾, Fr. D'Aure ⁶⁾, P. D. Kuyt ⁷⁾, G. Janssens ⁸⁾, F. Bogaerts ⁹⁾, J. Grietens ¹⁰⁾, M. Joors ¹¹⁾ ; zoo in de prachtige altaarbladen van Jan Wave en J. Herreyns, zoo... in de schilderkunst.

INDEELING.

De eerste klas omvat het stichtende beeld in beperkten zin, welke de heilige als een persoon, zonder eenige handeling daartelt. In de tweede klas vermogen wij de historische voorstellingen te rangschikken, d.i. deze welke een of meer gebeurtenissen uit het leven van de heilige voorstellen. Zelfs deze groep kan men in twee ondergroepen indeelen : 1) de voorstelling van één gebeurtenis uit het leven zonder samenhang (marteldood, begraving, vlucht) ; 2) samenhangende voorstellingen uit gansch het leven. (Vlucht en ontdekking, marteldood en begraving.)

Deze indeeling werd ook aangegeven door Heuckenkamp ¹²⁾, welke grosso modo « die bildlichen Darstellungen » behandelde, doch zeer weinig het terrein der schilderkunst bewandelde.

In het opsommen en beschrijven der schilderstukken, beoogen wij geen volstrekte volledigheid — meerdere opzoekingen aangaande de meesters bleken vruchteloos — doch vergenoegen ons, datgene, wat wij na jaren navorsching verkregen hebben, zoo volledig en naar de werkelijkheid, zoo getrouw mogelijk, mede te deelen.

I. STICHTENDE BEELDEN.

De H. Dimphna vinden wij steeds als stichtend beeld met het zwaard als kenmerk en met den duivel als zinnebeeld ; den duivel dien zij onder haar voeten plet of aan een ketting vastgeklonken houdt. Niet alleen met zwaard en duivel wordt de H. Dimphna gemaald, maar ook met het gebedenboek of den palmtak in de hand. Bovendien de kroon welke zij draagt, evenals haar rijke kleeding, kunnen met haar vorstelijke afkomst overeenstemmen. De kroon, kan als de kroon der martelie, worden opgevat. Het zwaard werd uit haar martirium genomen,

de duivel verwijst op den moreelen strijd, welke zij te strijden had.

De meesters der stichtende beelden zijn ons, overigens ook deze der historische voorstellingen, ten deele bekend en ten deele onbekend.

A. BEKENDE MEESTERS.

Goswien Van der Weyden.

1505. Hout. h : 1.26 x b : 0.80

Verzameling. Baron J. van der Elst.

Het volsta hier enkel Goswien te citeeren, wijl we meer bepaald zijne werken bespreken bij de Ste Dimphnatafereelen. Over het stichtend beeld, lezen wij bij Fr. Waltman van Spilbeeck ¹³⁾ : « Het derde heeft staande beeltenissen van de H. Dimphna en van de H. Lucia. Deze, den hals met een zwaard doorboord, houdt een boek in de rechterhand : gene, met den duivel onder de voeten, heeft een zwaard in de linkerhand. » (keerzijde van het vijfde paneel).

Joost Van Cleve de Jonge (De Sotte van Cleef)

1535. Hout. h : 1.70 x b : 0.76

St. Jacobskerk. Antwerpen.

Een H. Dimphna zien wij op het buitenluik van het altaarstuk van Adriaan Rockox, in een zijkapel der St. Jacobskerk te Antwerpen. « Deze kapel, aldus Wauters ¹⁴⁾ A. J. die oorspronkelijk aan de Heilige Dimphna en Petrus en Paulus gewijd was, werd in 1515 aan Adriaan Rockox, echtgenoot van Catharina van Overhoff afgestaan. Deze lieten er een drieluik voor schilderen, waaraan we, afgaande op den leeftijd van de op de luiken afgebeelde begiftigers, ongeveer den datum van 1535 zullen mogen geven. De buitenkant der luiken vertoont in een enkele compositie, de Heilige Drievuldigheid, omgeven door de Beschermelingen der kapel : St Pieter met de zinnebeeldige sleutels, Paulus met het zwaard, de heilige Dimphna geknield, wijdgedrapeerd in den breeden val van haar blauw gewaad, met haar prachtig geteekenden, zuiver gevormden blooten hals, een heel eigenaardige verleidelijke figuur. »

Hier is een missing begaan. Deze vrouwelijke figuur met den blooten hals is ongetwijfeld de voorstelling van een krankzinnige, beschermd door de H. Dimphna, die achter haar staat. Deze staande figuur, is de H. Dimphna : in de rechterhand heft zij het zwaard op, in de linkerhand houdt zij den duivel aan een keten vastgeklonken. De Hr. Wauters A. J. is van oordeel,

na een grondige studie en vergelijking met zijn andere werken, dat deze aan Joost van Cleve toe te schrijven is.

Wouters Machiels.

1625. Hout. h : 0.60 x b : 0.19

Ste Dimphnakerk. Geel.

De Ste Dimphna-schilderij maakt deel uit van een geheel, hetwelk met zijn lijstwerk in kolonnetjes, den indruk van een klein altaarblad geeft. Het werd opgericht ter nagedachtenis van Kan. Paschasius. Actatis suae 43 A° 1625. Op de keerzijde der luikdeur rechts staat S. Dimphna afgeschilderd : zij houdt den duivel geketend met de rechterhand, waarin een open boek rust ; terwijl zij met de linkerhand op het zwaard steunt. De heilige, de kroon op het hoofd, lijkt een jonge maagd, tamenlijk wel ontwikkeld en de linkerborst ontbloot. Onderaan leest men : S. Dymphna, ora pro nobis.

« Wij schrijven deze schildering toe, schreef Kuyl ¹³⁾, aan Wouter Machiels van Zammel, die nog andere tafereelen voor de kerken van Gheel gemaakt heeft. Hij werd geboren omtrent 1600 op het gehucht Zammel (Gheel). »

Wouter Machiels.

1631. Hout. h : 2 x b : 0.70

Ste Dimphnakerk. Geel.

Het tafereel, op de keerzijde der linker-bovenste luikdeur van het hoogaltaar verbeeldt de H. Dimphna als een gekroonde maagd in 17^e eeuwse kleederdracht. In de linkerhand houdt zij, in een bijzondere voorzichtige houding, den duivel geketend ; de rechterhand steunt op het zwaard. Over dit werk schreef Kuyl ¹⁴⁾ : « De oorspronkelijke schilderijen van de keerzijden der vier luikdeuren waren op gouden grond, maar de Vandalen der XVIe eeuw hadden ze zoodanig beschadigd, dat ze niet meer kennelijk waren. Uit dien hoofde werden op de twee luikdeuren van het onderste gedeelte nieuwe tafereelen afgemaeld door eenen schilder van Zammel, Wouter Machiels. Zijne gewrochten zijn middelmatig en vertoonen de martelie van Dimphna en Gerebernus, met de beeltenissen van Amandus en Martinus. Op den penning, welke deze laatste eenen arme toereikt, staat de naam van den meester en het jaartal 1631. Op de keerzijde der bovenste luiken bemerkt men de beeltenissen van Dimphna en Gerebernus. » Janssens ¹⁷⁾ meende dat Wouter Machiels in 1631 slechts de vroegere schilderijen herstelde.

Anthony. (Antwerpen)

1892. Hout. h : 1.80 x b : 0.70

St Gummaruskerk. Lier.

Van jongeren datum is de Ste Dimphna-schildering op de achterzijde van de rechter retabelluik van het hoogaltaar der St Gummaruskerk te Lier. De Ste Dimphna-figuur prijkt op een voetstuk in een gothieke nis. Met een halfmaanvormige rijke kroon op het hoofd, getooid met een grooten rooden mantel in breede plooien en blauw onderkleed, houdt zij een boek in de rechterhand, wijl de linkerhand rust op een degen, wiens punt in het voorhoofd van den duivel, aan haar voeten, steekt.

De Geetere G. (Brugge).

1902. Frescoschildering : Kroning van Onze Lieve Vrouw door de heiligen. h : 9 m x b : 7 m.

Kerk te St Pietersleeuw.

Te midden een groep Kempische Heiligen, welke de Kroning van O. L. Vrouw bijwonen, ziet men de H. Dimphna, de eenvoudige koningsdochter naast een abdis gezeten. Op de golvende haren draagt zij de martelaarskroon en boven het hermelijnen onderkleed, een eenvoudigen breeden mantel. Het hoofd gebogen, en een glimlach op het gelaat, wijst zij met de linkerhand in het open boek, dat op de knieën der abdis rust. De rechterhand steunt op het gevest van het zwaard.

B. ONBEKENDE MEESTERS.

Handschriftmanuaal.

XVIe eeuw. Perk. h : 0.9 x b : 0.8

Ste Dimphnakerk. Geel.

Het perkamenten handschrift, bevat het kerkelijk officie, missen, gezangen en gebeden oudtijds in Ste Dimphnakerk ter eere der Patronen gebruikt. De Ste Dimphna, Pag. 90, versiert de bladzijde der Antiphona : *Sacro felix germine letetur Hybernica, ejus floret sanguine jubilans Gela.* De H. Dimphna, als heilige gekroond, en in een eenvoudig gewaad gehuld van helle kleuren, houdt in de linkerhand een open boek ; in de rechterhand het kromzwaard half opgeheven en een keten, waaraan een half-levensgrootte duivel, met menschenhoofd en weelderigen haarbos en baard, in half opgerichte houding, gebonden ligt.

Frescoschildering.

XVIe eeuw. h : 2.50 x b : 0.85

Begijnhof : St Truiden

In een gothische omlijsting ziet men een levensgroot beeld van de koningsdochter van Ierland op een der kolommen der kapel. Het is een rijzige gestalte met de kroon op het hoofd en losse haarvlechten, uitgespreid over den kostelijken breedgeplooiden mantel. De rechterhand steunt op het zwaard ; op den linkerarm rust een hoek, aan haar voeten ligt de duivel vastgeketend. Kuyl ¹⁸⁾ noteerde hierover : « De H. Dimphna werd bijzonderlijk vereerd op de begijnhoven onzes lands. Getuigen hiervan de beeldenissen der H. Martelaresse, welke men in vele kerken dezer stichten aentref, vooral te Turnhout en te St Truiden, waermen in de kerk van het voormalig Begijnhof der laetsgemelde stad, onder het getal der nieuwe ontdekte muerschelderingen, het beeld der H. Dimphna ontwaert. »

XVIe eeuw. Hout. h : 2.30 x b : 1.35
St Amanduskerk. Geel.

« Op de lange golvende haren, die het schoone reine hoofd omkransen en de schouders bedekken, draagt de H. Dimphna een gouden kroon. Boven het blauw-groene onderkleed, symbool van standvastigheid en trouw, draagt zij een rooden mantel, symbool van lijden. Met de rechterhand steunt zij op het gevest van een groot zwaard, dat ons aan hare marteldood herinnert. In de linkerhand houdt ze een zware keten, die den afzichtelijken duivel, met bovenlijf van een mensch, en drakenstaart, kronkelend aan haar voeten, vastlegt en onschadelijk maakt. In het landschap staat de kerk, omringd van een kerkhofmuur ¹⁹⁾ ». Op den onderrand leest men : S. Dygna.

Het is bekend dat in vroeger tijden een drieluik het hoogaltaar voltooide, tot den jare 1748 het tegenwoordige door den beeldhouwer Theodoor Verhaegen werd voltrokken. Het middenpaneel vertoonde de Kruisiging van Kristus ; de twee zijvleugels, als dubbele schildering afgewerkt, stelden op de voorzijde voor : de Graflegging en de Verrijzenis van Kristus ; op de achterzijde : St Amandus en Ste Dymphna. Volgens de geschiedenis der kerk, zouden wij mogen besluiten dat het schilderij uit de eerste helft der XVIe eeuw dateert, wijl de kerk plechtig werd ingewijd in 1532. In de chronijken van Geel ²⁰⁾ lezen wij ook : « In 1522 plaetste Meester Willem het harnas in de vensters, het welsel en de muren werden bezet. Men had wederom twee voorloopige autaers gesteld benevens den hoogen autacr, waervoor den heer Geraardus, prochiaen, met den heer Jan Van de Weyer, onderpastoor en den drossaerd eene expresse reis naer Brussel deden en den noodigen oorlof verkregen om misse te celebreren. »

Ten jare 1927 werd de schilderij opgefrischt door den Hr. Van Poeck te Antwerpen.

1573. Hout. h : 1.85 x b : 0.75

St Gummaruskerk. Lier.

Het Ste Dimphnaschilderij maakt deel uit van een drieluik van het St Sebastiaan-altaar. Het luik waarop St Dimphna voorkomt was eertijds het rechterluik, doch nadien met de herstelling links (epistelkant) geplaatst. Op het zwaard dat nevens de heilige ligt, bevindt zich op het gevest

en zou zinspelen op den schenker van het drieluik : W. (Guillaume) Courtois, hoofdman der St Sebastiaangilde, en wiens echtgenoot, Dimphna werd genaamd. De schilderij : de St Sebastiaan-marteldood voorstellende is geteekend op den hand, waarmede de voet van St Sebastiaan aan een rots gekluisterd is :

is 15 73

St Dimphna met het gebedenboek in de rechterhand, en den duivel aan een keten in de linkerhand — het zwaard ligt aan haar rechterzijde met het gevest op den grond — verschijnt alhier als een slinkgebouwde vrouw in tegenstelling met de vijftienjarige maagd der legende. Sommige schrijven dit werk toe aan Bernard van Orley, anderen aan zijn school en nog meer bepaald aan Wenzel Coberger. (C. W. A. (Antwerpen).

XVIe eeuw. Hout. h : 0.64 x b : 0.26

Verzameling : Fr. Claes, Antwerpen.

Te midden van een heerlijk landschap met bergen en boomen, naast het kabbelend water van een rivier, welke het landschap doorsnijdt, troont de H. Dimphna, gezeten op een rotsblok, te midden frisch ontloken bloemen. Op de lange golvende haren, die de schouders bedekken, draagt de koningsdochter een kroon. Boven een kostbaar onderkleed, draagt zij een rijken-wijdgedrapeerden mantel. In allen eenvoud heeft zij de blikken gericht naar het open boek, dat zij in de linkerhand houdt, met de rechterhand verheft zij het zwaard. Op den achtergrond ziet men rechts een kasteel, dat zinspeelt op het Hof van Ierland, links, verborgen in het groen der boomen ontwaart men een kerkje : de kapel van S. Martinus te Geel.

XVIIe eeuw. Hout. h : 0.30 x b : 0.50
Begijnhof. Turnhout.

We deden reeds melding van het feit dat Ste Dimphna certijds vereerd werd in de begijnhoven van ons land — ook te Turnhout. Te midden der zalige mystieke stilte, het heen en weer trappelen der oude vrouwtjes die u nieuwsgierig aankijken, verrukken u de eenvoudige, nette kaartenhuisjes met hun trapgeveltjes der 17^e eeuw, onder de hoede van een beschermheilige, als de H. Barbara, de H. Dimphna... Het houten paneeltje verdwijnt haast in een te groote nis boven het ingangsdeurtje. En weerom is het de jonge maagd, die steunt op het zwaard en den duivel geketend houdt.

Zulke paneeltjes zijn geen meesterstukken, doch vermogen door hun eigenaardige verschijning in 'dit kuierend midden, het decoratief samenspel op te luisteren.

XIXe eeuw. Doek. h : 0.53 x b : 0.34
Verzameling : Dr. Van Doninck. Geel.

De eenvoudig gekroonde koningsdochter, rijkelijk gekleed, houdt in de rechterhand den palmtak der victorie, wijl zij met de linkerhand op een koningsdegen rust. Boven haar hoofd leest men : Gilde ; en onder haar voeten : aan de voorzijde : Zammel ; aan de achterzijde : S. D. (dooreen gevlochten).

Bedoelde schilderij werd ongetwijfeld voor een trosvaan geschilderd, wijl de achterzijde dezelfde Dimphna voorstelt : met in de rechterhand den degen en in de linkerhand den palmtak.

De oude kerk van Zammel werd ten jare 1846 vervangen door een nieuwe, welke in 1847 plechtig werd ingewijd. Met vernieuwden moed heeft men alsdan getracht de vroegere gilde herin te richten. De trosvaan werd geschilderd, maar het beoogde doel werd niet verwezenlijkt. Nog draagt de schildering de sporen van de afbakening voor het te stellen kader.

II. HISTORISCHE VOORSTELLINGEN.

A. ZONDER SAMENHANG. — I. BEKENDE MEESTERS.

Matheus Berchmans.

1627. Onthoofding der H. Dimphna.

Hout. h : 2.10 x b : 0.60

Gasthuis. Geel.

Tot heden was het ons totaal onbekend, wie de meester was der Onthoofding der H. Dimphna, welke certijds deel uitmaakte van het drieluik van het altaar der kapel van het gast-

huis te Geel. Het middenpaneel vertoonde de Hemelvaart van Maria, op de voorzijde de twee zijdeuren, op hout geschilderd, zag men de H. Elisabeth, de voeten van een arme zieke waschend ; en den H. Augustinus, zijn hart aan O. L. Vrouw met het kindje Jezus schenkend ; op de achterzijde, enerzijds de martelric der H. Dimphna ; anderzijds de onthoofding van den H. Gerebernus.

Kuyt ²¹⁾ was van meening dat het altaar van 1608 dateerde. Bij het doorbladeren van een losse bundel archiefstukken in het gasthuis, zijn wij tot de ontdekking gekomen van den naam van den Meester en het jaar dat de tafereelen besteed werden.

Dimphna in wijd golvenden mantel gehuld, zit biddend geknielt voor haren vader, met de handen samengevouwen en de oogen ten hemel gericht. De vader, rijk uitgedost, dreigt met het kromzwaard den ongelukkigen slag toe te dienen. Uit den hemel, in wolken gehuld, snellen twee engelen toe met kroon en palmtak, wyl wij nog op den achtergrond in weelderig groen engelen ontwaren bij een geopenen wit-steenen tombe.

Ten jare 1928, werd de schilderij der onthoofding, alsmede de andere van het vroeger drieluik, door den heer Boven, kunstschilder te Vilvoorde, opgefrist.

Wouter Machiels

1631. Onthoofding der H. Dimphna.

Hout. h : 1,30 x b : 0,70

Ste Dimphnakerk. Geel.

Op de keerzijde der onderste retabelluiken van het hoogaltaar zien wij een onthoofding van de H. Dimphna. Deze is geknielt, in biddende houding, voor haren vader, welke het zwaard zwaait boven haar hoofd. In de houding van den vader ontwaart men noch gramschap noch woede. Achter hem, naast een beplanten berg, ziet men twee hovelingen van den koning, waarvan eene te paard, die benieuwd het drama toekijken.

Godfried Maes

1688. Onthoofding der HH. Dimphna en Gerebernus.

Dock. h : 4,50 x b : 2,24

Ste Dimphnakerk. Geel.

In het onderste vak van het dock ziet men een krijger, welke het lichaam van den priester Gerebernus, met een lans doorsteekt ; een ander soldaat houdt Gerebernus gebonden, bij middel van een koord om den hals. In het middenvak ziet men de jonge maagd Dimphna, geknielt in blank gewaad, met uitge-

streckte armen en den blik verheven naar de engelen, die uit den hemel toestellen met palmitak en kroon.

De koning knelt met zijn linkerhand het golvend haar zijner dochter, en zwaait met zijn rechterhand het kromzwaard boven haar hoofd.

Onderaan is te lezen : Maes G. inv. et fecit. 1688

In 1842 werd de schilderij hersteld en opgefrischt door M. Maillard (1764-1856) kunstschilder te Antwerpen.

Vierpyl C.

1700. Ontgraving der HH. Dimphna en Gerebernus.

Dock. h : 1.40 x b : 1.60

Sie Dimphnakerk. Geel.

Als tafereel, uit het leven der H. Dimphna, is deze eenig. In het algemeen is er veel leven voorgesteld en wordt er ieverig gewerkt om de kisten te ontgraven. Deze schijnen uit een zeer zachten kalksteen te zijn en zonder versiering. Toeschouwers zijn er genoeg : mannen en vrouwen, kinderen en ouderlingen, en onder hen noteert men notabelen en zinneloozen, naar hun kleeding te schatten. In den achtergrond ontwaart men bergachtige hoogten.

Over Vierpyl ²²) is bitter weinig gekend, sommige auteurs vermelden zijn naam, en dat hij talent bezat ; anderen niets. Wellicht vermag de vergelijking van deze schilderij met andere van hem, meer licht te brengen.

Vandermeiren C.

1749. Marteldood der HH. Dimphna en Gerebernus.

Dock. h : 1.15 x b : 0.80 ,

Gasthuis. Geel.

In tegenwoordigheid van een paar flink uitgeruste krijgers zwaait de vader, in hermelijnen mantel gehuld, het zwaard. Hij staat naast de dochter, die in biddende houding, den doodslag, kalm en bedaard afwacht. Boven haar hoofd dalen uit het licht-ruim een viertal engelen met een kroon en palm. Aan haar voeten ligt de priester, Gerebernus, plat ten gronde, wyl een krijger hem met een lans doorsteekt. De schilderij is geteekend : C. Vandermeiren 1749.

Aangaande den schilder is ons niets bekend en alle opzoekingen bleven vruchteloos.

Gebroeders Van Aerschot

1879. Marteldood der H. Dimphna. — Verblijf van S. Dimphna te Zammel.

Hout, h : 1.11 x b : 0.60
Kerk, Zammel (Geel)

Aan de rechterzijde van het altaar (epistelkant) bevindt zich het tafereel der marteldood. Te midden een heuvelachtige streek met dennehoschjes beplant, zien wij den koning, in breedten mantel gehuld en met een woest gebaar, het kromzwaard boven het hoofd zijner dochter Dimphna zwaaien, welke aan zijne voeten in allen eenvoud, is neergeknield. De jonge koningsdochter, met de kroon van het martelaarschap op het hoofd, heeft de handen gevouwen en het hoofd neergebukt. Het tafereel der andere zijde (evangeliekant) herinnert ons aan het verblijf der Iersehe vluchtelingen in de stille eenzaamheid van Taxandrië. Midden een weelderige beide zit Dimphna in gebed, op een houten blok aan den voet van de in opbouw zijnde hut en leunt tegen een der steunpilaren. Zij houdt de handen samengevouwen, met het hoofd gebogen naar het boek, dat op haar knieën ligt opengespreid. Op haar wezen straalt een lach van innigen vrede en geluk. De oude priester Gerebernus werkt aan den opbouw der hut, waarvan reeds eenige fingsgeschaafde paneelen zijn opgetrokken. Boven zijn met het mutsje bedekt; hoofd, zwaait hij den houten hamer om het houten stift, dat hij met de linkerhand op een dwarsen zijpaal regelt, in te slaan. Zijn linkervoet rust op een houten blok, waarop een handzaag ligt. De achtergrond is beplant met dennehoschjes.

Beide tafereelen werden geschilderd door de zonen Modes: en Jan van den schilder Jos Van Aerschoot uit Herentals, welke ten jare 1872 het koor en het hoogaltaar der zelfde kerk schilderde.

II. ONBEKENDE MEESTERS.

1625. Marteldood der HH. Dimphna en Gerebernus.

Hout, h : 2.15 x b : 1.80

Ste Dimphnakerk, Geel.

De schilderij vertoont de jonge koningsdochter, in het wit gekleed met breedgolvenden mantel en in biddende houding geknield. Achter haar staat de vader, en knelt in de linkerhand het golvend haar zijner dochter, met de rechterhand zwaait hij het zwaard : wijl aan zijne linkerzijde eenige uitgedoste krijgers — één te paard — het schouwspel gadeslaan. Op de voorgrond links, voor Ste Dimphna, wordt de H. Gerebernus door een drietal krijgers gemarteld. Het hoofd ligt van de romp gescheiden en het bloed gutst uit de gewonde lichaamsdeelen. De achtergrond is weelderig met allerlei groen beplant, boomen en strui-

ken in wier midden de St Martinus kapel oprijst, waar de priester de H. Mis opdraagt in het bijzijn van Ste Dimphna, den dienaar en diens vrouw. In het verschiep ontwaart men eenige huisjes. In de hoogte zweven een viertal engelen in de wolken, welke twee kronen en twee kisten aanvoeren. Onder het schilderij leest men links : S. Gerebernus ora pro nobis ; aan de voeten van Ste Dimphna : S. Dymgne, ora pro nobis.

Het geheel biedt een levendige voorstelling der marteldood : de grootsche samenstelling bij een kader van heerlijk groen met religieuze stemming, rijk aan koloriet, is bijzonder goed gelukt. Omtrent den meester is ons niets bekend, nochtans staat het vast, dat hij behoorde tot de Antwerpsche school ²³).

XVIe eeuw. Onthoofding der HH. Dimphna en Gerebernus.

Dock. h : 1.30 x b : 0.85

Gerebernus-kepel. Sonsbeeck (Duitschland).

Het schilderij der onthoofding versiert het Gerebernus-altaar in de Gerebernus-kepel te Sonsbeeck (Niederrhein). Het stelt op den voorgrond voor den priester Gerebernus, welke geknield, met koorrok en stoel gekleed, in zijn rechterhand het kruisbeeld aanschouwt, en met de linkerhand het voorstel afwijst van den koning. Deze staat achter hem, in een breeiden mantel gehuld en met een eenvoudige koningskroon op het hoofd. Hij wijst met de linkerhand naar het afgodenbeeld — een jonge vrouw, staande op een pilaar met opengespreide armen en aan wier voeten wierookwalm opstijgen. Aan de rechterzijde van den koning ziet men een woesten krijger, met wreed uiterlijk, welke zijn meester beziet en het bevel van den koning schijnt af te wachten. In zijn rechterhand omknelt hij den degen, ten gronde gericht. Op den achtergrond ziet men de koningsdochter, met golvende haren en gansch in het wit gekleed, met gevouwen handen staande tusschen twee krijgers ; en verder, de hoofden van verschillende soldaten, die het tooneel omringen. Uit den hemel snellen twee engelen toe met een kroon.

Omtrent den meester is niets bekend. Het kader, waarin het schilderij is opgericht, dateert van de Calcarer-school periode. (Omstreeks 1530).

XVIe eeuw. Onthoofding der HH. Dimphna en Gerebernus.

Dock. h : 1.26 x b : 0.96

Gerebernus-Kapel. Sonsbeeck (Duitschland).

Uit omstreeks dezelfde periode dateert deze schilderij. Te midden van een wilde natuur van boomen en struiken, ziet men op den voorgrond den H. Gerebernus staande en gekleed met

het misgewaad, met een zwaard op het hoofd. Hij wendt het hoofd af van het ijselijk drama dat naast hem plaats grijpt. Dimphna is geknield, met de handen samengevouwen en aanschouwt Gerebernus. De heul naast haar, met de rechterhand haar haren grijpend, sleurt Dimphna naar voren, en zwaait met de linkerhand het zwaard om den doodslag toe te brengen. Een bundel stralen daalt uit den Hooge, boven dit tooneel, en in de donkere wolken boven de stralen ontwaart men een engel met uitgespreide armen. De meester is onbekend, het werk is van middelmatige gehalte en zeer beschadigd.

XVIIe eeuw. Het wedervoeren van de relikwiën der H. Dimphna.
Hout. h : 0.58 x b : 0.85
Kapel : Groenen-Heuvel. Geel.

Van minder interesse is deze schildering boven de deur der H. Dimphna kapel op den Groenen-Heuvel. Volgens overlevering, was het op deze plaats dat de burgers van Geel, de bedevaarders van Xanten achterhaalden, toen deze de twee steenen kisten geroofd hebbende, er mede naar hun vaderland wilden optrekken. Om het aandenken van een wonder, dat aldaar geschiedde, te vereeuwigen, bouwde men er een kapel ter eere der H. Dimphna. De schildering op hout vertoont een mager Kempische landstreek met hier en daar een sparreboschje. Het karrespoor is bezoomd met hooge slanke canadaboomen. Een eenvoudige landman geleidt een os, in een armtierige, ouderwetsche kar gespannen, waarop een kist rust, naar het kerkje, dat oprijst in het verschiet.

Onder dit tafereel leest men rijmregelen, welke het wonder verklaren. In onze « Dimphna-legende in de dichtkunst » ²⁴⁾ hebben wij volgens de mogelijke ophelderingen, bedoelde schilderij met rijmregelen aan een periode van heropflakking van de Ste Dimphna-vereering (1660-1665) toegeschreven.

Werd deze schilderij reeds ten jare 1863 door Kuyl P. als een kladschildering betiteld, zoo werd zij nog in een armzaliger toestand herschapen ten jare 1900, wanneer zij werd heropgefrischt ter gelegenheid der 1300ste verjaring van de marteldood.

XVIIe eeuw. Marteldood der H. Dimphna.

Hout. h : 0.40 x b : 0.30

Verkoop Antwerpen. 1934. (Eug. Van Herck en zonen).

Op het voorplan, zien wij de koningsdochter, rijkelijk gekleed, geknield, in biddende houding, voor een hoveling, wiens linkerhand op haar hoofd rust, en het gevest van het zwaard in de rechterhand klaar houdt. Deze schijnt het bevel van den

koning af te wachten, om den doodenden slag toe te brengen. Links ontwaren wij den koning op een prachtigen schimmel gezeten, met twee andere hovelingen te paard. Rechts en in het midden kijken andere hovelingen toe, welke in de buurt als schildwachten werden opgesteld. In den achtergrond zien wij, naast bergen en dalen, bosschen en burehten.

Het geheel is een schoone en goede schildering, prachtig van kleur en voorstelling.

XVIIIe eeuw. Onthoofding der HH. Dimphna en Gerebernus.

Doek. h : 1.79 x b : 2.06

Pinakoteek : München.

Het kunstwerk verbleef vóór den oorlog 1940 in het « Kon-servatorium der Gemäldegalerie der oude Pinakoteek ». In den catalogus hier, noteert men « Vlâmisch um 1700 ».

De Heidensehe vader zwaait het kromzwaard over het hoofd van zijn geknielde dochter, en vat met de linkerhand haar blonde haren. Rechts wordt de biechtvader, de H. Gerebernus, vermoord. Links en dieper staan toeschouwers. In de hoogte zweven engelen met twee kisten. J. Van den Branden schreef het werk aan G. Zeegers toe, wijl L. Van Puyvelde meent, dat het te oordeelen naar den stijl, aan P. J. Verhaghen moet toegeschreven worden. Het geheel is een rijke samenstelling, vol leven, elk personage heeft zijn typische houding en psychologische uiting ; het is een spel van leven en licht met de donkere schaduwen van den achtergrond.

B. MET SAMENHANG. — I. BEKENDE MEESTERS.

Gosvien Van der Weyden.

1505. Hout. h : 1.26 x b : 0.80

Verzameling : Baron J. van der Elst.

Het eerste paneel der Ste Dimphna-tafercelen van Gosw. Van der Weyden vertoont op de keerzijde : Dimphna's oude moeder voor een bidbank geknield, steunend op een gaanstok. De dochter staat aan haar zijde. In den achtergrond is de priester Gerebernus aan een altaar mis lezend ; terzijde rechts van het paneel ziet men de H. Dimphna, welke aalmoezen geeft aan eenen armen man.

Dit tafercel geeft ons twee verschillende fasen uit het leven der Geelsche Martelares, welke eenig zijn in de schilderkunst der legende

Goswien Van der Weyden.

1505. Hout. h : 1.26 x b : 0.80

Verzameling : Baron J. van der Elst.

De studie over deze tafereelen werd door bevoegde kunstgeleerden degelijk uitgebreid. In een handschrift van begin der XVIIe eeuw, stond zwart op wit, over een bezoek aan de abdijkerk te Tongerlo in de XVIe eeuw : « In de kruisbeuk hebben wij een laetste altaer te bezichtigen, opgericht ter eere van de H. Dimphna met een schoon tafereel ende schilderije, sijnde begrijpende het leven ende martirie van St Dignen, 't welck seer constigh ende vast is geschilderd » ²⁰).

« Wat hij tafereel noemt, schreef Fr. Walt. van Spilbeeck. zijn twee boven elkander geplaatste dubbele diptieken : de acht paneelen verbeelden in zoovele tooneelen, het leven en den marteldood der Iersche koningsdochter, die met haar bloed den Kempischen grond besproeide. »

Beschouwen wij ze naar historische volgorde :

1) Op het voorplan staat de priester Gerebernus, de rechterhand uitstrekkend boven het hoofd der geknielde Dimphna, alsof hij de wateren des doopsels over haar liet nederstroomen. In den achtergrond staat rechts het sterfbed van Dimphna's moeder. De Koning, Dimphna en Gerebernus, staan aan de sponde. Links de koning, haar vader, is in beraad met twee zijner hovelingen.

2) De koning vraagt zijne dochter ten huwelijk. Vier soldaten staan ter zijde rechts. In den achtergrond zien wij de zee waarop zeilschepen dobberen.

3) Om het gevaar te ontvluchten gaat de H. Dimphna scheep met Gerebernus, een hofdienaar en diens vrouw. In den achtergrond ziet men de stad Antwerpen met zijn reede en burelten.

4) Twee hovelingen op zoek naar de H. Dimphna, vernemen te Westerloo van de waardin eener herberg, de plaats waar de gevluhte maagd zich schuil houdt. Een hoveling geeft haar geld, wijl de waardin de hierkan vasthoudt. De drie personen staan rond een half gedekte tafel voor de herberg-deur. Op den gevel der herberg leest men : Dits inde ketel. In den achtergrond, bij den ingang van een bosch, wijst de waard den weg aan een ander hoveling.

5) Een hoveling brengt den vorst het nieuws der ontdekking te Antwerpen. Drie andere hovelingen staan achter den vorst. In de verte snellen reeds andere ruiters weg om Dimphna op te sporen.

6) De marteldood van de H. Dimphna en den H. Gerebernus. (Dit tafereel bestaat niet meer.)

7) De twee witte steenen kisten, de lichamen der martelaren bevattend, zijn ontdekt. Zes personen, vier links en twee rechts, knielen in biddende houding bij de ontgraven lijk-kisten. Drie engelen zweven boven deze plaats. In den achtergrond, worden de overblijfselen der HH. Martelaren naar het kerkje van Geel, naast andere huisjes staande, overgedragen.

8) Na den diefstal van het heilig gebeente door de inwoners van Xanten gepleegd, worden de achtergelaten gebeenten processiegewijs naar Geel teruggevoerd. Een jong kalfken trekt het wagentje vooruit, waarop een witte tombe rust, dat, behoudens, een jonge voerman, door vier gewapende lieden is vergezeld. Drie vaandeldragers in koorhemd gaan vooraf. In den achtergrond bewaakt een viertal, de tweede lijk-kist, staande naast een heuvel.

Vier paneelen : het eerste, het vierde, het vijfde en het achtste voor luiken dienend, hebben grijschielderingen op de keerzijde. Twee hiervan, in betrekking met ons onderwerp, werden reeds hooger aangehaald.

Oorspronkelijk kon men op de omlijsting van ieder tafereel in Vlaamsche verzen, den uitleg van het onderwerp lezen ²⁶) :

- 1) Den koning beloofde de koninghinne in haere doot,
Dat hij haers gelijk souw' trouwen cleyn oft groot.
En anders geen, raeden hem de heeren mede :
S. Dinghen haer van Gerebernus doopen dede.
- 2) S. Dinghen gheleeck de moeder figuerlijck,
Daerom begheerde hij te trouwen puerlijck,
Sijne dogter, met fortsen krachtich.
S. Dinghen moest hem beloven waerachtich.
- 3) Dat sij haeren vader soude trouwen,
en stont haer gans niet aen, maer sij wou houwen
Christus, ende vloodt met haer vierder uyt den lande,
Den vader volghde naer met schepen menigherhande.
- 4) Des koninghs boden besochten alle d'landt,
Te Westerlo hij al etende bevandt
Bij den weerdt, die sprack, door u gelts manieren
Daer ghij naer vraeght, die sal ick u bestieren.
- 5) Voor antwerpen ontfingh den koningh tijdinghe
Van sijnder dochter, 't was hem verblijdinghe ;
En reedt naer Zammele, 't peerdt stekende met sporen :
S. Dinghen dit hoorende, sij liepen haest voren.
- 6) Te Geel onthoofde den koningh van Irlant
Als valsch tyran, sijn eygen dochter playsant.
Ende de knechten die staecten Gerebernus doot.

De ghebueren begroevense in twee kisten bloot.

- 7) Naer veel tijds sagh men s'nachts blijscap blijken.
Dit siende, ghinghen de arme ende rijken
Daer graeven, ende vonden twee tomben soo ick mercke
Al wit, die sij droegen in S. Martens kereke.
- 8) Die van Santen op den Rhijn quamen stelen
dese twee reliquien ende wouden helen,
Maer die van Geele hebben se hen weder ghenomen.
Ende sijn met S. Dinghen ter kerekevaert ghekomen.

« Met reden kan men veronderstellen, aldus Waltm. van Spilbeek ²⁷⁾, dat die rijkens met de oorspronkelijke omlijstingen verdwenen, toen de verschillende paneelen van elkander werden gescheiden. Dit gebeurde onder het bestier van prelaat Van der Aelter (1724-1745), zooals hij zelf getuigt. » Het is thans vastgesteld na grondige onderzoekingen dat deze tafereelen aan Goswien Van der Weyden moeten toegeschreven worden welke ze in 1505 afwerkte : 1505 facta tabula in choro S. Dymphnae.

Er waren oorspronkelijk acht panelen, doch dit der marteldood werd, schijnt het, vele jaren vóór den verkoop door de gevoelige monnikken vernietigd, « omdat zij akelig werden van het gruwzaam tooneel ». Kuyl ²⁸⁾ nochtans beweert dat ten tijde der Fransche omwenteling « een tafereel is verloren geraakt ». Volgens Heuckenkamp ²⁹⁾ bevonden zich deze schilderijen ongeveer 1877 in een klooster te Crowle. Naar het schijnt waren zij ten jare 1837 in het bezit van den Heer Lebon, burgemeester van Geel ; doch werden naar de heringerichte abdij teruggebracht. Tot 1912 behoorden zij aan de abdij van Tongerlo, die ze aan den kunsthandel Fred. Muller & Co te Amsterdam verkocht » tot grooten detrimente van ons nationaal kunstbezit.

ONBEKENDE MEESTERS.

XVIe eeuw. Zijvakken : h : 0.45 x b : 0.35

Hout. Middenvakken. h : 0.50 x b : 0.40

Sie Dimphnakerk. Geel.

« Achter het priesterkoor ; op het zeldzaam bouwstuk « ciborium » of troonhemel geheeten, staan zeven tafereelen uit het leven van de H. Dimphna afgebeeld. »

1. Linkervak.

a) Doop van Dimphna door den priester Gerebernus, in het koninklijk paleis in tegenwoordigheid van twee hovelingen, waarvan eene met een speeltuig, de jocolator, en een vrouw.

b) Dood van de koningin. De moeder van Dimphna ligt op

het sterfbed. Dimphna staat aan hare zijde naast een hoveling. De koning met zijn raadsman staan naast de voetsponde.

2. Middenvak.

c) Links : De hovelingen komen onverrichterzake thuis en sporen den koning, welke op zijn troon gezeten is, aan, zijne dochter te huwen.

Rechts : de vader doet aan de reine maagd het schandelijk voorstel. De duivel sluistert hem dit in het oor, wijl twee hovelingen S. Dimphna gadeslaan.

d) Links : Dimphna beraadslaagt met den priester te vluchten in tegenwoordigheid van den jocular en diens vrouw.

Rechts : Te Antwerpen aan wal gekomen, trekken de vluchtelingen dieper het land in.

e) Het verblijf te Zammel. Dimphna luistert naar een geestelijke onderwijzing van den priester, terwijl op den achtergrond, de dienaars, (man en vrouw, welke hen op de vlucht verzelden) een hut opbouwen. Aan de voorzijde van de hut ligt het speeltuig van den dienaar.

3. Rechtervak.

f) De koning te Antwerpen aangeland, zendt van daar uit zijn hovelingen verder het land in om zijne dochter op te sporen. De duivel houdt zich achter den koning verborgen. Dit tooneel heeft plaats in een straat. Men ontmoet vijf hovelingen te paard.

g) Dimphna wordt verraden. De waardin uit de herberg, met het geldstuk nog in de open linkerhand, wijst aan twee hovelingen Dimphna aan, die wij in de verte, bij de hut aan het bidden zien, terwijl Gerehernus, verder op in het woud, zijne getijden bidt.

De voorstellingen van de marteldood, begraving en verheerlijking ontbreken, omdat het ciborium tegen het hoogaltaar aanleunt. Boven op de zijpaneelen 1, 2, 6, 7, zijn geknielde engelen afgeschilderd.

Ten jare 1939 werden deze paneelen opgefrischd door den Heer Bernard Janssens van Lier.

XVIe eeuw. Hout. h : 1.14 x b : 1.60
St Jacobskerk. Antwerpen.

In tegenstelling met sommige taferelen, waarin de duivel, als raadsman van den koning optreedt, zien wij hier een engel als geleider der vluchtelingen en als bijzondere raadgever der H. Dimphna optreden. Gedurende een lange periode bleven

deze tafereelen ons onbekend, en nergens vinden wij er een vermelding van, niettegenstaande zij het talent van een wel geoefenden meester verraden. Wijl wij op het huidig oogenblik, elk tafereel afzonderlijk kunnen aanschouwen, is het niet uit te maken of zij eertijds een geheel hebben gevormd om een altaartafel te versieren.

De historische volgorde is stipt nageleefd :

1) Het doopsel der H. Dimphna. De jonge koningsdochter heeft haar kroon en peerlensnoer afgelegd en toont in de linkerhand een vlammeend hart aan Christus op het kruisbeeld, en geeft met haar rechterhand te kennen dat zij al die weelde vaarwel zegt voor het christen geloof, dat haar geschonken wordt door den priester Gerebernus, die met stoel en koorhemd gekleed, met de rechterhand het water des doopsels over haar hoofd laat vloeien boven de doopvont, wijl hij in de linkerhand een open gebedenboek vasthoudt. De moeder van Dimphna, met de koningskroon op het hoofd, is getuige en heeft het kruisbeeld in de linkerhand. Twee koorknapen, in koorhemd, met een brandende kaars in de hand, wonen dit tooneel bij. Links staat de koning, de vader met tal van hovelingen, wijl twee knapen zijn mantel dragen, vóór het brandoffer aan de godin Amor — een wulpsche vrouw op haren troon gezeten en naast haar leunt een knaapje, welke een pijl afschiet in de hoogte — opgedragen.

2) Het voorstel van den vader. De koning op den troon gezeten met alle pracht en luister, toont een ring aan zijne dochter. Een hofknaap is geknielt aan de voettrappen van den troon en toont op een kussen kroon en staf. Achter den koning staan gewapende en ongewapende hovelingen welke den koning steunen in zijn vraag. Dimphna verwijst ieder aanbod en is beschermd door een engel, welke haar omhoog doet blikken.

3) De vlucht. Een engel leidt S. Dimphna en den priester, beiden met een gaanstok in de hand, naar het S. Martinuskapelleken. Een hunner dienstboden — de vrouw — betaalt een brood aan den waard eener afspanning, waar een uithangbord hangt ; de andere dienstbode — de man — volgt den priester met een groot ingebonden pak, dat hij op het hoofd draagt. Op den achtergrond ziet men een ontstuimige zee. Het schip van den koning ligt aan het strand en zijne soldaten worden ontscheept.

4) De vluchtelingen zijn achterhaald in de kapel van St Martinus, op het oogenblik dat Gerebernus de H. Mis leest aan het altaar, waarboven een schilderij hangt, welke de H. Drie-

vuldigheid voorstelt. Twee krijgers willen Gerebernus doorsteken, en deze wijst Dimphna, in volle ootmoedigheid met de rechterhand, naar het kruis. De koning — twee hofknappen dragen den koningsmantel — biedt de koningskroon aan zijn dochter, welke zij, geknielend aan de voeten van den priester, afwijst met de linkerhand en het hoofd omkeert. Achter den koning, in den ingang van het kerkje, rukken uitgedoste krijgers, met spiesen gewapend, binnen.

5) Marteldood. Rechts ligt Gerebernus ten gronde, terwijl een soldaat hem met een lans doorsteekt. Dimphna is geknielend, in biddende houding vóór haren vader, met het hoofd ten hemel gericht. De koning naast haar dreigt in woede den doodslag toe te brengen. Links kijken eenige in harnas uitgedoste krijgers toe, terwijl onder hen een grijsaard vooruit dringt om den koning te weerhouden. Een tweetal engelen, naast andere engelenhoofdjes, zweven boven de H. Dimphna met een rozenkroon en palmtak.

6) Verheerlijking. Dimphna en Gerebernus rusten in de kisten. Engelenhoofdjes zweven in de hoogte. Een bisschop in groot ornaat verkondigt den lof der martelaren aan een volksmenigte, welke processiegewijs met vaandel en kruis, tot de rustplaats der martelaren gekomen is. Een biddende vrouw vraagt de genezing van het kind, dat zij in de armen houdt; mannen op krukken steunend smeeken om erbarmen. Rechts ziet men de genezing van een krankzinnige — een duiveltje vliegt weg uit haren mond — welke in stuiptrekkingen, vastgehouden wordt door twee personen.

De zes tafereelen der Ste Dimphna-legende zijn levendig voorgesteld en de meester heeft het bewijs geleverd, dat hij, eerst na grondige studie der legende en flinke documentatie, de hand aan het werk heeft gelegd. De strijd van het geloof tegen het heidendom, van de zachtmoedigheid tegen het geweld, heeft hij door kleuren en schaduwen, door kleeding en houding, op meesterlijke wijze weten af te beelden.

BESCHOUWING.

De XVIe en XVIIe eeuwen, zoo vruchtbaar voor den groei en bloei van den eeredienst der H. Dimphna, hebben op het gebied van de kunst, ook het hunne bijgedragen om de Martelkroon met paarden van vereering en erkentelijkheid tevens te versieren. Evenals tal van dichters, den lof van de H. Patronesse der krankzinnigen hebben neergepend, hebben tal van meesters van het doek, het penseel gehanteerd, om de lieve heilige als

stichtelijk beeld of in haar tragisch midden af te schilderen.

Velen weliswaar blijven ons als onbekende — De Meesters van de legende der H. Dimphna — opgeteekend : terwijl andere, en niet het minst onder hen de leden der Antwerpsche schilderschool, hun naam aan de legende hebben gehecht.

Juist hun naam in den schakel der Ste Dimphna-bewonderaars : Goswien Van der Weyden, Joost van Cleve de Jonge, Godfried Maes, en wellicht ooit nog andere na grondige studie en vergelijking door bevoegde kenners, getuigt ten eerste voor de artistieke vruchtbaarheid van de legende.

In de XVIe eeuw opent Goswien den weg, juist omdat hij zoo nauw in het midden leefde waar S. Dimpha vereerd en ook in de kunst (dichtkunst) verheerlijkt werd ; doch de XVIIe eeuw vooral is rijk aan Meesters, wyl tijdens dit tijdvak de S. Dimphna-erediensdienst op grootere schaal werd uitgebreid en talrijke buitenstaanders het genadeoord kwamen bezoeken. Het verkondigen der wonderbare genezingen, waaronder van « eene besetene dochter van Antwerpen — 1619) heeft de geesten voor een plaatselijke heilige wakker geschud en hen in haren dienst gesteld.

De XVIIIe eeuw is gekenmerkt door een algemeen verval. « Het groepje onzer schilders wordt zoo klein, schrijft J. Van den Branden ²⁰⁾, dat wij voor de beoefenaars der verschillende kunstvakken geene afzonderlijke hoofdstukken meer kunnen openen.

De Ste Dimphnalegende in de schilderkunst heeft een bloeiende periode gekend, en heden ten dage mogen wij, na een langdurenden slaap, hoopvol opstaren naar nieuwe meesters in de beeldende kunsten.

Citeeren wij :

Dirk Baksteen schonk ons vier etsen (1925) eener Ste Dimphnareeks :

- 1) De vlucht over zee uit Ierland.
- 2) De hut te Zammel.
- 3) De bespieders van den koning.
- 4) Het terugbrengen in processie van het gebeente naar de kerk te Geel, na den diefstal, door de bedevaarders van Xanten gepleegd.

Frans Slager schilderde en teekende menigmaal het portaal van de monumentale Ste Dimphnakerk (1927).

P. Edm. Van Genechten leverde de houtsnede : S. Dimphna behoedt de krankzinnigen (1928).

P. Esser schonk ons een prachtige teekening van de H. Dimphna (1935).

Gösta af Geyerstam illustreerde het artikel van Sigrid Undset :

Den heilige Dymphna, met een vijftal teekeningen (1931) ³¹⁾.

1) De koning beraadslaagt na de dood der koningin met zijn hovelingen.

2) Het voorstel van den koning aan zijn dochter.

3) De vlucht te land.

4) De vlucht ter zee.

5) De marteldood.

Geel. Jan. 1947.

BRONNEN.

¹⁾ DAEMS, S. *Sinte Dymphna's Marteldood*. 2^e Druk. Baarle-Hertog. 1929. bl. IX.

²⁾ VAN DONINCK, A. DR. *De legende der Marteldood van Ste Dymphna in de dichtkunst, XVIe en XVIIe eeuw*. Versl. en Meded. Kon. VI. Acad. Dec. 1929.

³⁾ DAEMS, S. op. cit.

⁴⁾ BLIECK, J. F. *De heilige Dymphna* : in weekblad : *De Kem-pische Bie*. Turnhout. — 17 Dec. 1842.

⁵⁾ VAN CRAYWINKEL, L. *De Triumpherende Suyverheit*. Tot Mechelen. 1658.

⁶⁾ D'AURE, FR. *Dipne, infante d'Irlande*. Tragédie. 1668.

⁷⁾ KUYL, P. D. *Gheel, Vermaerd door den Eerdienst der H. Dymphna*. Antwerpen. 1863.

⁸⁾ JANSSENS, G. *Geel in beeld en schrift*. Turnhout. J. Spli-chal. 1900.

⁹⁾ BOGAERTS, F. *Dymphne d'Irlande*. Anvers. 1840.

¹⁰⁾ GRIETENS, J. *Sinte Dimfna*. Antwerpen. 1925.

¹¹⁾ JOORS, M. *Het Rood Prinsesje*. Tongerlo. 1935.

¹²⁾ HEUCKENKAMP, F. *Die heilige Dymphna*. Halle a. S. 1887. bl. 19-33.

¹³⁾ WALTMAN VAN SPILBEECK, FR. *De voormalige abdijkerk van Tongerlo en hare kunstschaten*. Antwerpen. 1883. bl. 56.

¹⁴⁾ WAUTERS, A. J. *De oude en de jonge Joost van Cleef*. Bijdrage in : *Onze Kunst*. Deel XI. 6^e Jrg. Antwerpen. 1907. bl. 67.

¹⁵⁾ KUYL, P. D. op. cit. bl. 289.

¹⁶⁾ KUYL, P. D. op. cit. bl. 132.

¹⁷⁾ JANSSENS, G. op. cit. bl. 144.

¹⁸⁾ KUYL, P. D. op. cit. bl. 101.

¹⁹⁾ DENCKENS, L. pr. *Geel. De St-Amandskerk*. Brecht. 1928. bl. 21.

²⁰⁾ VERBIST, E. P. DR. *Chronycken van Geel*, in : *Nieuwsblad van Geel*. N° 49. 1854.

- ²¹⁾ KUYL, P. D. op. cit. bl. 330.
²²⁾ SLEDSSENS, E. pr. *De schilderijen in de Ste Dimphnakerk*. Tongerlo 1941. bl. 6-7.
²³⁾ SLEDSSENS, E. pr. op. cit. bl. 6.
²⁴⁾ VAN DONINCK, A. Dr. op. cit. bl. 910-11.
²⁵⁾ WALTMAN VAN SPILBEECK, Fr. op. cit. bl. 50-51.
²⁶⁾ VAN DONINCK, A. Dr. op. cit. bl. 884-885.
²⁷⁾ WALTMAN VAN SPILBEECK, Fr. op. cit. bl. 53.
²⁸⁾ KUYL, P. D. op. cit. bl. 96. nota 2.
²⁹⁾ HEUCKENKAMP, F. op. cit. bl. 27.
³⁰⁾ VAN DEN BRANDEN, J. *Geschiedenis der Antwerpsche Schilderschool*. Antwerpen. 1883. bl. 1166.
³¹⁾ SIGRID UNDSET. *Legenden om Eires Lilje. Den hellige Dympha, jomfru og martyr*. Met illustraties van Gösta af Geyerstam, in : *Kimer Ikklokker*. 10 Jrg. Oslo (1932) bl. 5-10.
-

LAATSTE ONTHOOFDING OP HET SCHAVOT TE TURNHOUT 1857

Frans Claes had een verschrikkelijke moord begaan op de familie Broos te Beerse. Hij werd gesnapt en ter dood veroordeeld. Het gerecht deed een guillotine op de markt te Turnhout optimmeren. Het volk stroomde van alle kanten toe om van het vreeselijk schouwspel getuige te zijn. Z. E. H. Lommen, aalmoezenier van de gevangenis, beklom met den bandiet het schavot ; hij bood hem nog een laatsten keer het kruis te kussen en de heul liet het mes op Claes' hals te recht komen. De straf was voltrokken.

Uittreksel uit het register der akten van overlijden 1857.
Burgerlijke stand der stad Turnhout.

Nr 68. — In den jare achttienhonderd zeven en vijftig, den twaalfden Maert, om tien uren voormiddag, zijn voor Ons, Joannes Franciscus Noten, Schepen gemagtigden openbaren Ambtenaer van den Burgerlijken stand van de Stad Turnhout, gecompareerd, Petrus Josephus Gouweloos, Griffier der rechtbank van eersten aenleg van het arrondissement Turnhout, oud acht en vijftig jaren, en Adrianus Jongenelen, klerk, oud vijftig jaren, beyde geen familie van den overledenen, woonende te Turnhout, dewelke ons verklaerd hebben dat JOANNES FRANCISCUS CLAES, werkman, oud een en dertig jaren, geboren te Beequevoort, woonende te Thienen, zoon van wijlen Joannes Franciscus Claes, en van Angelina Broos, handwerkster, woonende te Beequevoort, echtgenoot van Anna Coletta Van der Loeck, handwerkster, woonende te Thienen, overleden is te Turnhout, heden om negen uren voormiddag, en hebben de comparanten dezen akt met ons geteckend na voorlezing.

(Get.) A. Jongenelen — P. J. Gouweloos — J. F. Noten

DE ZIJLUIKEN VAN HET PASSIEALTAAR DER ST-DYMPHNAKERK TE GEEL

door

W. M. STARING

Korte samenvatting eener lezing gehouden 23 Januari 1947

Het Passiealtaar van de St-Dymphnakerk te Geel wordt gesloten door zes zijluiken t.w. aan beide zijden drie n.l. twee groote luiken beneden en één klein boven. De binnenzijden der benedenluiken geven voorstellingen weer uit de Passie en sluiten zich in voorstelling aan met de uitbeelding van het gebeeldhouwde altaar. De buitenkanten geven voorstellingen van heiligen. Men ziet dus opeenvolgend : 1° binnenlinks Christus op den Olijfsberg en de Gevangennamen en 2° binnenrechts, de Verschijning onder de Discipelen en de nederdaling van den heiligen Geest. De buitenzijden geven in deze volgorde : Ste Katharina en St-Michiël (en niet, zooals Kuyl reeds terecht opmerkte, St-Joris) en rechts St-Adriaan en Ste-Barbara. Deze heiligen zijn gemakkelijk te herkennen aan hunne attributen n.l. het rad van Ste-Katharina, de draak van St-Michiël, verder het aambeeld en de hamer van St-Adriaan en de toren bij Ste-Barbara. De kleine bovenluiken vertoonen ons links-binnen de voorbede van Christus en Maria met buiten St-Antonius met het zwijn-attriboot en rechts, God den Vader, met aan den buitenkant St-Niklaas van Bari, te herkennen aan het vat waarin drie kinderen.

Wij zullen eerst de diverse toeschrijvingen nagaan welke in den loop der tijden aan deze zijluiken gegeven werden.

Wij vinden één der eerste vermeldingen bij Kuyl ¹⁾ die het volgende schrijft : « Dit alles (d.z. de zijluiken) is meesterlijk uitgevoerd en wordt door deskundigen (hij vermeld niet welke die deskundigen zijn) gehouden voor een gewrocht uit de school van Dirk Stuerhout » en voegt er met een voetnoot bij : « D. Stuerhout ook gekend onder den naam van Dirk van Haarlem, schilder te Leuven, stierf omtrent 1479 ». Zijn manier van schilderen heeft veel van die van Memling ». Kuyl heeft blijkbaar niet geweten dat Memling tot een jongere generatie behoorde dan Bouts.

1) Geel-vermaerdt ... blz. 125.

Janssens ²⁾ schrijft ongeveer hetzelfde n.l. « ... de paneelen zijn geschilderd in den trant van Memling en worden toegeschreven aan de school van Dirk Bouts, ook Dirk van Haarlem genoemd, die te Leuven verbleef en omtrent 1479 stierf ».

Ik geef deze beide citaten, voorkomende in beschrijvingen van de gemeente Geel voor hetgeen ze waard zijn. De toeschrijving aan een school van Dirk Bouts wordt evenwel meer aangetroffen en zal ik hierop nog terugkomen.

Een geheel ander geluid hooren wij van Johnny Roosval, een Zweed, professor aan de Universiteit van Stockholm ³⁾ die den meester van de zijluiken van het altaar van Strängnäs, hier ook een Passiealtaar, denzelfden noemt als dien van de zijluiken van Geel. Hij dateert verder het altaar van Strängnäs circa 1480-1490 en vermoedt dat dit van Antwerpen afkomstig is ⁴⁾. Een jaar later komt hij hier echter op terug ⁵⁾. Ditmaal worden de zijluiken van het Geelsche Passiealtaar gegroepeerd bij de school van Colijn de Coter. Roosval schrijft de buitenluiken t.w. de heiligenfiguren toe aan denzelfden meester die de buitenluiken van het altaar van Strängnäs schilderde, zoowel als de Apostelkoppen van de predella van het altaar van Häfverö. Ook herkent hij de hand van dezen Meester in de « Aldoening van het Kruis » van Brussel, een werk toegeschreven aan genoemden Colijn de Coter. Vreemd genoeg dateert hij nu het werk op circa 1495-1508.

Mevr. Jeanne Maquet-Tombu ⁶⁾ verwerpt, en dit naar mijn meening met recht, de stelling van Roosval dat de zijluiken van het Passie-altaar van Geel aan een school van Colijn de Coter moeten worden toegeschreven. Zij steunt zich op het feit dat dit werk dateeren moet van vóór het ons eerst bekende werk van de Coter. Doch in haar kritiek schrijft zij het toe of liever gezegd groepeert zij het bij het werk van den Meester der Barbaralegende. (Deze meester van de Barbaralegende dankt het ontstaan van zijn naam aan een werk uit de collectie van Jhr. A. Preyer, thans in het Rijksmuseum te Amsterdam ; hetwelk door Friedländer als uitgangspunt werd aangenomen voor de groe-

2) Janssens, Geel in beeld en schrift, blz. 153.

3) Roosval — Retables d'origine néerlandaise dans les pays nordiques — Revue helge d'arch. et d'hist. d'Art. — tome III. fasc. II. 1933. blz. 141.

4) Roosval — idem, blz. 141.

5) J. Roosval — Les peintures des retables néerlandais en Suède. — Revue helge d'Arch. et d'Hist., tome IV. fasc. IV. 1934. blz. 319).

6) Maquet-Tombu, Colijn de Coter, peintre Bruxellois, Brussel 1937. blz. 114.

peering van een aantal werken van dezen anoniemen meester, die in Brussel werkzaam was aan het einde der XVe eeuw).

Men ziet hoe deze toeschrijvingen min of meer uiteenloopen. Men kan slechts door een persoonlijk en objectief kritisch onderzoek en deze na afloop toetsend aan de geuite meening, tot een duidelijker resultaat komen.

Borchgrave d'Altena dateert het Passiealtaar van Geel tusschen 1480 en 1500. Hij steunt op het feit dat het altaar van Strängnäs, hetwelk uit denzelfden tijd stamt als het onze, besteld werd door bisschop Conrad Rogge ⁷⁾ die in Strängnäs zijn ambt uitoefende tusschen 1479 en 1501. Niettegenstaande hij duidelijk in ons altaar de hand van den grooten Brusselschen beeld- en altaarbouwer Borman, ofwel zijn atelier, spreekt ook hij van het altaar zelf van een invloed van Bouts en ziet zulks vooral in de langgerekte figuren die hem zeer terecht doen denken aan de paneelen in het Museum te Brussel, waarop voorstellingen voorkomen uit het « Oordeel van Keizer Otto ». In ieder geval is het zeker dat ons altaar in Brussel zijn ontstaan gevonden heeft, en dit brengt tevens mede dat ook de zijluiken hier zijn ontstaan. Wij kunnen in dit stadium van deze studie reeds het volgende vastleggen :

1) Het geheel, dus ook de zijluiken, ontstond tusschen de jaren 1480-1500.

2) De meester der zijluiken moet omstreeks dien tijd werkzaam zijn geweest te Brussel, daar zooals gezegd, het altaar hier ontstaan is.

Onderwerpen wij thans de zijluiken aan een kritisch onderzoek. Bij de voorstelling van de Olijfbergtuin en ook in die van de Gevangennamen valt ons direct het sterk archaisch karakter op, dat hierop voorkomt. Verder de uiterst sobere behandeling van het geheel. Het archaïsme ziet men het duidelijkst in de groote nimbussen om de hoofden der Apostelen en de versierde nimbus van den Christus. Ook de dualiteit in de voorstelling van den Olijfberg n.l. het tweemaal voorkomen van de gebaarde Judas-figuur valt op. Men ziet zoowel links en rechts Judas gevolgd door krijgslieden het hof van Gethsemane binnendringen. De landschappen zijn kaal. Op den voorgrond kleine grasplantjes ; kreupelboschjes op den achtergrond met een enkel boompje. Verder wat rotsblokken. Het glooiend landschap toont ons op den horizon de stad Jeruzalem, waarvan men kerkgebou-

7) Borchgrave d'Altena — Les retables brabançons. Brussel 1912. Zie verder ook van dezen schrijver zijn goed werk « Oeuvres de nos imagiers... » Brussel 1915.

8) Zie hierover ook Roosval. op. cit. 1933. blz. 140.

wen en torenspitsen ontwaart. Opmerkelijk is in de Gevangennamen een klein duiveltje in de toren, hetwelk waarschijnlijk zinspeelt op de Judaskus. Hoewel in deze laatste voorstelling de schilder zijn best gedaan heeft de voorstelling zoo sterk mogelijk te dramatisceeren, is hij hier slechts gedeeltelijk in geslaagd. Opvallend is het feit dat men hier den Judas afgebeeld ziet als een baardelooze man, waar men op het vorig paneel m. n. de Olijfsberg-scène, hem ziet als een baardig wezen. Ook hier het overvloedig aanbrengen van verguldsel en zulks niet alleen in de nimbussen doch ook in de gevesten der zwaarden en in de versiering der harnassen. Op een vlag gedragen door één der krijgsknechten ziet men het monogram A. Dit kan naar mijn meening geen bloot toeval zijn, doch is hoogst waarschijnlijk een meesters- of ateliermerk. Het is duidelijk en zichtbaar aangebracht. De voorstellingen van de « Verschijning onder de discipelen » en de « Nederdaling van den heiligen Geest » vinden plaats in een kerk- en huisintérieur. Ook hier zijn dezelfde factoren op te merken n.l. een groote soberheid tot bijna op het armoedige af. Het archaïsme komt nog sterker uit. De apostelen verdeeld op twee rijen met in het midden de rijzige figuur van den Christus of dat van de Maria-figuur gezeten met een boek in de handen. Door het geopend venster heeft men het uitzicht op een heuvelachtig landschap. De Christus-figuur van de verschijning is anders als dien van de Olijfsberg-scène of de Gevangennamen. De figuur mist hier geheel het eenigszins ruwe en barbaarsche van die der eerste panceelen,

Opvallend zijn op deze binnenluiken de bewerking van de handen met hun lange spitse vingers. Bij enkele figuren zijn deze slecht geteekend zooals b.v. die van den Christus uit de Gevangennamen, de Judas, enkele der krijgslieden, die van de Maria-figuur, enz. Zij zijn, om een typische schildersterm te gebruiken, « plat » geschilderd.

De kleurencombinatie daartegenover, is bijzonder rijk en het afsteken van het blauw, rood en helder geel tegen een zachtgroenen achtergrond geeft een heerlijk effect. Bij de « Verrijzenis » en de « Nederdaling van den Heiligen Geest » vergoedt deze kleurencombinatie veel van het archaïsme en gedrongene in de voorstellingen. De figuren zelf zijn over het algemeen zwaar van teekening en schildering.

De buitenluiken, de schutspatronen in volle grootte van het paneel, geven dezen weer van hunne attributen voorzien, staande tegen een door een muur afgesloten achtergrond. Over dezen muur hangt een tapijt van rood goudbrokaat afgezet met een breeden zwarten rand. Evenals op de binnenluiken is de voorgrond armoedig versierd met grasplanten. De dierattributen zoo-

als de draak van St-Michiel en de leeuw van St-Antonius vertoonen een bijzonder archaïschistische behandeling en steken sterk af tegen de lange elegante figuren.

Na dit overzicht zullen wij voor de goede orde de gevonden eigenschappen der luiken herhalen. Deze zijn :

1. Een sterk archaïsme in de binnenluiken, welke tot uiting komt in de groote nimbussen om de hoofden der Apostelen, dat van den Christus en de Maria ; verder in het verguldsel der zwaardgevesten en de versiering der harnassen.

2. De sobere voorgronden welke slechts versierd zijn met grasplanten.

3. De zware teekening en schildering bij vele figuren in de binnenluiken.

4. De eigenaardige handen met lange dunne vingers ; sommigen slecht geteekend.

5. Het scherp archaïsme der dierfiguren op de buitenluiken, enz.

Aan de hand van enkele dezer eigenaardigheden, doch vooral van de heiligen der buitenluiken, kon ik een ander werk van onzen meester identificeeren. Dit werk of liever gezegd deze werken bevinden zich in het Museum van Schoone Kunsten van Antwerpen en komen daar voor onder de nummers 127-128-129 en 130. Het zijn twee aan weerszijden geschilderde paneelen en hebben deel uitgemaakt van een geschilderd retabel. Zij stellen voor een scène uit het leven van den H. Leonard en wel de bevrijding van gevangenen door dezen Heilige met aan den achterkant de figuur van St.-Joris met een gedooden draak aan zijn voeten, en de « Begrafenis van St-Leonard » (en niet die van St-Hubertus zooals Cornette zegt) met aan den achterkant St-Hubertus met het hert. De voorstelling van den St-Joris en die van de Begrafenis van St-Leonard zijn zwaar beschadigd. De oude museumcatalogus in 1914, opgesteld door Pol de Mont, vermeldt deze werken als zijnde van een « Navolger van Dirk Bouts ». Opnieuw duikt hier de naam van Bouts op.

De voorstellingen van den St-Joris en die van St-Hubertus zijn punt voor punt identiek met die van de heiligenfiguren van het Passiealtaar van Geel. Van een nimbus voorzien staan zij over de volle lengte van het paneel opgesteld tegen een door een muur afgesloten achtergrond. Ook over dezen muur is een tapijt geslagen van rood goudbrokaat en versierd met een breed zwarten rand. De voorgrond is ook hier slechts van grasplanten van dezelfde teekening voorzien. De dierattributen, sterk

9) Cornette — Inleiding tot de oude Meesters van het Kon. Museum te Antwerpen — Antwerpen 1939. blz. 11 en 12.

archaïsch van teekening, steken af tegen de lange heiligenfiguren, die zooals bij ons altaar, droefgeestig voor zich uit zien. Deze overeenkomst is wel zoo frappant dat elke vergissing totaal uitgesloten is.

De voorstelling van de « Bevrijding der gevangenen door St-Leonard » toont ons dezelfde sobere en armoedige behandeling van het geheel. Ook hier ziet men de nimbus om het hoofd van den Heilige. Verder de typieke behandeling van de handen met hunne lange dunne vingers en de soms platte schildering. Opmerkelijk is toch de meer vrije behandeling van het onderwerp en vooral de reusachtige ooren die wij zien bij den Heilige en bij den dienaar van den gebaarden persoon, hier den burggraaf van Limoges voorstellende. Dit laatste feit ziet men nog sterker bij de voorstelling van de « Begrafenis van St-Leonard ». Zij vertoont ons acht monniken, de discipelen van den Heilige, geschaard om de lijkbaar. De groote ooren, hoog aangezet, valt ons als eerste typische karaktertrek op. Doch ook hier is het geheel uiterst sober opgevat. De voorgrond kaal en met de steeds wederkeerende grasplanten versierd, verder een lichtglooiend landschap als achtergrond met wat struikgewas, een boompje en waardoor een riviertje zich een weg haant. Dan weer dezelfde typische handen en vingers. Rechts ziet men een gedeelte van een kloostergebouw.

De eigenschappen in deze Antwerpsche paneelen t.w. de reusachtige ooren en ook andere kenmerken zijn wel zoo bijzonder dat ze bijna kunnen doorgaan voor een handteekening van den meester. Deze kan dan ook niemand anders zijn als den meester van de Katharinalegende.

Wij vinden n.l. hetzelfde terug in twee andere werken van dezen meester, in het paneel waarop de voorstelling voorkomt van het leven van deze Heilige, waaraan de meester zijn naam dankt en hetwelk zich bevindt in de collectie van den Belgischen ambassadeur te Portugal, Baron van der Elst ¹⁰⁾. Verder in een retabel, waarvan het paneel voorstellende de « Spijziging der 10.000 », van den meester is. Dit retabel, hetwelk zich vroeger in de collectie van Lady Leyland in Engeland bevond ging in 1922 over naar de National Gallery in Melbourne, Australië ¹¹⁾. De naam werd den meester geschonken door Max

¹⁰⁾ Van dit werk bevinden zich goede afbeeldingen bij Friedländer — Die altniederländische Malerei. Band IV. pl. XLV en eveneens bij G. de Tervarent — Les Enigmes de l'art du Moyen-Age. Tome II pl. XV en bij wien men tevens een interessante verhandeling vindt over deze heilige.

¹¹⁾ Friedländer — Die altniederländische Malerei IV. Pl. XLVII.

Friedländer ¹²⁾ die het eerste begonnen is diverse anonieme werken uit dit tijdvak te groepeeren. Als uitgangspunt nam hij een typiek werk, zooals in deze het genoemde schilderij met de Katharinalegende.

De overeenkomst van de « Legende van St-Katharina » en de panelen van Antwerpen bepalen zich niet alleen tot de bijzondere behandeling der ooren, wat op zichzelf reeds een onmiskenbare aanduiding is. Wat dit laatste betreft ook Friedländer is zulks reeds opgevallen. Over de Katharinalegende sprekende en eveneens over de « Spijziging der 10.000 » zegt hij : « Als bijzonder kenteeken komen dezelfde fouten steeds voor : het veel te groote oor hoog aangebracht, etc. » ¹³⁾. Ook valt verder de overeenkomst op in de typische handen met de lange dunne vingers. De Katharinafiguur uit het paneel van de legende dezer Heilige komt direct overeen met de St-Katharina en de St-Barbara der buitenluiken van het Passiealtaar. Hetzelfde hooge voorhoofd, kleine mond, smalle armen. Er is hoegenaamd geen twijfel mogelijk, wij bezitten hier een ketting, waarvan de schakels zijn : de zijluiken van het Passiealtaar te Geel, de panelen van Antwerpen en de genoemde werken uit de collectie Vander Elst en te Melbourne. Zijn daardoor de zijluiken volledig op naam te stellen van den Meester der Katharinalegende ?

Om deze vraag volledig te kunnen beantwoorden, onderwierp ik de zijluiken nogmaals aan een grondig onderzoek. Ik was slechts gedeeltelijk in deze bevredigd en de volgende oorzaken waren hiertoe aanleiding. Het stuk archaïsme in de binnenluiken, de sterk sprekende dualiteit in de behandeling van het onderwerp zooals de gebaarde en ongebaarde Judasfiguren : de tegenstellingen tusschen de meer vrije opvatting van de Olijfbergscène en de Gevangename tegen de meer gedrongene in de « Verschijning onder de discipelen » en de « Nederdaling van den Heiligen Geest » ; het typische verschil en de bewerking van de handen bij den een tegenover die van een ander. De Christusfiguur van de Olijfbergscène, zoowel als die van de Gevangename, geven een ruwer aanblik als die van de Verrijzenis. Ook moesten wij nog de in het begin genoemde toeschrijvingen niet geheel en al over het hoofd zien en indien mogelijk verklaren. De opmerking gedaan door Mevrouw Maquet-Tombu ⁶³⁾ kwam mij in deze tot groote hulp. Immers zij had reeds opgemerkt dat vele koppen voorkomende op ons Passiealtaar heel nauw in verband stonden met die, voorkomende in het werk van den meester der Barbaralegende. Ik kon

12) Friedländer, op. cit. IV, blz. 101.

13) Friedländer, op. cit. IV, blz. 103.

enkele werken van dezen meester bestudeeren en kwam tot de ontdekking dat haar theorie op grond van waarheid berustte. De kwestie van dualiteit en ook andere zaken werden mij toen duidelijker, zonder af te wijken van mijne bevindingen. Wie was dezen meester der Barbaralegende? Ook hij, evenals de meester der Katharinalegende, dankt zijn naam aan Friedländer die ook hier als uitgangspunt voor het groepeeren van anonieme werken van denzelfden meester een typiek schilderij, toevallig ook voorstellende het leven van een Heilige nl. St-Barbara, aannam. Dit schilderij, eveneens een altaar, bestaat uit twee paneelen waarvan het een zich thans in de collectie van Jhr. A. Preyer, Amsterdam, bevindt en het andere bij de Broederschap van het H. Bloed te Brugge ¹⁴⁾. Ook de Nederlandsche kunsthistoricus Dr Hoogewerff ¹⁵⁾ heeft zich sterk met deze figuur beziggehouden. Hij komt tot de overtuiging dat deze meester van de Barbaralegende een Noord-Nederlandsch schilder moet zijn geweest, die in Utrecht en Gouda gewerkt moet hebben als miniatuurschilder. Na 1460 moet hij het land verlaten hebben en zich naar het Zuiden begeven hebben. Na een verblijf te Brugge zou hij zich rond 1490 te Brussel gevestigd hebben. Hoewel niet geheel Hoogewerff in deze theorie volgend, denk ik toch wel dat deze tot op zekere hoogte gelijk heeft. Wat de miniaturen betreft, ziet Hoogewerff de hand van dezen meester in enkele dezer in een Nederlandsche Bijbel te Londen en het British Museum ¹⁶⁾. Wat mij in deze bevreemd is dat de genoemde bijbel dateert van 1440. Dit lijkt mij dus voor een toeschrijving minder gelukkig. Er bestaan echter miniaturen in gebedenboeken dateerende van rond 1460-1475, die naar mijn meening meer overeenkomst hebben met de stijl van dezen meester. Doch dit verwijdt ons te ver van ons onderwerp. Het zij hier terloops gezegd dat het miniatuurschilderen ook deel uitmaakte van het beroep van elken « sijn schilder ».

Er bestaat echter een ander werk van dezen meester dat door zijn archaïstisch karakter groote trekken van overeenkomst bezit met dat van de zijluiken van ons Passiealtaar en wel met de binnenluiken. Dit werk is een voorstelling van de H. Ursula en moet zich te Budapest bevinden ¹⁷⁾. De Heilige is hier voorgesteld staande onder een baldakijn en omringd door hare gezellinnen, een prins, een paus en anderen. Friedländer zegt dat

14) Zie voorgaande citaat.

15) Hoogewerff — De Noord-Nederlandsche Schilderkunst. dl. I, blz. 480 ff.

16) Hoogewerff. op. cit. I, blz. 48.

17) Zie Friedländer. op. cit. IV, pl. LII.

het geschilderd is door een « middelmatige schilder, zwaar van hand, naïef en vaak ruw ». Ditzelfde trouwens valt ons ook op in de binnenluiken.

Verder het sterk archaïsme, het vele aanbrengen van verguldsel, de sobere behandeling van voorgrond, dit alles toont het nauwe verband met miniatuurschilderen. Dit valt vooral het sterkst op in de voorstellingen van de « Verschijning onder de discipelen » en de « Nederdaling van den H. Geest ». Het samengedrongene, de opstelling in twee rijen met een middenfiguur, dit alles is alleen terug te vinden in de miniaturen. En het is ook daarom dat ik in dit opzicht de theorie van Hoogewerff bijreed.

Dat men een invloed van Bouts heeft willen zien lijkt mij op het eerste gezicht niet vreemd. Immers bij het aanschouwen van de lange Christus-figuur in de « Verschijning » en die der lange heiligenfiguren op de buitenluiken grijpt men onmiddellijk naar de meest voor de hand liggende veronderstelling. Zoo ook de droefgeestige uitdrukking bij deze figuren en zooals die bij de pancelen te Antwerpen, doen aan dezen schilder denken. Doch vergeten wij niet dat de groote meester van Leuven zijn gezag deed gelden tot ver buiten deze stad en zoowel Brussel en Brugge hebben dit nog langen tijd na zijn dood gevoeld. Bouts echter ontleende deze eigenschappen en vooral het stugge in zijn werk aan het land waaruit hij voortkwam t.w. Noord-Nederland, want wij zien dezelfde eigenschappen ook bij een Albert van Ouwater en een Geertgen tot St-Jan. Toch hadden deze hoegenaamd geen contact met Bouts. Dat ik eerder tot een conclusie kom de hand van een Noord-Nederlander in de binnenluiken als een vermeende invloed van Bouts, steunt op de volgende feiten. De z.g. invloed van Bouts is uiterst oppervlakkig en vele koppen, vooral onder de Apostelen, lijken mij niet Vlaamsch van herkomst doch eerder Noord-Nederlandsch. De theorie van Hoogewerff, die zonder de door ons genoemde werken n.l. het Passiealtaar en de pancelen van Antwerpen te kennen, de overeenkomst van Bouts werk, met dat van den meester van de Barbaralegende reeds toeschreef aan het komen van dezelfde bakermat, vindt hierin zijn bevestiging. Wij vinden trouwens bij een ander werk van dezen meester n.l. een voorstelling van de Armoede van Job een formeele copie van een figuur van Albert van Ouwater ¹⁹⁾. Komen wij dus tot de conclusie dat de zijluiken van het Passiealtaar moeten worden toegeschreven aan den meester der Barbaralegende ? Neen,

18) Friedländer. op. cit. IV. blz. 112.

19) Hoogewerff. op. cit. I. blz. 493 pl. 269.

want wij hebben reeds onomstootelijk bewezen dat wij een vaste ketting bezitten in de serie Zijluiken van het Passicaltaar, de paneelen van Antwerpen, de Katharinalegende en het werk te Melbourne n.l. « De Spijziging der 10.000 ». — De oplossing ligt voor de hand. Wij staan hier voor een samenwerking van den meester der Katherinalegende en den meester van de Barbaralegende en dit verklaart tevens de herhaaldelijk door mij aangeduide dualiteit. De buitenluiken zijn ongetwijfeld het werk van den meester der Katharinalegende, gezien hunne directe verwantschap met de paneelen van Antwerpen doch de binnenluiken moeten hen beiden toegeschreven worden. Waar de stijl van den Katharina-meester lossier en vrijer is als dien van den Barbara-meester lijkt het mij niet al te gewaagd deze op enkele plaatsen aan te duiden.

Voor de goede orde wil ik toch eerst mijn theorie nader bevestigen. Is deze samenwerking der twee meesters een unicum? In het geheel niet. Het Wallraf-Richartz Museum in Keulen bezit een altaar van de hand dezer twee meesters. Dit altaar naar zijn voorstelling ook wel Jobs-altaar geheeten toont ons vier tafereelen n.l. de « Uitreiking der sleutels aan Petrus » en de « Visitatie », beiden van de hand van den Katharina-meester. Verder twee scènes uit het leven van Job : « Jobs overvloed » en « Jobs armoede » van de hand van den Barbara-meester. De schenkersfiguur uit de « Visitatie » is echter door den Barbara-meester ingeschilderd. Deze persoon stelt volgens zijn wapen voor : den Italiaanschen bankier Claudio Villa uit Brugge ²⁰⁾. Zoowel Friedländer als Hoogewerff besluiten hieruit dat Villa het werk onafgemaakt van den Katharinalegende-meester verworven heeft en het heeft laten voleindigen door den Barbara-meester. Hoogewerff ²¹⁾ trekt hieruit verder de conclusie dat hierdoor aangetoond wordt dat de Barbarameester in Brugge moet werkzaam geweest zijn en wel tot ongeveer 1490, vermoedelijke datum van dit werk. Naar mijn meening lijkt dit slechts hoogstens een veronderstelling doch in geen geval een conclusie. De mogelijkheid is natuurlijk niet uitgesloten doch het lijkt mij aannemelijk toe dat dit werk in Brussel zelf besteld werd. Hij was bankier en zal dus wel menigmaal in die stad vertoefd hebben. Trouwens wij weten dat hij reeds in 1475 een altaar in Brussel bestelde en dat dit altaar zich daar nu nog in het museum bevindt.

Opmerkelijk is dat op de voorstelling van de « Visitatie »

20) Friedländer op. cit. IV. pl. LIV en Hoogewerff op. cit. I blz. 489 pl. 264.

21) Op. cit. II blz. 489.

duidelijk in den kerktoeren op den achtergrond een duiveltje te zien is evenals in de « *Gevangennamen* » van ons *Passiealtaar*. Dus wederom een zelfde terugkeerend motief dat mijn stelling komt steunen. Keeren wij echter terug tot het *Passiealtaar*. Nemen wij dan de Christus-figuur in de voorstellingen van de binnenluiken. De ruwere voorstelling van die der *Olijfberg-scène* en de *Gevangennamen* wijken af van die uit de « *Verschijsning* ». De eerste twee moeten van de hand zijn van den *Barbaremeester* en de laatste van die van de *Katharinalegende*. Verder lijken mij de paneelen van de « *Verschijsning* » en den « *H. Geest* » van de hand van den *Barbaremeester* uitgezonderd dan de Christus-figuur. De landschappen in de eerste binnenluiken lijken mij echter toe meer van den *Katharinameester* te zijn. Doch laten wij ons niet door deze spekulatieve vergelijkingen te veel verleiden.

De Heiligen op de buitenluiken voor een muur met tapijt behangen afgesloten achtergrond gaan direct terug op Rogier van der Weyden. Men ziet hiervoor de identieke *ensceneering* bij zijn werken in de *Johnson-collectie* in *Philadelphia*, *Amerika*, voorstellende de « *Johannes en Maria onder het Kruis* » en de « *Christus aan het Kruis* ». Verder de « *Christus aan het Kruis* » in het *Escorial* in *Spanje* ²²⁾. Hier eveneens een, door een met een tapijt behangen muur afgesloten achtergrond. Doch hierbij houdt het teruggaan tot *Vander Weyden* niet op. Ik wijs verder op den gebaarden krijgsman in de « *Gevangennamen* ». Deze figuur is geïnspireerd op den negerkoning uit de « *Geboorte* » van het *Museum van Berlijn* ²³⁾.

De band tusschen de twee meesters blijkt nauwer geweest te zijn als men op het eerste gezicht zou meenen. Ook *Hoogewerff* heeft dit min of meer aangevoeld en vraagt zich dan af of ook de meester der *Katharinalegende* misschien geen *Noord-Nederlander* geweest is, alhoewel hij vreest dat zulks wel nooit bewezen zal worden ²⁴⁾. Ik heb echter meer het vermoeden dat wij hier voor een groot atelier staan en mijn vermoeden wordt sterker wanneer in het retabel van *Geel* in een vlag het merkteeken *A* voorkomt. Dit zou dan ongetwijfeld een merkteeken zijn van een atelier.

Ik vrees verder dat de *mozaïek*, gelegd door *Friedländer* om de namen dezer anonieme meesters, eenige steenen zal verliezen en opnieuw gelegd zal moeten worden. De zaak is echter zeer ingewikkeld en slechts een nauwkeurige bestudeering van elk

22) Voor al deze werken consulteere men de prachtige reproducties bij *Destrée*. *Roger de la Pasture Van der Weyden*. tome II.

23) Zie *Destrée*. op. cit. II. pl. 112.

24) *Hoogewerff*. op. cit. II. blz. 41.

werk dezer beide z.g. legendemeesters kan ons meer licht geven.

Ik hoop in deze een stap gedaan te hebben voor een eventuele herziening van de schilderkunst in Brussel aan het einde van de 15e eeuw en ook ben ik er van overtuigd dat de zijluiken van het Passiealtaar te Geel niet alleen een belangrijke doch ook een leidende rol in deze zal spelen.

Wat de dateering van de zijluiken aangaat, weten wij reeds dat het werk zijn ontstaan moet gevonden hebben tussehen 1480-1500. De hypothesen van Hoogewerff, n.l. dat hij vermoedelijk eerst in Brugge werkzaam moet zijn geweest, in aanmerking nemend en het vaststellen door Friedländer van het middenpaneel van Melbourne op uiterlijk 1495 kan ik als uiterste datum 1490-1491 noemen. Wij blijven alzoo aan den veiligen kant.

Ik kan niet nalaten alvorens dit onderwerp te verlaten hier de opmerking van Hoog Eerw. Heer Kan. Jansen als zou de meester der Passieluiken een Duitscher of het werk van de Deutsche school zijn, te beantwoorden.

In de eerste plaats wil ik mededeelen dat ook ik bij het begin van mijne studie aan die mogelijkheid gedacht had. Immers het eenigszins ruwe en min of meer onvlaamsche in enkele figuren en koppen deden mij direct aan Duitschers denken. Doch bij nadere beschouwingen en studie liep ik op een dood spoor. Immers in het laatste kwartaal der XVe eeuw was de z.g. Deutsche school (als men van school kan spreken) totaal vervallen en zou zich slechts herstellen na een Schongauer, een Dürer, e.a. Het werd een slaafsche en dan nog wel een zeer zwakke navolging van de Vlaamsche kunst in al zijn schittering. Persoonlijkheid ontbrak ten eenen male. Ook hun coloriet was vrij zwak naast dat van ons. Verder is er geen werk uit dien tijd van de z.g. Keulsche school, die daarvoor als eenigste in aanmerking komt, die ook maar de geringste overeenkomst toont met de luiken van het Passiealtaar, afgescheiden natuurlijk van de dogmatische uitbeelding.

Niettegenstaande het ruwe, archaische en het ruige waarop ik gewezen heb, spreekt er uit deze meesters toch een zekere personaliteit, wat den Deutsche schilder uit die periode geheel ontbrak. Ook de kleur is positief niet Duitsch doch wel Vlaamsch of Noord-Nederlandsch.

Natuurlijk sluiten mijne beweringen a priori de theorie van Kan. Jansen niet volledig uit. Dat kan en zou ook niet mogen. Immers wij staan hier tegenover schilders die door een anoniem gedekt zijn en zoolang dit anonieme niet opgeheven wordt kunnen wij de nationaliteit niet bepalen. Alles is dus mogelijk. Als eenige richtlijn blijft een beoordeeling, en dit wel zeer objectief,

van hun werk over. En in dit laatste geval wijst de vinger ten eerste onherroepelijk naar Brussel. Wat de determinatie of mogelijke determinatie van den landaard betreft, wijst deze vinger, en dit wel gesteund op feiten, meer naar het Noorden als naar het Oosten.

De kunstgeschiedenis stelt ons, kunsthistorici, geregeld voor moeilijke en soms ook verwarrende problemen. Zoo vaak moeten wij zien dat zorgvuldige, met jaren opgebouwde stellingen, met één slag vernietigd worden en men geheel opnieuw moet beginnen. Maar het is ook dit dat, alhoewel teleurstellend, het werk zoo aantrekkelijk maakt.

ARENDONK

door

J. GORIS

« De lidteekens van oorsprong en benaming onzer Kempische moederdorpen, aldus Dr. Fl. Prims in z'n Kempische Land-
schaps-geschiedenis 1937, zitten in de dorpswegen, in de omlig-
gende velden. »

Ik maak me die aanwijzing ten nutte om bij de reeds vooruit-
gezette meeningen van navorschers over den oorsprong der bena-
ming van ons dorp, er een nieuwe te onderwerpen aan onze
vindrijke Kempische toponomisten met behulp van het door
hen zelf opgespoord materiaal.

Ik stel dan voorop : Veel eeuwen geleden heeft er te Aren-
donk een domaniaal goed bestaan, wiens bezitter of afstamme-
ling of stamhoofd aanleiding heeft kunnen geven tot de bena-
ming « ARENDONK ».

De ligging van dit goed dient gezocht op de VOORHEIDE, het
jarenlang minst belangrijke en alzoo het minst gekende onzer
gehuchten.

De benaming « Voorheide » heeft in den loop der eeuwen
meerdere schrijfwijzen gekend. Zooals E. H. Coveliers het in zijn
ARENDONK — Oorsprong en gehuchten 1922, aanhaalt, was
het VOORHEIDE — VOORHEI — VERHEYDE — VERHEY.
Stippen we nogthans aan dat het voor den goeden echten Aren-
donkschen volksmond immer « VRIJ » is gebleven, bijvoeglijk
naamwoord, zelfstandig gebruikt, eene plaats aanduidende waar
men niet onderhoorig is, maar ontslaan van de gewone verplich-
tingen, waar men « VRIJ » is.

Het is niet ter wille der uitgestrekte heide die het gehucht
vroeger vooral kenmerkte, dat « Vrij » noodzakelijk een samen-
trekking zijn moet van Verhey of Voorheide, zooals laatst ge-
noemde schrijver het laat doorgaan. Zooals ik het juist zegde
kan « VRIJ » ook den aard van den eigendom aanduiden en
beteekent aldus vrank — eigen — onafhankelijk bezit of « DO-
MANIAAL GOED », in tegenstelling met laat — leen, die op
eene hoorigheid wijzen.

Die « VRIJ » met zijn machtig jachtgebied der Hooge Heide
— met zijn onmetelijke woestenijen, met zijn vischrijke wateren

van Goor — Jokeven en Sprinckende Wampe — met zijn vruchtbare gronden van Polders en Bruelen in onmiddellijke nabijheid, met zijn nog gekende Stormrijt voor vijandelijk afweer, leenden zich ten volle tot een feodaal gedoen.

Van uit de richting van het hedendaagsch dorpscentrum, bracht er u, langs de Wampenberg, de « Heerenstraat » naar toe, straatbenaming die, volgens E. H. Coveliers tot 1821 in oude bescheiden nog voorkomt. Welnu ! Een « Heerenstraat » leert ons Kiliaan, is een helangrijke straat die leidt naar 't goed, naar 't verblijf van den « heer ».

De benaming « Heer » was vroeger voorzeker een titel van ontzag, die doelen moest op een uitzonderlijken gezagsdrager, door den persoon zelf verworven of door een afstammeling van een edele familie, die hier, eeuwen vroeger, heer en meester was en waarvan de « vroenten » waarvan de geschiedenis van ons dorp van af den beginne gewaagt, denkelijk voortkomstig zijn.

Langs de thans nog gekende « Vier Uitersten » en « 't Pleintje », vroeger PLAAN, waar de feestelijkheden plaats grepen, sloot zich de Heerenstraat bij de nu nog zoo geheeten « Coninckstraat ».

« Coninck » nu beteekent « domaniaal » wat tot de rechten van den heer behoort, hetgeen grondheerlijk is — opperheerlijk. Die heer moest daarom geen rex zijn, geen koningskroon dragen (Dr Prims). Vermelde Coninckstraat kan alzoo doorgaan als een verkeersweg waarvan de sporen van eigendomsrecht worden teruggevonden en stelt alzoo een nog meer doorslaande aanwijzing dan de voornoemde Heerenstraat. In aansluiting met de « Coninckstraat » noemt de volksmond nog de « Groesstraat » denkelijk als « Groenstraat » bedoeld en die een betekenis weergeeft van een vroeg historischen weg, die onmiddellijk toegang gaf tot de « Sala » of prinselijke woning. Alle wegen dus die rechtstreeks met die « Vrij » verbonden zijn.

In aansluiting met « heer — coninck » stippen we aan dat in ons Cijnsboek van 1368 meermaals nog de benaming van « prins » voorkomt :

Aerten Prinsen — jan die princen — dieric jan prince sone.

« Prins » duidt weer een bezitsrecht aan van hoogwereldlijk gezag of van personen van het wereldlijk beheer, die, als hoofd, hun naam aan d'een of d'ander plaats hebben gelaten.

Het hoorde dan dat die « heer — die coninck — die prins » poorters had — portenere — vrije mannen, maar niettemin onderdanen van het hoofd in tegenstelling met de massa die op weinig rechten maar veel verplichtingen was aangewezen. Die « portenere » treffen we in voormeld cijnsboek nog aan bij aan-

duidingen van perceelsbenamingen, die allen als bevestiging van het vooropgestelde kunnen doorgaan :

jan die porteneere

gheryt opte portenere

heyle geen op de portenere

jan celes op l lope lants in die portenere.

Bovengeschreven « Coninckstraat » geeft uit op het door den volksmond nog heden genoemd « heufke » benaming van een heerenhuis, van een prinselijke woning. In 1368 vermeldt het cijnsboek reeds :

theys dele van rosele op 't hofke.

Noord-west dit heufke ligt de thans nog gebezigde kadastrale benaming « Onder d'Eycken », plaats waar de Saal-Franken hun periodieke vergaderingen, hun Maalberg hielden. Van die plaats brengt U de nu nog geheeten « Pelgrimsstraat » — de straat van de gewone bezoekers, zijlings naar het heufke.

Niet al te dicht doch ook niet op verre afstand van de Sala is immer een galgenveld te zoeken. Die plaats, dat galgenveld — nu galgenven geheeten — ligt hier dan weer op een paar honderd meter van het heufke.

Al die aangeduide plaatsnamen die wij op het gehucht De VRIJ op een merkelyk kleine uitgestrektheid samen aantreffen, kunnen, meen ik, ingeroepen worden om de stelling hij te treden dat er zeer vermoedelyk een domaniaal goed op dat gehucht heeft bestaan en meer bepaaldelyk op de daar bestaande Roest-donk, een donk zoo oud dat ze in de diepte der tijden verroest zit.

Welk verband nu gezocht met het vooropgestelde en de beteekenis der benaming « ARENDONK » ?

« Niet de eerste lettergreep — arend bij Welvaerts en « are(n) » bij E. H. Coveliers merken we eerst aan, wel de tweede : het woord « donk » met wiens beteekenis we het allen eens zijn : een min of meer uitgestrekte hoogte, liggende bij een rivier of moeras. Nu, aan donken onthrak het voorzeker niet in ons dorp : havitsdunc — berendunc — espendunc — spiegel-dunc — scoefsdunc — boendunc — steendunc — duvelsdunc — spoerdunc — handsdunc — darisdunc — brenendunc — en zoo meer. Al die donken moeten vroegtijdig zijn bewoond en uit het reeds meermaals aangehaalde cijnsboek weten wij dat deze toenmaals reeds zooveel inburgering hadden dat ze met een bepalend woord rijkelyk werden aangewend, als persoonsaanwijzing, hetgeen veronderstellen laat dat bedoelde personen op die bepaalde donken woonden of er reeds vroeger bezit van hadden genomen :

jan colfs op de havicsdunc

jan goutherghe opte berendunc
willem op de steendunc
peter lemmens opte duvelsdunc.

We weten dat de beteekenis van het bepalend woord van donk buiten een plant of dieren naam, een kenmerk van aard, ook een persoonsnaam zijn kan. Zoo vinden we elders Wilmartdunc (1155) Eyckensdunc (Eyken : Hansken).

Waarom nu voor Berendonk een verklaring gezocht in het dier « beer », mannelijk zwijn of wild gedaan dan wanneer Bere de persoonsnaam was ? Hetzelfde voor Darisdonk : Donk van Dar ?

Waarom voor Arcendonk een « arend » opgeroepen zooals Welvaerts het doet, deze vogel niet eens in onze streken thuis hoorend ? Waarom het gezocht in het Frankisch « are(n) » zooals E. H. Coveliers, hetgeen, in zijn beteekenis van snelloopend riviertje hoofdzakelijk gekoppeld staat aan « berg » en zoo de benamingen « Arlberg » en verwanten vormt die wij zoo talrijk in het hooggebergte in Duitschland en Zwitserland aantreffen. Tot zoo iets leende zich toch onze min of meer vlakke bodem en effenheid niet.

We meenen dan, dat met meer zekerheid mag worden voorgesteld dat de eerste lettergreep onzer dorpsbenaming moet ontleend worden aan den persoonsnaam : Aern — Eernt — Arnt — allen schrijfwijzen die den naam Arnout eigen zijn : donk van aern — Arendonk, zooals donk van Wilmart — Wilmartsdonk — Geeraardsbergen — berg van Gerard.

Hetgeen deze veronderstelling kracht bijzet is het feit dat in de hooger aangehaalde cijnsboeken — een der oudste der Kempen — de naam Arnout en diens varianten als een der meest in voege zijnde voorkomt :

Andries Arnt Claes

Arnt Oeden

Aert Ennekens

Arent Claes

Aernt Wils

Arnont Weyken

Arent broothaese.

We treffen er zelfs nog een « Her Arent » aan.

Hier stooten we op hetgeen, bij de namen van af de oudste tijden tot op heden immer zich heeft voorgedaan : het in eere houden der namen van hen die eene bijzondere belangstelling verdienden : vader — grootvader. Namen van vorsten en diens kinderen werden graag door vrije mannen overgenomen en zoo verspreid. Denken we op Wilhelmina in Holland — Willem in Duitschland — Albert ten onzent. Voor onze krijgslustige voor-

ouders, waar de moed enkel de deugd vertegenwoordigde, ging de aanbidding naar de koene strijders. Merkt aan dat de persoonsnaam Aernt in de cijnshoeken onzer omliggende dorpen zeer uitzonderlijk voorkomt.

Het is die aern — die heer — die prins — stamhouder of opvolger van het domaniaal goed, dat we zooeven hebben vastgelegd, die vermoedelijk zijn naam aan een donk heeft gekoppeld, denkkelijk op de « Vrij ». Donk van aern — Arendonk.

De ontleding, die wij voorstaan, haalt het voorzeker op de andere. Wat de overeenstemming aangaat die moet worden gezocht met het Arendonksch wapenschild, kenmerk van adeldom sinds onheuglijke tijden : een arend met uitgestrekte vlerken en daarhoven het heitakje. Het destijds gekozen schild was een sprekend wapen : Prins Aernt op zijn donk, aan den voet der uitgestrekte heide, vereenzelvigd in de arendsmacht. Aernt — Arnout stamt af van het germaansche « Arno » en beteekent « man die de kracht, het geweld bezit van een arend ». Een zinnbeeldige voorstelling eigen aan Franken en Germanen. Een opperbest gekozen naam voor een prins, een opperhoofd, die in zich het symbool van dapperheid moest vereenzelvigen.

Zien we dan in den krachtigen, met vleugels opengespreiden arend en het schild van ons dorp onzen dapperen prins, den koenen strijder, Arnout, aan wien, met welke vaste gegevens zal men het bestrijden ? onze dorpsbenaming, ons schild, onze eerste rechten, misschien onze aloude « Vrijheid » te danken hebben.

Geen emblème van Romeinsch wapengekletter, zooals Welvaerts, geen vreemdsoortige koude interpretatie, zooals E.H. Coveliers, wel, het warme gevoelen van een mensch, een aanvoerder, een kampioen voor vrijheid van eigen dorp, wekke in ons op de benaming

ARENDONK

8-12-42

TAXANDRIA — JAARVERSLAG 1946.

door

J. NUYTS

In ons voorgaande jaarverslag drukten wij den wensch en de hoop uit dat 1946 Taxandria in de mogelijkheid zou stellen zijn vooroorlogse werkzaamheden weer volledig te hervatten. Met dat inzicht werd begin April naar tal van vooraanstaande personaliteiten een uitgebreide circulaire gericht — waaraan tevens door de Turnhoutsche weekbladen ruime ruchtbaarheid gegeven werd — om de aandacht van het groot publiek op den Kring te vestigen door het belichten van zijn streven en zijn werking op zoo veelërlei gebied.

Zeer interessante voordrachten en studievergaderingen werden belegd, waarin aan de hand van een degelijk en stevig documentatiemateriaal de heer Inspecteur Emiel Van Hemeldonck confereerde over « Poldersche overstromingen en het beleg van Antwerpen door Alexander Farnèse in 1584-1585 » — en de heer Karel Van Nijen over « Het Kempisch Steenbakkersbedrijf » van af de jaren 1100 ongeveer tot op onze dagen, zoowel in de Schelde- en Rupelstreek als in onze naburige gemeente. En de heer Inspecteur Alfons Claes bracht ons een zeer gedetailleerde en zakelijke inleiding tot de praktische beoefening van de Familiekunde.

Het Muzeum — einde 1945 door de zorgen van het Stadsbestuur weer « in forma » gebracht, — mocht zich in 1946 verheugen in het vereerende bezoek o.a. van « Les amis de la Forêt de Soignes » en van den Oudheidkundigen Kring van Antwerpen, die eveneens een paar uren besteedden aan het Turnhoutsch Archief en aan de Bibliotheek van het Steentje, en zich daarna nog interesseerde aan ons Turnhoutsch Kasteel en het Begijnhof.

Al de aanwinsten hier opsommen waarmee het Muzeum in het voorbije jaar verrijkt werd, ware een onbegonnen taak ; laten we enkel de bizonderste in 't kort vermelden :

Aangekocht werden o.a. een marmeren Kinderkopje van den Turnhoutschen beeldhouwer Alfons Strijmans, evenals een bronzen beeld « Radeloosheid » van denzelfde ; — vier gewassen teekeningen van Ch. Verelst, nl. de markt te Herentals,

de Processie te Hoogstraten, de Puinen te Hoogstraten, en Hoeve te Vorsselaar ; — drie schilderijen, nl. « Moeder met ziek kind » van onzen stadsgenoot Herman Diels, « Vue à Cannes » 1898 van Karel Ooms, en « De gevangene » van Frans de Backer, 1852.

Tusschen de verschillende giften van belang mogen we niet onverlet laten :

2 potten van Turnhoutsche herkomst, geschonken door den H. Marcel de Vel ; — vanwege den E. H. Kapelaan Direkx, een mee-vat van het Groenhuis, een muziekdoos en een ijzeren haard-haal ; — het Comité van Spera, bij name de Heeren René Caron en Alfons Claes schonken 9 zilveren munten, nl. van Filips II, van Karel V, en van graaf Willem van Bronckhorst ; — Landbouwer Baeyens uit Kasterlee bezorgde een fraaie pijlpunt in silex met stengel en vleugeltjes ; — de heer W. M. Staring 25 jetons der XVIe eeuw, betrekking hebbende op wapenfeiten van het Huis van Oranje, benevens enkele zegel-afgietsels en 2 Babylonische schrijftabletten ; — de heeren Marcel Sas, A. Claes en Henri Ceulemans vulden onze verzameling doodsbeeldeken aan met merkwaardige exemplaren ; — en de heer Edmond Van Ael schonk een ijzeren balans en valhoedjes.

Verder kregen we nog in bruikleen door bemiddeling van den heer Karel Van Nijen een beeld van den S. Sebastiaan in lindenhout, een gildetrom, enz.

Onze reeds zoo rijk voorziene Bibliotheek groeide nog aan met ruim honderd boekdeelen met oudheidkundige, geschiedkundige, folkloristische beteekenis, waartusschen we speciaal moeten vernoemen :

Frans Hals et son oeuvre.

Signatures et monogrammes des peintres.

Breughel, door J. Muls.

C. Plinii secundi naturalis historiae.

Le bréviaire Grimani à la bibliothèque Marciani de Venise.

Goetzingen : Willibrordus, Echternaches Festschrift zur XII Jahrhundertes Feier des Todes des H. Willibrordes.

J. B. van Helmont : Dageraad ofte nieuwe opkomst des geneeskunde — in fac-simile.

J. van Mierlo : Magister Nivardus Isengrinus.

Histoire de l'Eglise de Belgique, tome III, door Moreau.

De O. L. V.-kerk te Esschen.

Kasterlee, geschiedenis en toerisme.

Verder eenige historische werken over den oorlog, nl. :

Libération.

Le second conflit mondial.

La Belgique sous les nazis.

Baarle in de branding.

Het goudboek van den Belgischen Landbouw.

Enkele werken van Albert Westerling, en Blommaert, en Agnes van Van Hemeldonck.

En wat nog ontbrak aan de collectie « Oudheid en Kunst » werd aangevuld.

De Kempische auteurs Em. Van Hemeldonck en Dom Van Roy schonken een exemplaar van hun in 1946 verschenen werken, en de heer E. Sabbe, conservator van het Staatsarchief te Antwerpen, een reeks « Recueil des lois » uit de periode der Fransche Overheersching.

Verder verleende Taxandria zijn medewerking aan de tentoonstelling over « De Kempen » ingericht door de Vereeniging « Natuur- en Stedenschoon » te Antwerpen in den Dierentuin van 31 Augustus tot 16 September 1946, door het afstaan in bruikleen van een 50 tal foto's, teekeningen en schilderijen. En door onzen Eerw. Heer Voorzitter werd in één der kamers van de wetenschappelijke stedelijke bibliotheek een fraaie en kostelijke verzameling ingericht van munten, gedenk- en andere penningen, médailles, enz. waaronder zich vele stukken bevinden die voor onze Kempen en voor Turnhout van bijzonder belang zijn.

Zoo is ons stedelijk patrimonium weer in merkelijke mate aangegroeid. Moge het ook steeds meer waardeering genieten bij een ruimer publiek ; en bij allerhande geschiedkundige en wetenschappelijke opsporingen steeds meer in den dienst staan van de cultureele belangen van ons Volk.

IN MEMORIAM

door J. E. JANSEN.

Taxandria is in rouw. De heer *Jan Baptist August MARTENS*, echtgenoot van Mevrouw Maria Christina Cecilia Paggers, geboren te Geel den 12 November 1866, overleed te Turnhout den 1 Augustus 1947.

Dit uitstekend verdienstelijk lid, zowel als hoogstaande burger in de stad en goed mens in de wereld, is niet meer. Als Schepen van openbare werken had hij in 1936-1937, gewaardeerde diensten aan het Stadsmuseum bewezen. Wanneer wij toen bezig waren met de herinrichting van Taxandria hadden wij de eer hem dagelijks op de werken te ontmoeten. Daar leerden wij zijn grootmoedig hart kennen, zijn praktische zin, zijn liefde voor de kunst, zijn dienstvaardigheid om iets goeds en groots op te bouwen. Hij voelde veel voor het Museum en de Koninklijke Kring. Zijn genegenheid bleef voortduren. Bij meest al de vergaderingen mochten wij hem de hand drukken.

Wat de diepbetreurde bij ons volbracht, deed hij ook elders. Als Voorzitter der Turnhoutse Maatschappij voor Goedkope Woningen, stond hij immer in de bres om dit nuttig werk zijn volle beslag te geven. Lastige en ondankbare taak! Toch bleef hij belangloos ijveren tot dat zijn fysieke krachten hem te kort schoten.

Even moedig heeft de heer Martens zich opgeofferd voor de bloei van de kristen Middenstandsbond. Hier was het ook altijd geen rozen snijden. Hij hield voet bij stek. Hij beaamde praktisch en gewetensvol de belangen der vergadering, uitsluitend met het oog op de welvaart van zijn medeburgers.

Te midden van die zware liefdadige zorgen was onze vriend ook een hartstochtige bloemen- en plantenliefhebber. Bewonderaar der natuur, beminde hij zeer dit heerlijkste tooisel van Gods aardrijk. Deze karaktertrek verraadt een schone ziel, want al wie bloem en plant liefheeft is een schoon mens. Bestuurslid van de Koninklijke Bloemenmaatschappij *Dodonaea* wijdde hij zich ijvervol aan den bloei van deze gewaardeerde inrichting.

Hoevele verhevene trekken zouden wij hier nog kunnen bijvoegen. De plaats ontbreekt. Het voorgaande schildert reeds lusterrijk de persoonlijkheid van den heer Martens af. Belangloosheid, rechtzinnigheid, rechtvaardigheid, hospitaliteit, min-

zaamheid, werkzaamheid, gezond oordeel, nederigheid, zijn nog schitterende parelen die in de kroon van de door eenieder geliefde burger uitblonken. Zijn aandenken zullen wij innier met groote achting en dank in Taxandria bewaren.

* * *

Een tweede verdienstelijk lid werd ons denzelfden dag door de dood ontrukkt. De heer *Henri Clement Marie CEULEMANS*, geboren te Turnhout den 6 October 1881, stierf er den 1 Augustus 1947. Hier mogen wij wel uitroepen : Wat is toch het leven ! De dag vóór zijn overlijden klom hij nog de hoge en moeilijke trap van het stadsarchief op. Wij koutten gemoedelijk enige ogenblikken, spraken over een « stilleven » door zijn neef geschilderd, welk hij binnen veertien dagen zou verkrijgen, en besloten tot een uitstap naar Scherpenheuvel, toekomstige week, om de tentoonstelling van de schat der Basiliek te bezichtigen. Een merkwaardig vaandel eener Turnhoutse maatschappij zou door zijn bemiddeling het Museum komen verrijken. Maar de mens wikt en God beschikt. 't Was een laatste vriendenonderhoud !

Deze enige trekken zeggen genoegzaam hoe de heer Ceulemans Taxandria en de kunst genegen was. De vergaderingen woonde hij regelmatig bij. Turnhoutse geschiedenis, familie-kunde, verzamelingen van allen aard, vonden bij hem belangstelling. Wat wij bij ons verdienstelijk lid en vertrouwelijk man hoog op prijs zetten, was dat hij geen egocentrisch verzamelaar uitmaakte zoals anderen, maar een kunstliefhebber die iets kon mededelen en altijd paraat stond om dienst te bewijzen. De geschiedenis van de heldhaftige dokter-officier Bruggeman van Turnhout, uit Napoleon's tijd bevestigt steeds deze getuigenis.

Helaas, God riep ons dienstvaardig en onderlegd lid te vroeg bij Hem. Hopen wij dat de Hemel hem voor zijn werk zal belonen. Taxandria blijft zijn gedachtenis trouw bewaren. Binnen honderd jaar zal men nog met dankbaarheid zijn naam in de Annalen kunnen lezen. Zulke leden zijn prijsbaar. Hun werk is onvergankelijk.

KEMPISCH BOEKENNIEUWS.

Dr Fl. Prims (Antwerpen). KEUREN DER VRIJHEIJT VAN ARENDONK ; in : Feestbundel H.-J. Van de Wijer, Leuven, Inst. Vla. Top. 1944 ; Deel I, bl. 273-283.

Aloïs Blommaert. DE LAATSTE VRACHT. Roman. Omslagteekening en handversiering van A. Herckenrath. Antwerpen, Uitg. De Magneet, z. d. ; in -8°, 190 blz. — Degelijke uitgewerkte episode uit den smokkelhandel tijdens den oorlog (1942) te Wuustwezel. De personen zijn karaktervol uitgeteekend. Wel heeft het wereldsch gedoen er zijn beloop, doch het goed zegepraalt over het kwaad. Daar deze morele strekking duidelijk voorkomt, en zoovele Kempische letterkundigen zich liever neutraal uit den slag trekken, mag op deze strekking wel eens de aandacht gevestigd worden. De stijl is over 't algemeen volksch en eenvoudig, zonder hoogdravende woorden. 't Is een goed boek.

Lic. J. C. van Steenwegen. DE INVLOED VAN TURNHOUT OP HET OMLIGGENDE LAND ; in : Natuurwetenschappelijk Tijdschrift. Gent, 28^e jaargang, 1946, bl. 21-84. — Zeer belangrijk artikel waar de invloed van Turnhout op de stadsgehuchten en de omliggende grensdorpen om natuurlijke betrekkingen wetenschappelijk tot zijn recht komt.

Dr Fl. Prims. ONZ-LIEVE-VROUW-PRIORIJ TE KORSENDONK. Antwerpen, Bijdr. Geschiedenis, 1947 ; Campinia Sacra nr 7 ; kl. in -4°, 295 blz. — Onvolledig werk na het romantisch boek van Welvaarts (1880). 't Spijt ons te moeten vaststellen dat, na Latomus-Hoyhergius, Sanderus, Coppens-Schutjes, Foppens en Welvaarts, Kanunnik Dr Floris Prims geen nieuweren kijk over dit Augustijner gesticht heeft gebracht. Wij stonden verbaasd over de leemtes, na het geluk gehad te hebben 366 karters van de Priorij, bewaard in het archief van het Aartsbisdom, te hebben mogen inventorieeren. Heeft de Z. E. H. Kanunnik die niet gekend ? Wij hebben er ruimschoots gebruik van gemaakt om nota's ervan voor ons Turnhouts archief over te schrijven. Onze hartelijkste dankbetuiging worde den Z. E. H. Kanunnik Tamboyser, archivaris van het Aartsbisdom, aangeboden voor zijn gewichtige mededeeling.

Een ander cite hebben wij nog met den Z. E. H. Kanunnik Dr Fl. Prims te pellen. In een artikel van het Handelsblad (11-12 Mei 1947) schrijft deze auteur over « Onze Kempische Dubbel-dorpen » en herhaalt de dikwijls wederlegde kwestie van den ouderdom Turnhout-Oud-Turnhout. « Wij hebben het geval van Turnhout tot het laatst bewaard, zoo vermeldt hij, omdat we hier tegenspraak verwachten. » Waarschijnlijk zinspeelt schrijver op een antwoord van ons. Wij gaan daar niet meer op in na onze laatste getuigenis in « Turnhout en de Kempen ». De stad heeft haar kern gevonden ter plaatse waar ze nu nog groeit en bloeit en geenszins in Oud-Turnhout. In de lange jaren dat we ons met de Turnhoutsche geschiedenis onledig houden, hebben wij nooit een afdoende bewijs ten voordeele van Oud-Turnhout aangetroffen. Zoolang Z. E. H. Kanunnik Prims ons geen ernstiger bewijzen en bronnen aanduidt dan hij tot hiertoe gedaan heeft, blijven wij bij onze stelling op sterke grondvesten gebouwd.

E. Fleerackers S. J. RHETORIEK. Ten gebruike van de klassieke humaniora. Uitgeversmij. N. V. Standaard-Boekhandel ; z. d. in -8°, 103 blz. — Ingedeeltd in twee deelen : Algemeene Rhetoriek ; bijzondere welsprekendheid, onderverdeeld in zes hoofdstukken, geeft dit handboek een kostelijken leiddraad aan degenen die zich op de welsprekendheid toeleggen. Wilden al de redenaars dit boekje eens grondig doorlezen en den inhoud op hun redevoeringen toepassen, dan zou er van holklinkende en lichtzinnige spreekbeurten geen spraak meer zijn.

Prof. Dr J. Van Mierlo S. J. MAGISTER NIVARDUS' ISENGRIMUS. Het vroegste dierenepos in de letterkunde der Nederlanden. Met verluchtingen van Désiré Acket. Antwerpen, N. V. Standaard Boekhandel, 1946 ; in -4°, 231 blz. — Deze vertaling van den geleerden Turnhoutschen Jezuiet strekt tot eer van den auteur, den verluchter en den uitgever. Het is een prachboek dat in geen enkel wetenschappelijke en bibliophilische bibliotheek mag ontbreken.

Prof. Dr Kan. H. De Vocht. MAARTEN DE SMET VAN OOSTWINKEL. Grondlegger der Latijnsche Epigraphie ; in -8°, blz. 825-835. — Verdienstelijke bijdrage verschenen in : *Miscellanea historica in honorem Alberti De Meyer* (Leuven-Brussel, 1946). Al wat deze Turnhoutsche hoogleeraar schrijft schittert van wetenschap en diepte en beslaat een heerlijke bladzijde in dezen belangrijken eerebundel.

Prof. R. Dragnet. LE MAÎTRE LOUVANISTE DRIEDO INSPIRATEUR DU DECRET DE TRENTÉ SUR LA VULGATE ; in -8°, bl. 836-854 ; in *Miscellanea historica in honorem Alberti De Meyer* (Leuven-Brussel, 1946). — Nieuwe bijdrage tot den wetenschappelijken schat van den Turnhoutschen hoogleeraar der XVIe eeuw, wiens theologische werken nog immer gewaardeerd blijven.

J. Tegenbos. EEN SCHOONE HISTORIE VAN BEGIJNTJENS. Versierd met penteekeningen van den schrijver. Leuven, S. V. De Pijl, 1944 ; in -8°, 94 blz. — Lief boekje, schoon voorgesteld en naïef beschreven gelijk het voor Begijntjes geldt. Herentals, Hoogstraten en Turnhout halen er nut uit !

Albert Westerlinck. HET LIED VAN TANTALUS. Bijdrage tot de studie van een menscheijkheidstype in de litteraire kunstscheping op grond van een onderzoek over het werk van A. Demedts. Brugge, De Kinkhoren, 1943, in -8°, 248 blz.

Idem. HET SCHOON GEHEIM DER POEZIE. Beluisterd niet onluisterd. Antwerpen, N. V. Standaard, 1946 ; in -8°, 372 blz.

Deze twee studies van onzen Geelschen eerwaarden letterkundige staan hoog verheven in de litteraire producties en zijn wetenschappelijk uitgewerkt.

Jos Van Rooy. DE SCHEPPENDE STROOM. Roman. Brugge — Brussel, De Kinkhoren, 1945 ; in -8°, 270 blz. — Nogmaals een letterkundig werk van dezen Kempischen auteur. Het spijt ons te moeten schrijven dat wij noch met de beschrijving noch met de uitdrukking kunnen instemmen. De een is te sensueel, de andere begrijpt te veel vreemde en verbluffende woorden.

Jules Vannérus. TESSENDERLOO ET LA TAXANDRIE ; in : Feestbundel H. J. Van de Wijer, Leuven, Instituut voor Vl. Toponymie, 1947, I, bl. 395-438, met landkaart. — Merkwaardige studie, waar de benaming, inhoud en ligging van de Kempen in een klaar belicht aspect gesteld worden.

Emiel Van Hemeldonck. ACNES. Turnhout, N. V. Etabl. Brepols. Volksreeks van het Davidsfonds nr 338, 1946-1, in -8°, 246 blz. — Zedelijke kwoteering : IV. Moeten wij de loftrumpet over den stijl van den auteur nog opheffen ? 't Is een fontein dat woorden spuit en aanzet om tot het einde toe er u in te verfrissen.

Dr Jan Van Gorp. KASTERLEE: Geschiedenis — Toerisme — Folklore — Legende — Historische verhalen. Kasterlee, Uitg.

Kievit, 1946 ; in -8°, 232 blz., geïll. — Rijk aan geschiedenis en landschapbeschrijving, strekt het tot eere aan den schrijver.

Eug. De Ridder. V.T.B. Gidsen. KASTERLEE EN OMSTREKEN. Turnhout, Geel, Herentals. Antwerpen, Vl. Toeristenbond, 1946 ; in -8°, 99 blz., geïll. — Nuttig werkje, maar wat te veel van een ander afgeschreven.

Dom Albertus van Roy O. S. B. Abdij Aflighem. HEILIGT HET JAAR. Opwekkingen tot meer liturgisch leven. Turnhout. N. V. Etabl. Brepols. Volksreeks van het Davidsfonds nr 323, 1944, in -8°, 278 blz. Band- en boekverluchting van Br. Maximus.

Idem. Heiligen van onzen stam. LUTCARDIS. Brugge — Brussel, De Kinkhoren, 1946 ; in -8°, 193 blz., geïll.

Deze twee werken zijn de vruchten van onzen Turnhoutschen Benedictijn, die van ijverig en kundig streven getuigen.

Kanunnik J. E. Jansen O. Prem. TURNHOUT EN DE KEMPEN. Turnhout, N. V. Etabl. Brepols, 1946 ; in -4°, 400 blz. geïll. Synthesis der geschiedenis van Turnhout en de Kempen in het raam der Vaderlandsche en Kerkelijke geschiedenis. De economische, folkloristische, kunstgeschiedenis, komt er vooral op den voorgrond. 't Is een prachtuitgave opgeluisterd door meer dan 100 groote phototypies en pentteekeningen. Het werk werd gedrukt op 1000 exemplaren houtvrij vergépapier, 100 genummerde exemplaren Renage luxe-papier en 40 voorbehouden exemplaren Antiqua Laid, genummerd en door den auteur onderteekend. Wij brengen hulde aan de Firma Brepols met haar kundig personeel, die van deze uitgave de schoonste heeft gemaakt, welke er ooit in de Kempen verschenen is.

Het « Aankondigingsblad » van 22 Maart 1947 schreef over dit boek het volgende :

BIJ HET VERSCHIJNEN « TURNHOUT EN DE KEMPEN »

door Z. E. H. Kan. J. E. Jansen, O. Prem.

Het verschijnen van dit merkwaardig boek is een gebeurtenis van hoog cultureel belang, die we niet ongemerkt kunnen laten voorbijgaan. Sinds enkele dagen zien we dit prachtwerk prijken voor de uitstalramen van al de voornaamste boekhandels onzer stad. De bekende firma Brepols heeft van deze uitgave een echt kunstwerk gemaakt, op meesterlijke wijze verlucht, met fijnen smaak en onberispelijke zorg uitgevoerd, in een band die op zich zelf een meesterstukje is, kortom een monument op typographisch gebied, dat het Turnhoutsche uitgeversbedrijf tot eer strekt en zijn faam zal verkondigen.

In dit aantrekkelijk, boeiend boek, dat men leest als een roman, ontrolt zich voor het oog van den lezer de keurige film van de rijke geschiedenis van Turnhout en de Kempen. Men beleeft er opnieuw, in chronologische orde van de oudste tijden tot na den oorlog 1940-1945, al de gebeurtenissen op burgerlijk en kerkelijk gebied, de dagen van roem en de dagen van rouw, de zegepralen en de rampen, de rustige tijden en de oorlogen die de stad en de streek hebben beroerd. Zooals we het van den geleerden Stadsarchivaris gewoon zijn, berust de inhoud van « Turnhout en de Kempen » op een streng wetenschappelijke geschiedkundige basis. Het relaas van de feiten, de voorstelling van toestanden en menschen, de belichting van de economische, volkskundige, cultuur-historische aspecten, de waardeering van verhoudingen en handelingen, de waarheid en de juistheid van dat alles is gewaarborgd door een leven van nauwgezette archivale onderzoekingen, ijverige studie en ontzaglijken Benedictijner arbeid. Er komt in dit boek geen regel voor, die niet ten volle historisch verantwoord is. Maar dit ernstig en waardevol geschiedkundig werk is geen droge en saai inventaris van namen, feiten en data, die alleen door geleerden en specialisten kan gesmaakt worden. De schrijver heeft het op meesterlijke wijze genietbaar gemaakt voor allen die kunnen lezen. Hij schrijft *over* het volk van Turnhout en de Kempen *voor* het volk van Turnhout en de Kempen. Na een uitvoerige en scherp teeknende beschrijving van landschap en bodem, die het breede tooneel vormt waarop de geschiedenis wordt opgevoerd, geeft de auteur in elk van de achttien hoofdstukken voorerst een nauwkeurig beeld van den toestand van Kerk en Staat gedurende het desbetreffend tijdperk en een levensschets van den regeerenden vorst, die als 't ware den achtergrond uitmaken. Op het voorplan ontwikkelt hij dan, ingeleid door de actie van een representatieve Kempische figuur of de bedrijvigheid van een markante Turnhoutsche familie, heel de plaatselijke en regionale geschiedenis van een periode, waarvan hij alle aspecten in het licht stelt. De schrijver weet op een buitengewone suggestieve wijze de kenscheitsende atmosfeer op te wekken, welke in de stad en de streek heerschte tijdens elke periode van onze nationale geschiedenis. Dit schenkt aan het boek het charme van een geschiedkundigen roman of een historische film. In dit werk ontpopt zich de Eerwaarde Stadsarchivaris als een gewiekst pedagoog, die de cultureele beteekenis van de heemkunde voor de volksofvoeding ten volle heeft begrepen en ze naar beproefde didactische recepten weet aan te wenden. Het is zeker niet de minste verdienste van dit heerlijk boek, in onzen tijd die zoo zeer behoefte heeft aan diepwortelende gehechtheid aan volk en

land, aan vergeestelijking en levensverdieping, deze bijdrage te hebben geleverd tot de zedelijke en staatsburgerlijke opvoeding van ons volk. Dit werk werd geschreven, niet enkel met een benijdenswaardige geschiedkundige onderlegdheid, doch vooral met een hart dat innig verknocht is aan eigen aard en zeden, met een warme liefde voor Turnhout en de Kempen en de Kempische menschen, met een rechtgeaarde fierheid om ons vroom en heerlijk verleden. Men voelt zich rijker wanneer men dit boek gelezen heeft ; men heeft een anderen, ruimer en begrijpender kijk op de dagelijksche omgeving van stad en streek ; men is zich meer bewust van een innige verbondenheid met de menschen om zich heen. Is dit niet het beste wat men van een boek zeggen kan ?

Deze uitgave gaat zeker een buitengewoon en ten volle verdiend succes te gemoet. Elke Turnhoutsche en Kempische familie zal er aan houden dit boek in haar huisbibliotheek te plaatsen.

We willen deze beschouwingen niet afsluiten, zonder een eerbiedige en dankbare hulde te brengen aan den auteur, den Z. E. H. Kan. J. E. Jansen, onzen onvermoeibaren en bekwaamen Stadsarchivaris, die menige belangrijker plaats ons benijdt. We kunnen er niet aan denken hier, al was het maar in 't kort, een overzicht te geven van zijn arbeid op wetenschappelijk gebied. De lijst van zijn werken wordt steeds langer : we tellen vijf en tachtig door hem uitgegeven boeken en artikels, en ongeveer zestig onuitgegeven studies, waarvan de meeste gewijd zijn aan de geschiedenis en de folklore van Turnhout. Dit is echter maar één aspect van zijn veelzijdige activiteit. Onschatbaar zijn de verzamelingen waarmee hij het cultureel patrimonium van de stad heeft verrijkt : het museum Taxandria en de wetenschappelijke stadsbibliotheek hebben we aan hem te danken. Als een trouwe wachter op het erf der vaderen, kan men steeds op hem rekenen waar het gaat om de cultureele waarden in eere te houden of te beschermen. En als het er op aan komt het cultureel patrimonium van de stad of de streek te verdedigen, weet hij te strijden met een hardnekkigheid, die hem tot een geducht tegenstander maakt.

We wenschen den Z. E. H. Kan. J. E. Jansen van harte geluk met deze nieuwe uitgave. Ze komt van de pers in zijn zeven en zeventigste levensjaar. Voor dergelijke vitaliteit doet men den hoed af !

C.

A. De Laet. DE HEILIGE JOANNES BERCHMANS. Zijn leven te Diest opgehelderd en rechtgezet ; in : *Collectanea Meechliniensia*, Augustus, September, November 1946. — Ons eerwaardig

Turnhoutsch medelid heeft werk van zijn studie gemaakt. Hij krijgt het nog al aan den stok met den E. P. Poncelet. Wij zouden gaarne een tweede klokje hooren, alvorens ons over de waarheid uit te spreken.

Kamiel Van Baelen. GEBROKEN MELODIE. Met een In Memoriam Kamiel van Baelen door Em. Janssen S. J. Brugge, De Kinkhoren, 1946 ; portret, in -8°, 176 blz. — Wij brengen met den E. P. Janssen hulde aan de nagedachtenis van den veelbelovenden Turnhoutschen letterkundige, die reeds zijn eerste literaire werkzaamheid had laten blijken en die zooveel beloofde. Ongelukkiglijk werd hij door de Nazis opgescheept en stierf in een concentratiekamp. Taxandria blijft dezen ijverigen, kundigen werker indachtig.

BELANGRIJK BERICHT

Onze getrouwe leden verzoeken wij hiermede, ten einde ons alle overbodige kosten te besparen, hunne bijdrage te willen storten op postcheekrekening :

4128.31, « Taxandria », Geschied- en Oudheidkundige Kring, Turnhout.

De bijdrage blijft vastgesteld op 50 fr. voor de Onderwijzers, 75 fr. voor de gewone leden en 125 fr. voor de beschermende leden.

Veertien dagen na de verzending van dit jaarboek zal aan de achterblijvers een kwijtschrift per post aangeboden worden.

Wij herhalen de voordelen waarvan onze leden genieten :

- 1) kosteloze toegang tot het Museum op vertoon hunner lidkaart ;
- 2) consultatie der Wetenschappelijke Bibliotheek ;
- 3) uitnoodiging per kaart tot de vergaderingen door de Kring belegd ;
- 4) toezending van het tijdschrift « Taxandria ».

Ten slotte verzoeken wij onze medewerkers om hunne bijdragen voortaan te willen stellen naar de voorschriften der moderne spelling.

Het Bestuur.

INHOUDSTAFEL

	Bl.
JANSEN, J. E. — Een heilig Kempenaar : Pater Cornelius Jan van den Akkerveken S. J.	3
VAN NIJEN, K. — De steennijverheid te Beerse en in de Kempen	45
CLAES, A. — Inleiding tot de practijk van de familiekunde	72
JANSEN, J. E. — Onze Lieve Vrouw van Vosselaar . .	86
DONINCK, A. Van — De H. Dimphna en hare legende in de schilderkunst	87
..... — Laatste onthoofding op het schavot te Turnhout, 1857	110
STARING, W. M. — De zijluiken van het passie-altaar der St.-Dymphnakerk te Geel	111
GORIS, J. — Arendonk	124
NUYTS, J. — Taxandria — Jaarverslag 1946	129
JANSEN, J. E. — In Memoriam : Aug. Martens ; Henri Ceulemans	132
JANSEN, J. E. — Kempisch Boekennieuws	134
BELANGRIJK BERICHT	141
INHOUDSTAFEL	143

